T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANS ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANS PROGRAMI

BANKA KREDİLERİNİN DIŞ TİCARET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: KONVANSİYONEL VE KATILIM BANKALARI AÇISINDAN DEĞERLEDİRİLMESİ

Elif ŞAHİN

Danışman

Doç. Dr. Burcu Gediz ORAL

MANİSA -2022

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum Banka Kredilerinin Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri: Konvansiyonel ve Katılım Bankaları Açısından Değerlendirilmesi" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

20/09/2022

Elif ŞAHİN

ÖZET

BANKA KREDİLERİNİN DIŞ TİCARET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: KONVANSİYONEL VE KATILIM BANKALARI AÇISINDAN DEĞERLEDİRİLMESİ

Katılım bankacılığı hem dünyada hem de Türkiye'de hızlı bir şekilde gelişmektedir. Sermaye katılımı esasına dayalı olarak faaliyetlerini gerçekleştirilen katılım bankacılığı, dini inançlar nedeniyle atıl duran fonları finansal sisteme aktarılmasına imkân sağlamaktadır. Tahsis edilen fonlar üretim ve ticaret için kullanılmakta, bu durum verimliliği ve yatırımları arttırmaktadır. Literatürde katılım bankacılığı ve ekonomik büyüme düzlemindeki ilişkiyi inceleyen çok fazla çalışma bulunmasına rağmen, katılım bankacılığının ekonomik büyümenin önemli bir itici gücünü oluşturan ihracat üzerindeki etkisine odaklanan kısıtlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, 2005:12-2020:09 dönemi için Türkiye'de katılım bankacılığının dış ticaret üzerindeki etkisinin incelenmesidir.

Bu çalışmada katılım bankacılığının dış ticaret üzerindeki etkisinin incelenmesinde, kısa ve uzun dönem katsayı tahmin sonuçlarının elde edilmesine imkân sağlayan dağıtılmış gecikmeli otoregresif model (ARDL) kullanılmıştır. Analizden elde edilen sonuçlar, uzun dönemde mevduat ve katılım bankaları kredi hacminin dış ticaret hacimlerinde pozitif yönlü bir etki olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda, mevduat bankalarının ihracata sağladığı katkının katılım bankalarına göre daha yüksektir. Kısa dönemde ise, mevduat ve katılım bankalarının dış ticaretin gelişiminde oynadıkları rolü birbirine benzerdir ve ihracata pozitif katkı sağlamaktadır.

Elde edilen bulgular, katılım bankalarının İslami fonları finans piyasasına çektiğini ve reel sektöre olumlu katkılar sağladığını göstermektedir. Dolayısıyla katılım bankacılığının gelişimini sağlayacak politikaların uygulanması, genel ekonominin sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda oldukça fazla öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Katılım bankacılığı, Dış ticaret, İhracat, Finansal sektör, ARDL yöntemi

ABSTRACT

THE EFFECTS OF BANK LOANS ON FOREIGN TRADE: EVALUATION FOR CONVENTIONAL AND PARTICIPATION BANKS

Participation banking is developing rapidly both in the world and in Turkey. Participation banking, which operates based on equity capital, enables to transfer idle funds due to religious beliefs to the financial system. The allocated funds are used for production and trade, which increases productivity and investments. Although there are many studies in the literature examining the relationship between participation banking and economic growth, there are limited studies focusing on the effect of participation banking on exports, which is an important driver factor of economic growth. In this direction, the purpose of the thesis is to investigate the impact of participation banking on foreign trade in Turkey for the period 2005:12-2020:09.

In the thesis, the autoregressive lag-distributed model (ARDL) to enable short-run and long-run estimation results is used to analyze the role of participation banking on foreign trade. The results indicate that deposit and participation banks' loan volume have a positive effect on foreign trade in the long-run. However, the contribution of deposit banks to export is higher than the participation banks. In the short-run, the role of deposit and participation banks in the development of foreign trade is similar and they contribute positively to exports.

The findings imply that participation banks attract Islamic funds to the financial market and make positive contributions to the real sector. Therefore, the implementation of policies that will ensure the development of participation banking is important in terms of economic sustainability.

Key Words: Participation banking, Foreign trade, Export, Financial sector, ARDL methods

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ ..... **İ**

ÖZET ..... **İİ**

ABSTRACT ..... **İİİ**

İÇİNDEKİLER ..... **İV**

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **Vİİİ**

KISALTMALAR DİZİNİ ..... **İX**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET TANIMI VE KAPSAMI

1.1. Dış Ticaret Teorileri **3**
1.1.1. Geleneksel Dış Ticaret Teorileri 5
1.1.2. Yeni Dış Ticaret Teorileri 9

1.2. Dış Ticaret Politikalarının Amaçları **12**
1.2.1. Dış Ödemeler Dengesizliklerinin Giderilmesi 12
1.2.2. Dış Rekabetten Korunma 13
1.2.3. Ekonomik Kalkınma 13
1.2.4. Piyasa Aksaklıklarının Giderilmesi 14
1.2.5. Ekonominin Liberalleşmesi 14
1.2.6. İç Ekonomik İstikrarın Sağlanması 14
1.2.7. Dış Piyasalardaki Monopol Gücünden Yararlanma 15

1.3. Dış Ticaret Politikalarının Araçları **15**

1.4. Dış Ticaretin Finansmanı **17**

1.5. Türkiye'de Dış Ticarete İlişkin Gelişmeler **20**

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BANKACILIK SİSTEMİ

2.1.Mevduat Bankaları 23
2.1.1. Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları 24
2.1.2. Özel Sermayeli Mevduat Bankaları.....24
2.1.3. Katılım Bankaları 24

2.2. Katılım ve Konvansiyonel Bankalar.....25

2.3. Türkiye'de Kurulmuş Yabancı Sermayeli Bankalar.....27

2.4. Banka Kredilerinin Yapısı.....28
2.4.1. Kredi Kavramı.....29
2.4.2. Kredilendirme İlkeleri.....30
2.4.3. Kredi Türleri.....30
2.4.3.4. Kaynaklarına Göre Kredi Türleri 42
2.4.4. Kredi İşlevleri.....44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATILIM BANKALARININ DIŞ TİCARET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

3.1. Literatür 58

3.2.Veri Seti 51

3.3. Model 63

3.4. Ampirik Bulgular 65
3.4.1. Birim Kök Analizi 66
3.4.2. Eşbütünleşme İlişkisinin Test Edilmesi 73
3.4.3. Uzun Dönem Katsayılarının Tahmini.....78
3.4.4. Kısa Dönem Katsayıların Tahmini 82

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME..... 85

KAYNAKÇA..... 88

EKLER..... 98

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Mutlak Üstünlükler Teorisi 6

Tablo 2: Mutlak Üstünlükler Teorisi 7

Tablo 3: Ülke Gruplarının Toplam İhracat İçindeki Payı 22

Tablo 4: Türkiye'de Banka Sayısı 46

Tablo 5: Şube Sayısı 46

Tablo 6: 2021 Yılında Banka Gruplarının Sektör Payları 46

Tablo 7: Katılım Bankalarına İlişkin Şube ve Personel Sayıları (2012-2020 Dönemi) 49

Tablo 8: Katılım Bankalarına İlişkin Göstergeler (Milyon TL) 50

Tablo 9: Katılım Bankaları Toplam Aktifler ve Sektör Payları (Milyon TL) 2017-2021 Dönemi 50

Tablo 10: Literatür Özet Tablosu 56

Tablo 11: Türkiye'de Faaliyet Gösteren Katılım Bankaları 58

Tablo 12: Değişkenlere İlişkin Açıklamalar 60

Tablo 13: Özet İstatistik Tablosu 60

Tablo 14: Korelasyon Matrisi 62

Tablo 15: Birim Kök Test Sonuçları 69

Tablo 16: Zivot-Andrews Birim Kök Test Sonuçları 72-73

Tablo 17: Modellere İlişkin Optimal Uzunlukların Belirlenmesi 76

Tablo 18: Sınır Testi Sonuçları 77

Tablo 19: Model 1 İçin Uzun Dönem ARDL Modeli Tahmin Sonuçları ve Hesaplanan Uzun Dönem Katsayıları 79

Tablo 20: Model 2 İçin Uzun Dönem ARDL Modeli Tahmin Sonuçları ve Hesaplanan Uzun Dönem Katsayıları 81

Tablo 21: Model 1 İçin ARDL Modeline Dayalı Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları 83

Tablo 22: Model 2 İçin ARDL Modeline Dayalı Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları 84

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Türkiye Dış Ticareti Gelişimi (2013-2021) 21

Şekil 2: Ülke Gruplarına Göre Yıllık İhracat 21

Şekil 3: Katılım Bankacılığının Çalışma Sistemi 26

Şekil 4: Avrupa Yatırım Bankası Kredilerinin Sektörel Dağılımı (%) (2000-2012) 44

Şekil 5: Değişkenlerin 2005:12-2020:09 Dönemine İlişkin İzledikleri Seyri Gösteren Grafikler 98

Şekil 6: Kısa Dönem Modelleri İçin CUSUMQ ve CUSUMQ Kare Grafikleri 101

Şekil 7: Uzun Dönem Modelleri İçin CUSUMQ ve CUSUMQ Kare Grafikleri 102

KISALTMALAR DİZİNİ

ARDL: Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model

TCMB: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

TMSF: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

BBA: Bai'Bithaman' Ajil

BDDK: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

KMH: Kredili Mevduat Hesabı

SPK: Sermaye Piyasası Kurumu

ATM: Otomatik Para Çekme Makineleri

KKB: Kredi Kayıt Bürosu

BKM: Bankalar arası Kart Merkezi A. Ş.

UATP: Universal Air Travel Plan

BCH: Borçlu Hesap Kredileri

TTK: Türk Ticaret Kanunu

AYB: Avrupa Yatırım Bankası

AYF: Avrupa Yatırım Fonu

GATT: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması

KOBİ: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler

GİRİŞ

Tasarruflar, ülke kalkınmasında hayati bir role sahiptir. İktisadi gelişmeyi sağlayan sermaye birikimi, ancak tasarruflar sayesinde mümkün olabilmektedir. Tasarruf-yatırım dengesinin sağlanması cari açığın azaltılmasına ve istihdamın arttırılmasına, böylece istikrarlı bir büyümenin elde edilmesine olanak sağlamaktadır. On Birinci Kalkınma Planı'nda milli teknolojideki gelişme ile birlikte verimliliği, rekabet gücü ve katma değeri yüksek bir ekonomik ve sosyal kalkınma sürecinin önemine vurgu yapılmıştır. Bu kapsamda tasarruf ve verimlilik artışına odaklanan yapısal reformlara öncelik verilmesi ve yurtiçi tasarruf oranının gayri safi milli hasılaya oranının 2023 yılında %30,3 olması hedeflenmiştir. Artan yurtiçi tasarruflar cari açığın azaltılmasına, ekonominin meydana gelebilecek olası şoklar karşısında dayanıklılığının artmasına imkân sağlayacaktır. Bu nedenle kamu tasarruf artışının yanı sıra hane halkı ve firmalar için tasarruf bilincinin oluşturulması ve böylelikle uzun vadeli tasarrufların arttırılması ve verimli alanlarda tasarrufların yatırımlara dönüşmesini sağlayacak politikaların uygulanması amaçlanmıştır.

Bankacılık sistemi, tasarrufların verimli alanlara aktarımında önemli rol oynayan kuruluşlardır. Fon arz ve talep edenler arasında ilişki kuran bankacılık sistemi, reel ekonominin büyümesini teşvik eden önemli bir unsurdur. Dünyanın her yerinde geleneksel bankalar bu görevi üstlenmiş olmasına rağmen, İslami fonların finansal sisteme girmesini ve reel sektörün bu fonlardan yararlanması sağlamak oldukça önemlidir. Çoğunluğu Müslüman olan birçok ülkede katılım bankacılığı varlıkları, geleneksel bankacılık varlıklarından daha hızlı bir şekilde büyümektedir.

Bankalar, fon arz edenlerden topladıkları mevduatları, fon talebinde bulunan ekonomik birimlere (yatırımcılar, firmalar, hane halkları vb.) kredi şeklinde transfer etmektedir. Bu krediler toplam talebi ve yatırımları arttırmakta, ulusal gelir ve ekonomik büyüme yükselmektedir. Geleneksel bankalar, önceden belirlenmiş belirli bir faiz oranı üzerinden söz konusu faaliyetlerini gerçekleştirirken, katılım bankacılık sisteminde faiz oranı bulunmamaktadır. Katılım bankacılığı sermaye katılımı prensibine dayalı olduğu için, mevduat sahipleri ve katılım bankaları olası riskleri paylaşmaktadır. Bu durum, verimliliği arttırmakta ve yatırımları teşvik etmektedir. Tahsis edilen fonlar üretim ve ticaret için kullanılmaktadır. Dolayısıyla, katılım bankaları ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğine önemli katkı sağlamaktadır.

Literatürde çoğu çalışma katılım bankacılığı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bu çalışmaların büyük bir kısmı, katılım bankacılığı ve ekonomik büyüme düzleminde oldukça kuvvetli bir bağ olduğunu ve katılım bankacılık faaliyetlerinin ekonomik büyümeyi arttırdığını ortaya koymuşlardır. Diğer taraftan, katılım bankacılığının ekonomik büyümenin önemli bir itici gücü olan ihracat üzerindeki rolünü inceleyen çalışmaların sayısı oldukça kısıtlıdır. Bu kapsamda çalışmada 2005:12-2020:09 dönemi için Türkiye'de katılım bankacılığının dış ticaret üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Katılım bankacılığının reel sektör ve dış ticaret üzerindeki etkilerinin analiz edilmesi, faizsiz araçlara dayalı bir finansal sistemin, finansal istikrarın sağlanmasındaki rolünün ortaya konulması açısından önem arz etmektedir.

Bankalar tarafından sağlanan kredi hacmi, şirketlerin büyümesine ve gelişimine olan katkıları ile ihracatın belirleyicilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dini inançları nedeniyle sahip oldukları fonları yastık altında tutan tasarruf sahiplerinin sayısı oldukça fazladır. Katılım bankaları, yastık altında tutulan bu fonların da ekonomiye aktarılmasına imkân sağlamakta ve esnek fon toplama araçları ve ticarete dayalı finansman seçenekleriyle reel ekonominin gelişiminde önemli rol oynamaktadırlar. Bu kapsamda çalışmada dış ticaret göstergesi olarak ihracat miktarı ele alınacak ve ihracatı etkileyen faktörler açısından mevduat ve katılım bankaları tarafından sağlanan kredilerin ihracat üzerindeki etkileri karşılaştırılacaktır. Böylelikle, sermaye katılımı prensibi ile faaliyetlerini sürdüren katılım bankalarının dış ticaretteki öneminin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada mevduat ve katılım bankaları tarafından sağlanan kredi hacimlerinin dış ticaret üzerindeki etkileri, Krugman (1989) tarafından geliştirilen model temel alınarak incelenecektir. Çalışmada kredi hacminin ihracat kalemine olan yansıması kısa vade ve uzun vade de dönem etkilerini araştırıldığından dolayı, ARDL sınır testi yaklaşımı açısından mevduat bankaları ve katılım bankaları tarafından sağlanan kredi hacmi olmak üzere farklı modeller oluşturulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET TANIMI VE KAPSAMI

Ticaret, üretilmiş olan mal ve hizmetlerin kar hedefi ile belirli bir ücret karşılığı kullanıcılara ulaştırılmasını sağlayan alım-satım işlemlerin tümü olarak ifade edilebilir. İç ve dış olarak ayrılan ticaretin bir kolu olan dış ticaret, alım satım işlemlerinin karşılıklı teslimi açısından ihracat ve ithalat olarak ikiye bölünür. Ulusal ekonominin kalkınmasında ihracat önemli bir rol oynamaktadır.

Dış ticaret; mal ve hizmetlerin ülke sınırlarının dışında belli bir ücret karşılığında alım ve satım işlemi olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle ülkelerin birbirleri arasında mal veya hizmet transfer etmeleri olarak ifade edilebilir. Dış ticaret o ülke için gelişmişlik göstergesi ve oldukça önemli bir gelir kaynağı olmakla birlikte temel ihtiyaçların etkili bir şekilde karşılanmasında ve ülkelerin refah seviyelerini artırmada önem arz etmektedir (Kara, 2012: 34).

Dış ticaret kavramı karşılıklı eşit haklara sahip ve birbirinden bağımsız iki siyasi devletin varlığı ile ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, dış ticaretin gerçekleşmesi için ülke sınırların belirlenmiş olması gerekmektedir. Ancak bazı durumda devletlerin arasındaki sınırlar kaldırıldığı zaman, bu sınırların yerine ekonomik birlikler kurulabilmektedir (Ortaç, 2010: 5).

Dış ticaret yalnızca mal ihracat ve ithalatından etkilenmemekle birlikte siyasi, sosyal ve kültürel yaşamlar ve teknolojik gelişmelerden de etkilenmektedir. Dış ticareti etkileyen unsurlar genel olarak; bilgi, teknoloji ve doğal kaynak yeterliliğinden ortaya çıkan farklardan kazanç sağlamak için gerçekleştirilen faaliyetlerin tümüdür. Bu noktada, ülkelerin dış ticaretten sağlayacağı refah ve fayda seviyelerinin yükseltilmesi için dış ticaret çok önemli bir rol oynamaktadır (Kaçmaz, 2014).

1.1. Dış Ticaret Teorileri

Ülkelerin dış ticaret yapmalarındaki temel amaçlar ülkelerinde bulunmayan veya üretilmesi maliyet bakımından fazla olan mal veya hizmetlerin dış kaynaklardan karşılaşması ve iç piyasada fazla bulunan mal ve hizmetlerin ülke dışına gönderilmesidir. Gerçekleştirdikleri dış ticaret faaliyetleri aracılığıyla elde ettiği gelirler, ülkelerin hem refah seviyesini hem de hayat kalitesini artırmakta büyük rol oynamaktadır (Hacıoğlu, 2009: 19).

Dış ticaret uygulamaları ülkelere göre farklılık göstermektedir. Dış ticaretin özendirilmesi veya kısıtlanması için uygulanan politikaların tamamı dış ticaret politikalarını oluşturmaktadır. Dış ticaret politikaları ülkelerin dış ticaretlerinden doğan ilişkiler sonucunda hükümetler ve siyasi otorite tarafından uygulanan düzenlemelerdir.

Dış ticaret kuramların gelişiminin ilerleyişi incelendiği durumda dış ticaret teorisinde önemli ilerlemeler yaşandığı gözlemlenmektedir. Teorilerden yeni kuram yaklaşımlara geçiş genellikle hailhazırdaki sahip olduğu sınırlayıcı varsayımların esnetilmesi ve değiştirilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Gerçekleştirilen bu esneklikler ve değişiklikler sayesinde mevcut teorilerin daha gerçeğe yakın bir hale getirilmesi amaçlanmıştır. Örneğin, klasik dış ticaret kuramlarının ana kaynağı olarak görülen David Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlük teorisinden modern teorinin temeli olarak görülen Heckscher-Ohlin (H-O) modeline akış bu geçişin sonucunda gerçekleşmiştir. H-O modeli incelendiğinde modelin temelinde Ricardo modelinde olduğu gibi karşılaştırmalı üstünlükler yer almaktadır. Fakat karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin kaynağının farklılaştığı görülmektedir.

Geleneksel ticaret teorisi, 1980'li yıllara kadar üstünlüğünü sürdürse de bu dönemde dünya ticaret yapısını açıklamadaki eksiklikleri net bir şekilde görülmeye başlanmıştır. Ampirik çalışmaların sonucunda elde edilen bulgulara göre ülkeler arasında olan ticaret ilişkilerinin teorinin varsayımları ile tutarlılık sağlamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sayede teorilerin tahminleri ve dünya ticareti yapısında var olan gerçekler arasındaki deneysel farklılıklar ticaret teorilerinde yeni akımlara yol açmış ve sonucunda yeni bir ticaret kuramı ortaya çıkmıştır.

Yeni ortaya çıkan ticaret teorisi, geleneksel ticaret teorisinin anlamlandıramadığı endüstri-içi ticaret oluşumunu açıklamada önemli bir adım oluşturmuştur. Yeni ticaret teorisinde ülke yerine dış ticaret analizinin temel birimi olarak endüstri kullanılmaktadır. Bu sayede geleneksel dış ticaret teorisinin aksine yeni ticaret teorisinde farklılaştırılmış mallar, tüketicilerin alternatif sevgisi ve eksik rekabet piyasası yer almaktadır. Bu teoride tüketicilerin ucuz fiyatlardan daha çok mala ulaşabilmelerine, üreticilerin ise daha büyük ölçekte üretim kapasitesine kavuşabilmelerine olanak sağlanması sayesinde dış ticaretin, refahı mevcut durumunun üstüne çıkarmada önemli bir aracı olduğu vurgulanmaktadır (Ciuriak ve diğerleri, 2011: 2-3).

1.1.1. Geleneksel Dış Ticaret Teorileri

Geleneksel klasik ana dış ticaret teorilerinin temelinde; tam istihdam, tam rekabet, Say kanunu, fayda ve kar maksimizasyonu amacı, fiyat mekanizması, özel mülkiyet, girişim özgürlüğü, görünmez el, yatırım tasarruf eşitliği, fiyat ve ücret esnekliği, paranın yansız olması, küçük ve denk bütçe ile polis devlet anlayışı yer almaktadır. Klasik teoriye göre ekonomiyi, kişisel çıkarlar ve özgürlük düzenlemektedir. Teoriye göre ekonomi otomatik bir şekilde tam istihdam düzeyinde denge durumundadır. Bozulan denge durumu kısa süreli olarak bozulsa dahi, bu otomatik bir mekanizma ile tekrardan dengeye gelecektir. Klasik iktisatçılar bu otomatik mekanizma prensibine dayanarak devletin müdahale etmemesini savunmaktadır (Öztürk, 2012: 16).

Klasik dış ticaret teorilerinin analiz sürecini basite indirgemek için birtakım varsayımlar bulunmaktadır. Bunlar;

- İki ülke ve iki çeşit ürün bulunmaktadır,
- Uluslararası ticaretlerde para kullanılmamaktadır,
- Bütün piyasalarda tam rekabet şartları geçerliliği kabul edilir,
- Ekonomik durumlara devlet müdahale etmemektedir,
- Üretimde baz alınan tek üretim faktörü emektir,
- Emek ülke içinde hareketli, ülkeler arasında ise hareketsizdir,
- Ekonomi tam istihdam durumunda olmalıdır,
- Uluslararası ticarette taşıma için giderleri sıfırdır.

1.1.1.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi

Klasik İktisat Teorisi'ni en iyi temsil eden Adam Smith, "Ulusların Zenginliği" adlı eserinde klasik dış ticaret teorisinin inşasını toplum doğasında mevcut olan bir uyum ve tamamlama özelliği üzerine kurmuştur. Bireysel karar vericiler sadece kendisi için ekonomik faaliyette bulunmamakla birlikte diğer insanlara da katkıda bulunmaktadır. Bireysel karar vericiler birbirinden bağımsız bir şekilde karar vermekte ve ekonomik çıkarlarını maksimize etmek istemektedir. Bu amaç doğrultusunda bir araya gelen karar vericiler, ürettikleri mal ve hizmetleri karşılıklı takas etmektedir. Bu takas süreci görünmez el (invisible hand) tarafından örgütlenmekte ve dengelenmektedir. Bu sayede bir uyum ve bütünleşme süreci yaşanmaktadır. Bu noktada "doğal düzen" anlayışı Klasik Dış Ticaret teorisi ile birlikte "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" düşüncesine dönüşmektedir. Smith'e göre, ülkenin doğal ekonomik gelişmesi ile dış ticaret uyum göstermesi oranında yararlı olacaktır. Burada

dış ticaretin temel faydası, bir ülkenin kendi ihtiyacı dışında ürettiği fazla mallara pazar bulması ve ayrıca Pazar ağlarını genişleterek iş bölümünü artırmasıdır. Bu noktada Smith'e göre bir mal dışarıdan daha ucuza alınabilecekse malı üretmek yerine ithal etmesi gerekmektedir (Öztürk, 2012: 18).

Mutlak üstünlükler teorisi şu şekilde işlemektedir;

Tablo: 1 Mutlak Üstünlükler Teorisi

	Kumaş (metre)	Şarap (lt)	Sonuç
İngiltere	24	12	Kumaş üretir
Portekiz	3	6	Şarap üretir

Örneğe göre, klasik uluslararası ticaret kuramlarının öngörülerine uygun olarak, iki ülke ve iki mal bulunmaktadır. Tablo 1'deki veriler, bir günlük bir işçinin çalışmasının sonunda üretebileceği şarap ve kumaş miktarları gösterilmiştir. Verilere göre, Portekiz şarabı İngiltere'ye göre 15/10=1,5 oranında düşük maliyet ile üretmektedir. İngiltere de kumaşı Portekiz'e oranla 15/3=5 oranında düşük maliyet ile üretmektedir. Diğer taraftan; dolayısıyla Portekiz şarap imalatında, İngiltere de kumaş imalatında diğer ülkeye mutlak bir üstünlüğe sahiptir. Eğer Portekiz şarap üretiminde ihtisaslaşır ve ürettiği fazla şarabı İngiltere'ye ihraç ederek, kumaş imalatında ihtisaslaşmış İngiltere'den kumaş ithal edecek olursa her iki ülkede bundan çok kazançlı bir şekilde çıkacaktır.

Özetle, mutlak üstünlük teorisini savunan Adam Smith'e göre her ülke mutlak üstünlüğe sahip olduğu malların üretiminde uzmanlaşması gerektiğini; üstünlüğün olmadığı veya diğer ülkelerden daha az etkin bir şekilde üreteceği malların ise ithal edilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Adam Smith'in mutlak üstünlükler teorisi kısmen doğru olmakla birlikte, bunun yanında bazı eksik tarafları da bulunmaktadır. A. Smith, dış ticaret aşamasında iki ülke üretenlerini etkileyen dinamik etkenlerden ve piyasa talep koşullarına göre oluşan fiyatlardan bahsetmemektedir. Mutlak üstünlük teorisinin bir diğer eleştirisi ise; ülkeler arasındaki mutlak üstünlüğün eşit olması yönündedir. Bu eleştiriden yola çıkarak David Ricardo, mutlak üstünlük teorisinin eksikliğini karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ile açıklamaktadır (Öztürk, 2012: 19).

1.1.1.2. Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi

David Ricardo, A. Smith'in mutlak üstünlükler teorisinin dış ticareti açıklamakta eksik kalmasından hareketle "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi' ni ortaya atmıştır. D. Ricardo'nun teorisine göre bir ülkenin her iki malın üretiminde mutlak üstünlüğe sahip olması durumunda dahi her iki ülke için de karlı ticaret yapma olanağının bulunduğu gösterilmektedir. D. Ricardo' ya göre, dış ticaret; bir ülkenin diğer ülkeye oranla karşılaştırmalı üstünlük sağladığı durumda gerçekleşmektedir (Seyidoğlu, 1994: 31).

Ricardo modeli; iki mal, tek faktör (emek) ve ölçeğe göre sabit getiri varsayımı üzerine kurulmuştur. Tek faktör ve ölçeğe göre sabit getiri olduğu varsayımları altında, dışa kapalı olan bir ekonomide ana faktörün arz ve talebinin mal fiyatları üzerinde etkili olması beklenmemektedir. Bu sebeple dış ticaretin yapısı dış ticaret öncesinde göreli mal fiyatları gibi ülkeler arasındaki göreli faktör verimliliğindeki farklılıklara göre belirlenmektedir. Bu teoriye göre, her ülke kendi üretim faktörlerini daha verimli bir şekilde kullanacağı malları üretip ihraç etmektedir. Bu sayede, her ülke ihracatta ithalata oranla daha yüksek faktör verimliliği elde etmektedir (Bhagwati, 1964: 5).

Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisini iki mal ve iki ülke için aşağıdaki tabloda incelenmektedir;

Tablo: 2 Mutlak Üstünlükler Teorisi

	Kumaş (Metre)	Şarap (Litre)	Sonuç
İngiltere	24	12	Kumaş Üretir
Portekiz	3	6	Şarap Üretir

Yukarıdaki örneğe göre, İngiltere şarabı 12/6=2 kat daha ucuza üretirken, kumaşı 24/3=8 kat daha düşük maliyet ile üretmektedir. Bu durumda İngiltere her iki mal için de mutlak üstünlüğe sahiptir. David Ricardo'ya göre böyle bir durumda da dış ticaret gerçekleştirilebilmektedir. Çünkü İngiltere'nin mallardaki üstünlük seviyesi farklıdır. Bu nedenle İngiltere ülkesi göreceli olarak daha üstün olduğu malda uzmanlaşmalı, diğer malın üretiminde ise Portekiz ile devam etmelidir.

Sonuç olarak, Portekiz'de iç piyasa fiyatları 1 kumaş, 2 şaraba; İngiltere'de iç piyasa fiyatları 1 kumaş, ½ şaraba eşit olmaktadır. İç piyasa fiyatlarına bakıldığında Portekiz'de

şarap daha ucuza üretilirken İngiltere'de 1 metre kumaş ile ancak ½ litre şarap alınabilmektedir. Yani Portekiz şarap imalatında karşılaştırmalı üstünlüğü mevcuttur. Böyle bir durumda İngiltere kumaş üretiminde uzmanlaşarak şarabı Portekiz'den almalı, Portekiz ise şarap üretiminde ihtisaslaşarak kumaşı İngiltere'den alarak yapmalıdır.

Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin temeli büyük ölçüde emek değer teorisinin üzerine kurulmuştur. Emek değer teorisinde bir malın değeri o malın üretimi için kullanılan emek ile ölçülmektedir. Bu teori, günümüzde geçerliliğini sürdürmemektedir. Çünkü emek, sabit oranda üretime katılan bir etken ve tek üretim faktörü değildir. Üretimin gerçekleştirilmesi için yalnızca emek değil, aynı zamanda girişimcilik, sermaye ve doğaya (toprak) ihtiyaç duyulmaktadır.

1.1.1.3.Heckscher-Ohlin Teorisi

Heckscher-Ohlin Teorisinde; uluslararası faktör donatımı farklılıklarına ve karşılaştırmalı üstünlüklerin temel kaynağına vurgu yapılmakta ve David Ricardo'nun teorisindeki uluslararası verimlilik farklarını dikkate almasını eleştirmektedir (Neary, 2009: 218). Bazı iktisatçılara göre uluslararası ticaret teorisindeki en önemli katkıyı H-O teorisi temsil etmektedir. Çünkü H-O teorisinde, karşılaştırmalı üstünlükler bir varsayım olarak yer almamakla birlikte açıklanmaya çalışılmıştır. Heckscher – Ohlin tarafından geliştirilen ve Samuelson tarafından formülleştirilen modelin varsayımları şu şekildedir (Subasat, 2003: 148-150):

- Mallar ülkeler arasında tam hareketlidir,
- Üretim faktörleri ülke içinde hareketli; ülkeler arasında tam hareketsizdir,
- Tüm ülkeler aynı teknolojiye sahiptir,
- Ülkelerin tercihleri benzerlik gösterir,
- Bütün piyasalarda tam rekabet koşullarının geçerli olduğu kabul edilir,
- Ölçek ekonomileri yoktur,
- Tüm olan kaynaklar tam istihdam durumundadır,
- Taşıma maliyetleri yoktur,
- Ülkelerin faktör donatımları ve faktör fiyatları farklılık gösterir.

Ricardo modelinin aksine H-O teorisinde iki mal ve iki faktörün olduğu ekonomi varsayımlarına dayandırılan bir modelde faktör donatımı farklılıkları karşılaştırmalı üstünlüklerin tek kaynağı olarak kabul edilmekle birlikte, üretim fonksiyonlarının da Ricardo

modelinden farklı olarak ülkeler arasında benzer olduğu varsayılmaktadır (Bhagwati, 1964: 17-18). Bu varsayımlara dayanarak, bir ülke diğer ülkeye oranla daha fazla sahip olduğu üretim faktörünün yoğun olduğu mal üzerinde uzmanlaşmalı ve bu malları ihraç etmesi gerekmektedir (Helpman, 1999: 123).

1.1.2. Yeni Dış Ticaret Teorileri

Klasik iktisatçılar tarafından geliştirilmiş olan dış ticaret teorileri temelinde genellikle iki mal, iki ülke ve iki üretim faktörü yer almaktadır. Fakat günümüzde bir çok ülke milyonlarca mal ve hizmet ticareti yapılmaktadır. Bu sebeple, sadece iki mal ve iki ülke üzerine oluşturulan dış ticaret kuramları ve modelleri ile açıklamaya çalışmak pek mümkün değildir (Karluk, 1996: 88).

Geleneksel dış ticaret teorilerinin gerçeğe uygunluğunun azalmasıyla birlikte bilhassa 1960'lardan sonra ki iktisatçılar dış ticareti çözümlemeye yönelik bir takım yeni teoriler ortaya atmaya başlamışlardır. Bu ortaya çıkan yeni teoriler, yalnızca geleneksel dış ticaret teorilerini tamamlayıcı ve geliştirici özellikler taşımaktadır.

Yeni dış ticaret teorileri, Amerikalı Ekonomist Helpman (1981), ve İsrailli ekonomist Krugman (1979, 1980, 1981) ve Helpman ve Krugman (1985) tarafından yapılan ortak çalışmalar ile öne çıkmaktadır. Bu çalışmalarda, geleneksel dış ticaret teorilerinin açıklamakta yetersiz kaldığı durumlar önemli ölçüde açıklanmaktadır. Alternatif dış ticaret teorileri oluşturmak yerine, neo-klasik ticaret modellerini geliştirerek ilerleyen yeni dış ticaret teorileri, geleneksel teorilerden farklı olarak, ölçeğe göre artan getiri, eksik rekabet ile mal farklılaştırmasını dikkate almakta ve literatüre önemli katkılarda bulunmaktadır. Yeni dış ticaret teorisi, içerdiği bu varsayımlar sebebiyle dünya gerçeklerine daha yakın modeller oluşturmaktadır (Sen, 2005: 1011).

Yeni dış ticaret teorileri ile birlikte, geleneksel teorilerin dayandığı ölçeğe göre sabit getiri varsayımı ele alınmıştır. Buradan yola çıkarak yeni dış ticaret teorilerinde başlangıç olarak ölçek ekonomileri yer almaktadır. Dış ticarette ölçek ekonomilerinin önemi bilinmesine rağmen, yapılan değerlendirmelerde ölçek ekonomilerin de firma tarafından dışsal olduğu varsayılmaktadır. Krugman'a göre ölçek ekonomilerinin firma açısından dışsal olduğu varsayımı, tam rekabet piyasası varsayımını sürdürmek için gerekmektedir. Ölçek ekonomilerinin firma açısından içsel olması durumunda ise bazı firmalar için fiyatı kontrol etme şansı ortaya çıkacaktır ki bu durumda da tam rekabet piyasası varsayımları geçerliliğini

kaybetmektedir. Bunun sonucunda, Krugman ölçek ekonomilerin firma açısından içsel olması için tekelci rekabet piyasa yapısının altında dış ticaretin gerçekleşebileceğini savunmaktadır. Geleneksel dış ticaret teorilerinde dış ticaretin nedenleri teknolojideki farklılık ve faktör donatımı ile açıklanırken; Krugman dış ticaretin nedenlerini ölçek ekonomileri ile açıklamaktadır (Krugman, 1979: 469).

Bazı yeni dış ticaret teorileri şu şekilde sıralanabilir;

- Mevcudiyet Modeli,
- Teknolojik Açık Modeli,
- Mal Geliştirilmesi Modeli,
- Nitelikli İşgücü Modeli,
- Faktörler Arası Tamamlayıcılık Modeli,
- Ölçek Ekonomileri Modeli

1.1.2.1. Mevcudiyet Modeli

Uluslararası fiyat karşılaştırmaları konusundaki çalışmalarıyla ünlü Amerikalı Ekonomist Irwing Kravis tarafından geliştirilen mevcudiyet modeline göre, ülkeler arasında olan ticaretin temel sebebi bir malın o ekonomide bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Bunun sonucunda, ülkeler pahalıya ürettikleri veya üretemedikleri malları dış ticaret yoluyla elde etmektedir. Ekonomiler arasındaki üretim farklılıkları ise Kravis'e göre teknolojide yaşanan farklılıklar ve ülkeler arasındaki doğal kaynak dağılımının farklı olmasından kaynaklanmaktadır (Öztürk, 2012: 57).

1.1.2.2. Teknolojik Açık Modeli

Amerikalı Hukukçu ve Ekonomist R. Posner tarafından geliştirilen "teknolojik açık modelin" de teknolojik yenilikler sebebiyle ülkeler arasında üretim süreçlerinde ve yönetim tekniklerinde farklılıkların oluşması esasına dayanmaktadır. Böylece, yeni teknolojik gelişmelerin katkı sağladığı üretim süreçlerinde üretimde farklılıklar yaratılmakta ve ülke yeniliğin gerçekleştirildiği malda büyük bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmaktadır. Gelişmiş ülkelerin sahip olduğu teknolojik birikim sayesinde diğer ülkelere, öncelikle sanayi malları ihraç edilmektedir. Bu ihracatın, ithalat yapan ülkelerin teknolojik gelişmeleri yakalayana kadar devam etmesi olasıdır (Öztürk, 2012: 46).

1.1.2.3. Mal Geliştirilmesi Modeli

Amerikalı Ekonomist R. Vernon tarafından geliştirilen bu model, esas bakımından teknolojik açık teorisinin üzerinde geliştirilmiş hali niteliğindedir. Vernon'a göre bir malın ülkeler arasında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olabilmesi için o malın üretim sürecine katılan faktörlerin ülkeler arasındaki dağılımının karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olması gerekmektedir. Bu teoriye bağlı olarak, bir mal ilk olarak birkaç gelişmiş ülkelerde sınırlı miktar ve kalitede üretilirken, malın geliştirilmesi ile birlikte gelişmiş ülkelerin çoğunda ve daha kaliteli şekilde üretilecektir (Karluk, 1996: 91).

1.1.2.4. Nitelikli İşgücü Modeli

Klasik dış ticaret teorilerinde her ülke için emeğin homojen ve standart bir yapıda olduğu varsayımı geçerli olsa da, ülkeler vasıfları açısından farklı işgücü olanaklarına sahip olabilmektedir. Bu noktada, ülkelerin sahip oldukları nitelikli işgücü kalitesi de ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Nitelikli İşgücü Modelinin temelinde ülkeler arası işgücü farklılıkları yer almaktadır. Bu modele göre, ülkeler arasındaki dış ticaret önemli ölçüde işgücü kalitesinden etkilenmektedir (Öztürk, 2012: 31).

1.1.2.5. Faktörler Arası Tamamlayıcılık Modeli

Çekya asıllı Ekonomist Jaroslav Vanek tarafından geliştirilen Faktörler Arası Tamamlayıcılık Modelinde dış ticaret, özellikle sermaye ve doğal kaynaklar arasındaki tamamlayıcılık özelliğine vurgu yapılarak açıklanmaktadır. Vanek'e göre doğal kaynaklar üçüncü bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Bu modele göre, sermaye ve doğal kaynaklar üretiminde birbirini tamamlayan iki faktör olarak görülmektedir (Karluk, 1996: 92).

1.1.2.6. Ölçek Ekonomileri Modeli

Amerikalı Ekonomistler G.C. Haufbauer ve F. Graham tarafından geliştirilen ölçek ekonomileri modeline göre, ölçek ekonomisi avantajlarından faydalanarak bazı sanayi dallarında üretim artışı sağlanabilmektedir. Bu noktada, üretim ölçeğinin büyümesiyle ortalama birim maliyetlerinin düşmesi durumunda, üretimde artan getiri ya da ölçeğe göre azalan maliyet söz konusu olmaktadır (Özel, 2012: 15).

Geleneksel dış ticaret teorilerinde, dış ticareti yapılan malların sabit verim durumlarına göre üretildiği varsayımı geçerlidir. Ülkelere göre ölçek ekonomilerinin var olduğu durumlarda, ülkelerin büyük ölçeklerde üretim yapmaları sonucunda uzmanlaşma

gerçekleşmekte ve dış ticarette avantajlı konuma gelmektedirler. Ayrıca ölçek ekonomileri sonucunda üretim seviyesi artmakta ve bu sayede fiyatların düşmesi de sağlanmaktadır (Öztürk, 2012: 42).

1.2. Dış Ticaret Politikalarının Amaçları

En genel anlamda dış ticaret politikaları, bir ülkenin diğer ülkelerle içinde olduğu ekonomik ilişkilerini düzenlemek adına gerçekleştirdikleri tek yanlı politikalar olarak tanımlanmaktadır.

Bütün ülkelerin teoride serbest ticareti savundukları görülse de günümüzdeki uygulamada, ülkelerin dış ticaret faaliyetlerine ve uluslararası mal ve hizmet akışına genelde ulusal menfaatleri kapsamında kısıtlama ve sınırlamalar getirmektedir. Bu uygulamaların nedeni olarak siyasal, sosyal ve ekonomik nedenler gösterilmektedir.

Devletler dış ekonomik ilişkilere müdahalede bulunmak istediklerinde genellikle ticaret üzerinde sınırlandırmalara ve kısıtlamalara başvurmaktadır. Bu sınırlandırmalara ve kısıtlamalara örnek olarak gümrük tarifeleri, kambiyo denetimi uygulamaları verilebilir. Bunun yanı sıra ülkeler ekonomik ilişkilerini güçlendirebilmek için dış ticaret politikalarına başvurmaktadır. Bunların başında da döviz kazandırıcı işlemlerin veya ihracatın artırılması gelmektedir.

Ülkelerin dış ticaret ilişkilerini kontrol altına almak için uyguladıkları politikaların temel sebepleri şu şekilde açıklanmaktadır;

1.2.1. Dış Ödemeler Dengesizliklerinin Giderilmesi

Devletlerin karşılıklı olarak ödemeler bilançosunda bir bozulma olduğu durumlarda yeniden dengenin sağlanması veya dengenin korunması için yapılan faaliyetlerin tümü ödemeler bilançosu politikasını oluşturmaktadır. Ödemeler bilançosunda açık olması durumunda, hükümetler borç para ile dengeyi tekrar sağlamaya çalışmaktadır. Bilançodaki açığın devamlılık hali durumunda ise devletler para ve maliyet politikası enstrümanlarını uygulamaya koyarak ekonomide enflasyon veya deflasyon oluşturarak ödemeler bilançosunun fazla ya da açık vermesini sağlamak, milli parayı devalüe veya revalüe etmek, gümrük tarifelerini yükseltmek, dış ticaret üzerine döviz kontrolleri uygulamak, ihracatı teşvik edip ithalatı kısıtlamak gibi tedbirlere başvurmaktadır (Karluk, 1996: 142).

Ödemeler bilançosundaki açıkların kapatılması için uygulanan en iyi politika, ekonomide yapısal bozuklukları düzenlemek adına yürütülen politikalardır. Bu politikalar ihracatın ve döviz gelirinin arttırılmasına yönelik olması gerekmektedir. Bunun için ihracatın özendirilmesi, ucuz girdi sağlanması, ihracat yapan firmaların kredi ihtiyacının düşük faizlerle karşılanması, ihracat ile ilgili formalitelerin azaltılması önemli rol oynamaktadır (Öztürk, 2012: 63).

1.2.2. Dış Rekabetten Korunma

Ülkeler, yerli sanayilerini uluslararası olumsuz rekabetten korumak için kimi zaman ithalatı sınırlandırıcı politikalar uygulamaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, yeni oluşum ile kurulan sanayiler olgunluk dönemine ulaşıncaya kadar dış rekabetten korunmaya gereksinim duymaktadırlar (Seyidoğlu, 1994: 325).

Gelişmekte olan ülkelerdeki yeni oluşturulan sanayi kolları, tesis ölçeği, üretim teknolojisi, yetişmiş işgücü, pazarlama olanakları ve standardizasyon açısından gelişmiş ülkelerin gelişmiş sanayileri ile rekabet etmekte zorlanmaktadır. Bu nedenle, sanayileri rekabete uyum sağlayacak kadar gelişmemiş olan ekonomilerin sanayilerini rekabete karşı koyacağı seviyeye ulaşıncaya kadar onları korumaları gerekmektedir. Hükümetler, ülkede uzun dönem için yüksek ihracat potansiyeline sahip olan fakat henüz gelişmekte olan ve bu sebepten yüksek maliyetle çalışmakta olan yerli sanayilerini dış rekabetin ciddi olumsuz etkilerinden korumaları gerekmektedir. Bu kapsamda kotalar, ithalat vergileri, ithalat yasakları ve çoklu kur uygulamaları gibi politikalar uygulayarak yerli sanayisini koruma amacını gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar (Öztürk, 2012: 64).

1.2.3. Ekonomik Kalkınma

Gelişmekte olan ülkeler dış ticaret politikalarını, sanayileşme planlarının bir aracı olarak kullanmaktadır. İthal ikameci politikanın uygulandığı bir ülkede, dış ticaret politikasının temel hedefi yerli sanayi oluşumlarının korunması; dışa açık politikanın uygulandığı bir ülkede ise asıl amaç ihracata teşvik olarak değerlendirilmektedir (Seyidoğlu, 1994: 325).

Ekonomik kalkınma, etkili bir şekilde uygulanan doğru dış ticaret politikası ile gerçekleşebilmektedir. Dış ticaret politikasının en ana hedeflerinin başında ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi yer almaktadır. Özellikle az gelişmiş ülkelerin ekonomik

kalkınmalarının gerçekleşmesi ve kalkınmadaki finansmanın elde edilmesi konusunda dış ticaret politikası önemli rol oynamaktadır (Öztürk, 2012: 65).

1.2.4. Piyasa Aksaklıklarının Giderilmesi

İç piyasada tekelci konumda oluşmuş kuruluşların artmasıyla birlikte üretimde kaynak etkinliği zarar görür ve tüketiciler kalite seviyesi düşük mallara çok yüksek fiyatlar ödemek zorunda kalırlar. Bu durumda ülkeler, dış ticaret önündeki var olan sınırlamaları ve kısıtlamaları azaltarak iç piyasada rekabet gelişimini artırma yoluna gitmektedir. Bu sayede, tekelci kuruluşların sayısında düşüş gözlenmekte, piyasadaki aksaklıklar azalmakta ve kaynak dağılımındaki etkinlik de artmaktadır (Seyidoğlu, 1994: 325).

1.2.5. Ekonominin Liberalleşmesi

Ekonominin liberalleşmesi ile uygulanacak dış ticaret politikası, dış ticaretin önündeki sınırlamaları ve kısıtlamaları kaldırarak dış ticaretin serbestleşmesini amaçlamaktadır. Bu sayede, ülkeler karşılaştırmalı üstünlükler teorisine ve serbest dış ticarete göre uzmanlaşmakta, uluslararası iş bölümünden maksimum faydayı sağlamayı amaçlamaktadır. Dış ticarette liberalleşme, dış ticaret uygulamalarının, uluslararası ticari anlayışa ve kurallara uygun bir şekilde yürütülmesi ve yönlendirilmesi olarak açıklanmaktadır. Para ve finans piyasalarında son zamanlarda yaşanan olaylar sonucunda, finansal piyasaların derinleşmesi, tüm dünyayı etkisi altına alan krizler, hızlı bir şekilde gerçekleşen küreselleşme süreci sonucunda etkin bir dış ticaret politikası uygulanmasına duyulan ihtiyacın artmakta olduğu sonucu elde edilmektedir (Öztürk, 2012: 71).

1.2.6. İç Ekonomik İstikrarın Sağlanması

Ülke içi istikrarın sağlanabilmesi için iç ekonomik ve sosyal dengenin sağlanması gerekmektedir. İç ekonomik dengenin bozulması sonucunda enflasyon ve işsizlik sorunları ile karşılaşılmaktadır. Dış ticaret aracılığıyla işsizliğe çözüm getirebilmek için, kotalar ve gümrük tarifeleri ile üretimde ithal mallardan yurt içi mallara doğru bir kayma gerçekleşmekte ve istihdam düzeyinde artış görülmektedir. Enflasyon ile mücadele için ise, dış ticaret aracılığıyla fiyatı yüksek olan malların ithalatını kolaylaştırıp enflasyonu düşürmeye çalışılmaktadır. Bunun için, arz sorunlarının çözülmesi ile birlikte enflasyonun hızla yükselmesi engellenmekte ve fiyatlar genel seviyesi istikrarlı bir yapıya ulaşmaktadır. Etkin bir şekilde uygulanan doğru dış ticaret politikaları aracılığıyla ekonomide meydana

gelecek krizleri önlemek ve ekonomik istikrarsızlıkları gidermek mümkün olmaktadır (Seyidoğlu, 1994: 325).

1.2.7. Dış Piyasalardaki Monopol Gücünden Yararlanma

Dış ticaret politikasının amaçları arasında dış piyasalarda var olan monopol /tekelci güçten yararlanma yer almaktadır. Ülkeler tek üreticisi olduğu malların ihracatını engelleme ya da benzer mal üretimini yapan az sayıdaki diğer ülkelerle anlaşarak ortak bir kartel oluşturma yoluna gitmektedir (Seyidoğlu, 1994: 326).

Dış ticaret politikalarının bu amacı doğrultusunda, dış ticarete konu olacak olan malın üretiminde ülkelerin monopol bir konumda bulunması ve dış ticaret sınırlamalarını kendi lehlerine değiştirme istekleri sonucunda bu malın ihracatı üzerine kota koyma durumu ortaya çıkmaktadır. Kota uygulanan malın fiyatı artmakta ve fiyatının artmasıyla kota uygulayan ülkelerin dış ticaret gelirleri olumlu etkilenmektedir (Öztürk, 2012: 72).

1.3. Dış Ticaret Politikalarının Araçları

Ülkeler, dış ticaret politikalarının uygulanmasında çeşitli araçlar kullanarak dış ticaret politikalarına etki etmektedirler. Ancak, genel ekonomik politikalardan farklı olarak dış ticaret politikası araçları için genellikle uluslararası anlaşmalar ile uygulanmaktadır (Karluk, 1996: 144).

1.3.1. Gümrük Tarifeleri

Ülkelerin dış ticaret politikalarının seçilmesinde ve uygulanası için kullanılan en önemli dış ticaret politikası araçlarından biri gümrük tarifeleridir. Ülkeler ithalat seviyelerini düşürmek veya kısıtlamak istedikleri durumlarda gümrük tarifesi oranlarını yükseltmektedirler. Ayrıca, ithalat seviyelerini yükseltmek veya yoğunlaştırmak istedikleri durumlarda gümrük tarifesi oranlarını düşürmektedirler. Gümrük tarifelerinin önemi bu noktada önemli oranda belirleyicidir. Bu anlamda, gümrük tarifesi iki ayrı şekilde kullanılmaktadır. Birincisi, bir malın ülkeye ithalinde alınan vergi; ikincisi ise ithalata konu olan mallardan alınacak olan gümrük vergisinin oranını belirten cetveldir. Gümrük vergileri oranları ulusal bir kanun ile belirlendiği durumlarda “otonom gümrük tarifesi”; uluslararası anlaşmalara dayalı olarak belirlendiği durumlarda ise “ahdi gümrük tarifesi” olarak adlandırılmaktadır. Uluslararası anlaşmalarla belirlenen gümrük vergileri ulusal düzeyde alınan kararlarla değiştirilmemektedir (Karluk, 1996: 147).

Gümrük vergileri günümüzde genellikle ithalattan alınmaktadır. Buna ek olarak nadir de olsa belirli bir malın ihracını azaltmak ve gelir elde etmek için ihracattan da gümrük vergisi alınmaktadır. Gelir elde etmek adına ihracattan vergi alınması özellikle hammadde üreten ülkeler tarafından uygulanmaktadır. Ancak ihracattan alınan vergi oranının yüksek olması sonucunda gelir yaratma etkisi ortadan kalkmaktadır.

Dış ticaret politikalarının bir etkeni olarak gümrük vergileri iki şekilde uygulanmaktadır. Bunlardan biri advalorem gümrük vergisi (***Advalorem vergiler****; vergi matrahının ekonomik-parasal bir değer olarak ifade edilen unsurlar üzerinden hesaplanması durumunda söz konusu olan vergilerdir)* ve diğeri de spesifik gümrük vergisidir. Advalorem gümrük vergisi, ithal edilen malların değeri üzerinden belli bir yüzdelik alınmasını ifade etmekte; spesifik gümrük vergisi ise malın fiziki birimleri üzerinden sabit bir miktarda alınmaktadır (Karluk, 1996: 149). Karma gümrük vergisi uygulamasında ise bir malın hammaddesi ve mamul halinden ayrı bir şekilde vergilendirilmesi ile uygulanmaktadır. Karma gümrük vergisine göre, malın mamul hali advalorem gümrük vergisi; ithal malının hammaddesi ise spesifik gümrük vergisi üzerinden vergilendirilmektedir (Karluk, 1996: 150).

Özetle, gümrük vergileri gelir ve koruma etkisine sahiptir. Ülke içerisinde üretimi gerçekleştirilmeyen maldan alınan vergiler gelir yaratma etkisine sahiptir. Gelir yaratma ve koruma etkisi dışında bir diğer etkisi ise ödemeler dengesi üzerindedir. Tarifelerde gerçekleşen değişiklikler ülkenin dış ticaret bilançosunu da etkilemektedir. Ödemeler bilançosunda gerçekleşen değişiklikler ise, fiyatların genel seviyesi, istihdam ve üretim gelir seviyesi üzerinde etki yaratmaktadır.

1.3.2. Tarife Dışı Kısıtlamalar

Uluslararası ticaretin düzenlenmesi için kullanılan bir diğer dış ticaret politikası aracı ise tarife dışı engellerdir. Tarife dışı kısıtlamalar gümrük tarifelerinden farklı olarak dış ticarette kesin ve mutlak sınırlandırma getirmektedir. Tarife dışı engeller bozulmuş olan ödemeler dengesinin yeniden düzenlenmesi, ülke içi üreticileri dış rekabetten korunması ya da dış ticareti düzenlenmesi için uygulanmaktadır.

Dış ticaret politikasının aracı olarak tarife dışı engellerin gümrük vergisinin yerini almasının altında iki neden bulunmaktadır. Bunlardan ilki, **GATT** *(Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması, (İngilizce: General Agreement on Tariffs and Trade) uluslararası ticareti, haklar ve sorumluluklar açısından düzenleyen çok taraflı bir anlaşmadır)*

çerçevesinde gümrük vergisi oranlarının %5'ler düzeyine indirilmesi bulunmaktadır. Gümrük vergisi bunun sonucunda dış ticarette bir müdahale aracı olma gücünü kaybetmektedir. Diğeri ise, gümrük vergisinin uygulama ve değişim zorluğundan dolayı etkinliği azalmakta ve bunun karşısında tarife dışı engellere sıklıkla başvurulmaktadır (Karluk, 1996: 174). Belli başlı tarife dışı engeller; kotalar, tarife gibi araçlar, görünmeyen engeller, gönüllü ihracat kısıtlamaları olarak belirtebilir.

1.4. Dış Ticaretin Finansmanı

İhracat, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kalkınmanın sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bunun nedeni, sağlıklı bir ekonominin temel unsurlarından biri olan dış ticaret açığının kapatılabilmesinde, ihracatın önemli bir paya sahip olmasıdır. Ticaretin serbestleşmesi ile birlikte artan rekabet ortamında dış ticaretin sürdürülebilir olması gerekmektedir. Bu noktada, ihracatın arttırılması tüm ülkeler için temel hedeflerden biri haline gelmiştir. Dolayısıyla, ülkeler ihracatı teşvik edecek ve destekleyecek politikalar ile uluslararası alanda rekabet gücünü arttırmayı hedeflemektedirler (Görgün, 2020).

Uluslararası ticaretteki gelişmeler ile birlikte, dış ticaretin finansmanı konusu ön plana çıkmıştır. Bunlar, Türk Eximbank kredileri, factoring, leasing, forfaitingdir.

Türk Eximbank Kredileri: 24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararlar ile dışa açık bir ekonomi modelinin benimsenmesi sonucunda, ihracatta önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu noktada, sürdürülebilir bir ihracatın gerçekleştirilebilmesi amacıyla bir dış ticaret finansman kurumuna ihtiyaç doğmuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda, 21 Ağustos 1987 tarihinde Devlet Yatırım Bankası, Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş./Türk Eximbank olarak yeniden düzenlenmiştir.

Türk Eximbank'ın amacı, ihracatçıların uluslararası piyasalarda rekabet gücünü ve uluslararası ticaretteki payını arttırmak, onlara yeni pazarlar kazandırmak, girişimlerinde ihtiyaç duydukları desteği sağlamak, ihraç edilen mal ve hizmetleri çeşitlendirmek, yurtdışında yapılacak yatırımlar ve ihracat veya yatırım malları üretim ve satışını teşvik edecek destekler sağlamaktır. Dolayısıyla, ihracat politikalarının uluslararası alanda rekabet edebilecek şekilde tasarlanmasına katkı sağlamaktadır.

Türk Eximbank, ihracatın finansmanını sağlamak amacıyla, ihracatçıların gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında finansal kurumlar ve bankalar tarafından sağlayacakları krediler için garantiler vermektedir. Aynı zamanda, mal ve hizmet ihracatı ile ilgili

faaliyetlere, gerek sevk öncesinde gerekse sevk sonrasında kısa, orta ve uzun vadeli alıcı veya satıcı kredileri vererek ihracatın finansmanını sağlamaktadır. Türk Eximbank'ın diğer görevleri arasında, dış yatırımların geliştirilmesi amacıyla kredi vermek, sigorta ve garanti sağlamak, ihracat kredi sigortası yapmak, reasürans imkânı sağlamak, ihracata yönelik patent, marka, bilgi ve teknoloji transferi ve teknik iş birliği alımlarını kredilendirmek vb. faaliyetler yer almaktadır (Eximbank 2021).

Factoring: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) terimler sözlüğünde factoring, *'yurtiçi ve yurtdışı piyasalar için mal ve hizmet satımı faaliyetinde bulunan firmaların mal ve hizmet satışından doğmuş veya doğacak kısa süreli ticari alacak hakkını devretmesi karşılığında likit fon elde etmesi işlemidir. Firmalara vadeli satış bedellerini vadesinden önce tahsil etme imkânı sağlayan finans kuruluşlarına da factoring kuruluşları denilmektedir.*' şeklinde tanımlanmıştır.

Factoring, bir işletmeye ait alacakların 'faktör' olarak isimlendirilen başka bir tarafa indirim yapılarak satılmasını içermektedir. Factoring, satıcının ileriki bir tarihte kendisi için ortaya çıkabilecek acil nakit akışlarını kolaylaştırmaktadır. Bu yöntem genellikle KOBİ'lerin işletme sermayesi finansmanını sağlamaktadır (Klapper, 2005).

Factoring, anında peşin ödeme ile bütün alacakları satın alıp, tahsil eder. Söz konusu alacaklara ait muhasebe kayıtlarını tutar. Borçlu ile ilgili bilgiler toplayarak, borçlunun maddi açıdan sıkıntıya düşmesi durumunda ortaya çıkabilecek ödeme kabiliyetindeki azalmadan kaynaklanan zararları üstlenmektedir. Factoring sözleşmesinde taraflar, yurtiçi sözleşme için alacaklı firma, factoring şirketi ve borçlu firma; uluslararası factoring sözleşmesinde ise alacaklı firma, factoring şirketi, borcu firma ve borçlunun kendi ülkesinde bulunan bankadır (Özdemir, 2005).

İhracatın finansmanında kullanılan uluslararası factoring, alıcı, satıcı ve factoring şirketleri arasındaki işlemin farklı ülkelerde faaliyet göstermesi halinde uygulanacak factoring türüdür. Burada factoring şirketi, farklı ülkelerdeki alacakların tahsil edilmesinde yabancı ülkedeki muhabir factoring şirketi ile bağlantı kurmaktadır. Uluslararası factoring sözleşmesinde, ihracatçı firma, ithalatçı firma, yurtiçi factoring şirketi ve muhabir factoring şirketi şeklinde 4 taraf bulunmaktadır (Özdemir, 2005).

Leasing: TCMB terimler sözlüğünde leasing (finansal kiralama), '*işletmelerin orta vadeli fon ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kullanılan bir finansman tekniği*', '*kiracı tarafından seçilip, kiralayan tarafından satıl alınan bir malın mülkiyetini kiralayanda,*

kullanımını ise kiracıda bırakan, kiracı ve kiralayan arasında imzalanan bir sözleşme' olarak tanımlanmıştır.

Kiracının belirlediği bir yatırım malının mülkiyeti leasing şirketinde kalmak koşuluyla, belirlenen kiralara karşı kullanım hakkının kiracıya verilmesini sağlayan bir araçtır. Yatırım mallarının kiralanması yoluyla kullanılması sayesinde işletmeler, sermayelerini diğer ihtiyaçlarını karşılamak için kullanmakta, böylelikle verimlilikleri ve karlılıkları artmaktadır (https://www.oaib.org.tr/).

Leasing yöntemi, özellikle enflasyonun yüksek olduğu ekonomilerde işletmelerin artan sermaye ihtiyaçlarını karşılamada önemli faydalar sağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle, kiralama süresi ve kira ödemelerinin değişmemesinin sağladığı güven ile enflasyona karşı bir koruma sağlanmış olmaktadır (https://www.oaib.org.tr/).

Leasing, üretim mallarına ilişkin kullanım hakkının, belirli bir süre ile opsiyonlu şekilde devrini sağlayan bir finansman yöntemidir.

Forfaiting: TCMB terimler sözlüğünde forfaiting, '*özellikle mal ve hizmet ihracatından doğan ve belirli bir ödeme planına göre tahsil edilebilecek olan alacakların bir banka veya bu alanda uzmanlaşmış bir finans kurumu tarafından satın alınmasıdır. Uzun vadeli ve kredili ihracat-ithalat işlemlerine yönelik bir finans aracı olup, genellikle yatırım malları için kullanılmaktadır*.' şeklinde tanımlanmıştır.

Teorik açıdan her tür alacak forfaiting işleminin konusu olabilmekle birlikte, poliçe veya bonoda yer alan alacaklar daha az riskli oldukları için bu işlemlerde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Forfaiting işleminde, 'forfaiter' olarak adlandırılan forfaiting şirketi, alacakları satın alan uzman bir kuruluştur. Forfaiting sözleşmesinde ihracatçı, ithalatçı, banka ve forfaiting şirketi olmak üzere dört taraf bulunmaktadır. Burada forfaiting şirketi, senetleri satın alarak ihracatçıyı finanse etmektedir (Soydal vd., 2020).

Forfaiting işleminin başlayabilmesi için belirli koşulların sağlanması gerekmektedir: İhracatçı ile ithalatçı arasında vadesi en az 180 gün olan ticari ilişkinin olması gerekmektedir. İhracatçı gerçekleştirdiği satışı sonunda vadeyle orantılı bir şekilde alacaklarını taksite bağlamaktadır. Forfaiting şirketi ise taksite bağlanan bu alacaklara ilişkin senetlerin koşulsuz garanti edilmesini bir kamu kuruluşu veya bankadan istemektedir. İhracatçının, ithalat yapan ülkenin mevzuatını, garanti kurallarını ve bono ve poliçe şekillerini bilmesi gerekmektedir. Bankanın da ithalatçıya garanti verebilecek nitelikte olması gerekmektedir. İhracatçının,

forfaiting şirketine ödenecek faiz miktarını malın fiyatına ilave edeceği, ithalatçı tarafından kabul edilmelidir (Balcı, 2011).

1.5. Türkiye'de Dış Ticarete İlişkin Gelişmeler

2008 Küresel Finansal Krizi, Türkiye'nin dış ticaretinde talepteki daralmaya bağlı olarak olumsuz bir etki yaratmıştır. Bu dönemde, ihracatımızın yaklaşık yarısını gerçekleştiğimiz AB pazarında büyük bir daralma meydana gelmiştir. Türkiye'nin ihracatında, dünya ticareti ile paralel bir şekilde, önemli düşüşler yaşanmıştır. 2009 yılında ihracat 2008 yılına göre %23, kriz öncesi döneme göre %25 azalmıştır (Kalkan vd., 2010).

2020 yılında ortaya çıkan COVID-19 pandemisi, küresel çapta ekonomilerin resesyona girmelerine neden olmuştur. Bunun nedeni, özellikle virüsün yayılımını engellemek amacıyla alınan kapanma politikaları gibi önlemlerin, ekonomilerde arz ve talep yönlü büyük bir şok yaşanmasına neden olmasıdır. Bununla birlikte, virüse karşı aşıların bulunması ve dünya genelinde aşılama hızının artması, ABD başta olmak üzere gelişmiş ekonomilerde genişleyici para ve maliye politikalarının uygulanması ile küresel ekonomide 2021 yılında toparlanma yaşanmıştır. IMF tarafından Ocak 2020 yılında yayınlanan Küresel Ekonomik Görünüm Raporu'nda, dünya ekonomisinin 2020 yılında %3.1 küçüldüğü, 2021 yılında ise %5.9 büyüdüğü ifade edilmiştir. Diğer yandan, Dünya Ticaret Örgütü'ne göre, küresel mal ticareti hacmi 2020 yılında %5.3 azalırken, 2021 yılında %10.8 büyüme göstermiştir (Ticaret Bakanlığı Raporu, 2021).

Türkiye ekonomisi 2020 yılının ilk çeyreğinde %4.5 büyüme gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte, Türkiye'de ilk COVID-19 vakasının 10 Mart 2020 tarihinde görülmesinden ve 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilmesinden itibaren, salgının küresel ölçekteki etkileri ülkemizde de hissedilmiş, Türkiye ekonomisi 2020 yılının ikinci çeyreğinde %9.9 daralmıştır. Bu durum ülkemizin dış ticaret performansını da olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle salgının merkezinin Avrupa'ya kayması sonucunda ihracatımızda önemli düşüşler meydana gelmiştir. Mart ayında ihracatımız 13.3 milyar dolara, Nisan ayında 9 milyar dolara gerilemiştir. Türkiye'nin toplam ihracatı 2020 yılında 169 milyar 482 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin 2020 yılında küresel mal ticaretindeki payı %1'in üzerindedir. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise %77.2, dış ticaret hacmi ise 388.9 olmuştur.

Şekil 1 Türkiye Dış Ticareti Gelişimi (2013-2021)

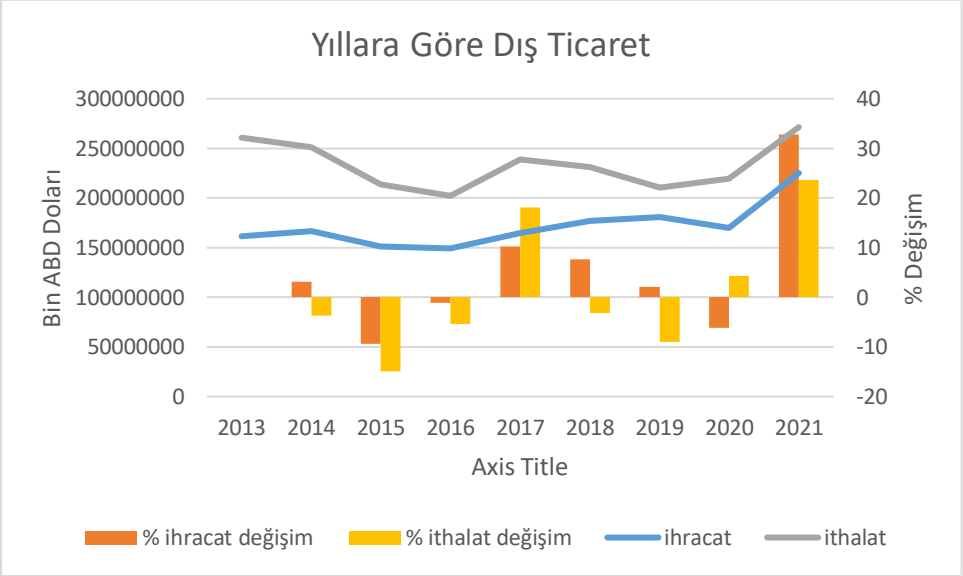

Kaynak: TUİK

. Şekil 1'de Türkiye'de 2013-2021 yılları arasında ihracat ve ithalat rakamları (bin ABD doları) ile yıllık yüzde değişimi gösterilmektedir.

Şekil 2 Ülke Gruplarına Göre Yıllık İhracat

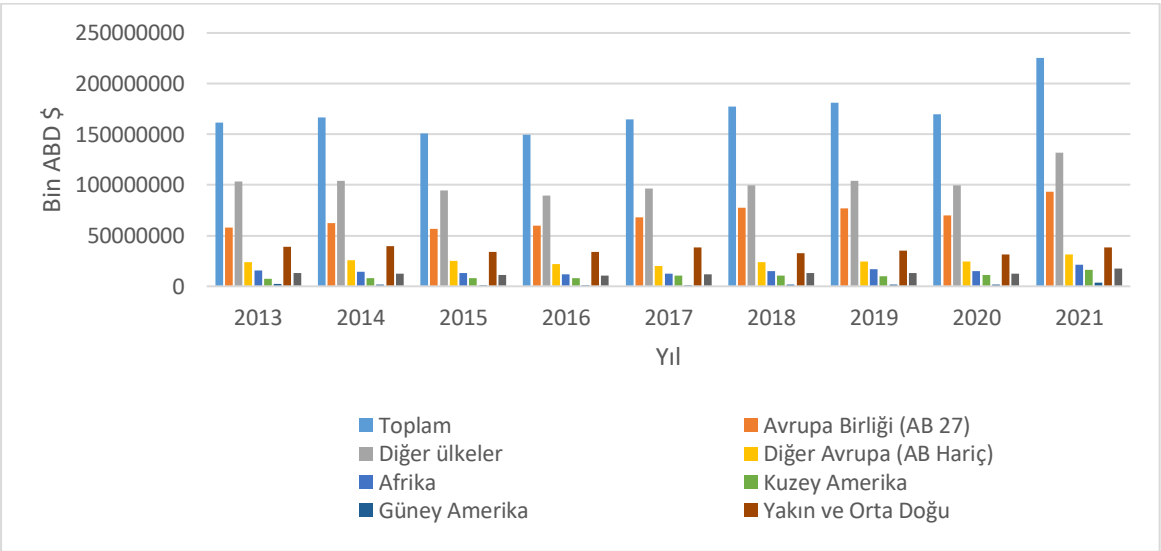

Kaynak: TUİK

Şekil 2'de, 2013-2021 döneminde Türkiye'nin ülke gruplarına göre yıllık ihracat değerleri (bin ABD $) gösterilmektedir. Şekil 2'den görüldüğü üzere, Türkiye'nin en çok

ihracat yaptığı ülke grubu Avrupa Birliği (AB 27)'dir. İkinci sırada ise Yakın ve Orta Doğu bulunmaktadır.

Tablo: 3 Ülke Gruplarının Toplam İhracat İçindeki Payı (%)

	Avrupa Birliği (AB 27)	Diğer ülkeler	Diğer Avrupa (AB Hariç)	Afrika	Kuzey Amerika	Güney Amerika	Yakın ve Orta Doğu	Diğer Asya
2013	36.07	63.93	14.92	9.50	4.72	1.36	24.22	8.01
2014	37.32	62.68	15.57	8.71	4.75	1.20	23.71	7.55
2015	37.41	62.59	16.76	8.70	5.13	0.92	22.69	7.27
2016	40.19	59.81	14.78	7.98	5.42	0.76	22.69	6.88
2017	41.33	58.67	12.30	7.44	6.30	0.82	23.24	7.25
2018	43.70	56.30	13.50	8.52	5.88	1.06	18.29	7.51
2019	42.43	57.57	13.52	9.19	5.51	1.01	19.36	7.41
2020	41.28	58.72	14.39	8.98	6.60	1.14	18.47	7.53
2021	41.32	58.68	13.97	9.42	7.29	1.60	17.03	7.65

Kaynak: TUİK

Tablo 3'de, Türkiye'nin ihracat yaptığı ülke gruplarının toplam ihracat içindeki payları yer almaktadır. Tablo 3'e göre, Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülke grupları AB 27 ve Yakın ve Orta Doğu'dur. Bununla birlikte, AB 27'nin toplam ihracat içindeki payı %36.07'den (2013 yılı) %41.28'e (2021) yükselirken, Yakın ve Orta Doğu'nun payı %24.22'den (2013 yılı) %17.03'e (2021 yılı) düşmüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BANKACILIK SİSTEMİ

Türkiye'de faaliyet gösteren bankacılık sisteminin başında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) bulunmakta olup ekonomi planı karma ekonomi üzerinden faaliyette bulunan bir sistemdir. Türk bankacılık sektöründe; mevduat bankaları, yatırım ve kalkınma bankaları ve yabancı sermayeli bankalar yer almaktadır. Mevduat bankaları, kredi vermek ve mevduat sahiplerinden tasarruflarını toplamak ekseninde bankacılık işlemlerini yürütmektedir. Yatırım ve Kalkınma Bankaları, yurt içindeki her türlü kuruluşlara yapmayı planladıkları yatırım faaliyetlerinde finansman desteği sağlamaktadır. Sermayelerinin tamamı yabancı kaynaklı olmaz şartıyla yurt içinde bankacılık faaliyetlerinde bulunan bankalar ise Yabancı Sermayeli Bankalar olarak adlandırılmaktadır.

2.1.Mevduat Bankaları

Kaynaklarının büyük çoğunluğunu fon toplayarak elde eder, ayrıca toplanan her türlü fonları da kredi olarak geri sisteme dönüştürmektedir. Mevduat bankaları çatısı altında kredi işlemeleri dışında da birçok alanda hizmet vermektedir. Mevduat Bankaları, 19.10.2015 tarihli 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu'na uymak zorundadırlar. Mevduat bankalarının işlemlerini ana başlıklar halinde şöyle özetleyebiliriz:

- Fon transferleri işlemleri,
- Muhabir bankacılık,
- Tahsilatlar ve farklı türde olan tüm ödemeler,
- Senet ve çekler ve kambiyo senetlerinin kırılma işlemlerinin yapılması,
- Saklama hizmetlerinin güvenli şekilde verilmesi,
- Sigorta acenteliği,
- Müşterilere danışmanlık yaparak yatırımlarına yön vermek,
- Faktoring işlemleri,
- Elde etmiş olduğu portföyü maksimum verimde yönetmek,
- Kendi aralarında likit fon almak ve satmak (Bankalar arasında),
- Bireysel emeklilik vb.,
- Mevduat toplamak

- Kredi işlemleri yapmak

Faaliyetleri bakımından mevduat bankalarını üçe ayırabiliriz. Bunlar Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları, Özel Sermayeli Mevduat Bankaları ve Faizsiz Katılım Bankaları'dır (Demirhan, 2014; Altay, 2017).

2.1.1. Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları

Kamu tarafından sermayeleri bulundurulan bankalar kamusal sermayeli bankalar olarak nitelendirilmektedir. Kamu sermayeli konvansiyonel bankalar; Ziraat Bankası, Vakıflar Bankası, Halk Bankası olarak faaliyet göstermektedir.

2.1.2. Özel Sermayeli Mevduat Bankaları

Kuruluş sermayesinde kamu desteği olmayan, gerçek kişilerin veya gerçek kişi olmayan kuruluşların kurmuş oldukları bankalarıdır. Özel sermayeli Mevduat Bankaları genellikle yatırım bankası, ticaret bankası veya mevduat bankası şeklinde faaliyet göstermek amaçlı kurulurlar. Mevduat bankaları arasında özel sermayeli olanlar aşağıda verilmiştir;

- Akbank T.A.Ş.
- Anadolubank A.Ş.
- Fibabank A.Ş.
- Şekerbank T.A.Ş.
- Turkish Bank A.Ş.
- Türk Ekonomi Bankası A.Ş.
- Türkiye İş Bankası A.Ş.
- Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.

2.1.3. Katılım Bankaları

Katılım bankaları, tasarruflarını değerlendirmek isteyen mudilerin ellerinde bulundurdukları bu tasarrufları toplayıp havuzlar oluşturmak suretiyle ve bu havuzlarda oluşan kaynakları İslami usullere uygun faizsiz finansman yöntemleriyle kredi kullandırarak faaliyette bulunan kuruluşlardır. Katılım Bankacılığın temel prensibi kara ve zarara ortak olunması yani kar nasıl tasarruf sahipleri ile paylaşılıyorsa zarar da paylaşılmaktadır (Altay,

2017).

Katılım Bankaları 18.07.2016 tarihine kadar 4 adet iken, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) kararı ile Bank Asya'nın kapatılması ile 3 adette düşmüştür. 2015 de ise kamu sermayeli katılım bankasının sektöre girmesiyle sırasıyla Ziraat Katılım, Vakıf Katılım ve son olarak Türkiye Emlak Katılım Bankası kurulmuştur. Faaliyetini sürdüren Katılım Bankaları;

- Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.
- Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.
- Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.
- Ziraat Katılım Bankası A.Ş
- Vakıf Katılım Bankası A.Ş
- Türkiye Emlak Katılım Bankası A.Ş

2.2. Katılım ve Konvansiyonel Bankalar

Katılım bankalarının kâr dağıtımını anlayabilmek için öncelikle çalışma prensiplerini anlamak gerekmektedir. Katılım Bankaları, klasik bankalara nazaran ticaret ekseni üzerine kurgulanmış farklı yöntemler kullanmaktadırlar. İslami açıdan karşılıklı rıza çerçevesinde meşru kılınmış sözleşmelerle helal kazanç ve daha adil paylaşımlı bir ekonomi hedeflenmektedir. Katılım Bankaları, normal banklar gibi fon toplama, fon kullandırma, gayrinakdi krediler ve bankacılık işlemleri başta olmak üzere tüm bankacılık işlemlerinde faaliyette bulunmaktadır. Tasarruf sahipleri katılım bankasına yatırdıkları bedellerin İslami hususlara dikkat ederek ticaretin finansmanında kullanılarak elde edilen kazançtan paylarını almaktadırlar (Altay, 2007).

Katılım Bankalarının, faaliyet temelleri "mudârebe" yani emek-sermaye ortaklığına dayanmaktadır. Mudârebe, bir işin yapılabilmesi için bir tarafın emek (*mudârib*), diğer tarafın (*rabbü'l-mâl*) sermayesini koyduğu, elde edilen kârın en başta anlaştıkları oranlarda bölüştükleri bir iş ortaklığıdır. Zarar söz konusu olduğunda sermayedar bu zararı karşılarken emek sahibi de emeğinin karşılığını alamamış olur. Bu anlatımda da anlaşılabileceği gibi Mudârebe'nin çift taraflı olarak uygulanması günümüzde uygulanan Katılım Bankacılığı çalışma sisteminin başlangıcı olmuştur (Çizakça, 1999: 4-175).

Şekil 3: Katılım Bankacılığının Çalışma Sistemi

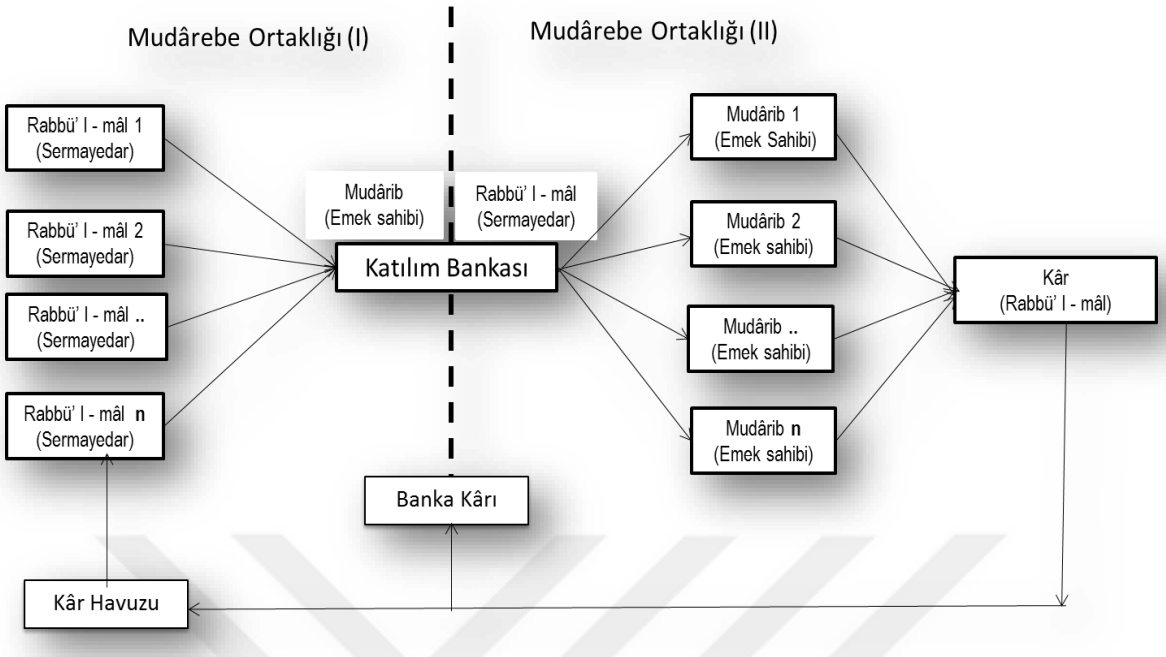

Kaynak: (Çizakça, 1999:174)

Yukarıda belirtildiği gibi, birinci mudârebe ortaklığında katılım bankası emeğin sahibi konumundayken, ikinci mudârebe ortaklığında sermayenin sahibi konumundadır. Banka, mudilerden tasarruflarını katılma hesapları (fon havuzu) ile fon toplamakta ve bu hesaplard bulunan fonları çeşitli ürünlerle değerlendirmektedir. Bu işlemlerden elde ettiği kârlardan katılım bankası kendi tarafına düşen payı almasından sonra, kalan kısmını fon sahiplerine (fon havuzu) ortaklık payları nazarında ödemektedir.

Konvansiyonel bankalar baştan belli bir oran (faiz) getirisini garanti etmek suratiyle mevduat toplamaktadır. Buna karşın Katılım Bankaları ortaya bir getiri taahhüdü koymadan mevduatları toplamaktadır. Hem Katılım hemde konvansiyonel bankalarda vadeli mevduat hesaplarınınyanı sıra cari hesaplarda bulunmaktadır. Bu cari hesaplarda vade bulunmamakta ve istenildiği zaman kısmen veya tamamen geri çekilebilmektedir. Cari hesapalr için tasarruf sahiplerine bir bedel ödenmemektedir. Konvansiyonel bankalardaki vadeli hesaplara eşdeğer olan Katılım Bankalarındaki katılma hesaplarında ise yatırılımış olan tasarrufların banka tarafından kullandırılmasından kaynaklanan kâr veya zarara tüm mudiler katılmaktadır. Yani önceden belişrlenmiş bir getiri söz konusu olmamakla beraber ana paranın geri ödenmesi garantisi de bulunmamaktadır (Altay, 2017) .

Katılma hesapları, kâr zarar ortaklığı temelinde açılan hesaplardır. Katılım bankaları tasarruf sahiplerinden fon toplarken herhangi bir vade kısıtlamsı bulunmamaktadır. Belli bir proje için veya yatırımın ya da bu amaçla kurulan ortaklıkların finansmanı amacıyla müstakil hesaplarda tasarruf toplamak yoluyla vadesi minimum 1 ay olan "özel fon havuzları" oluşturabilir. (BDDK, 2018c)

Faizsiz bankacılık, içinde bulunduğu zorlu rekabet koşullarıyla mücadele edebilmek için zaman zaman normal bankalara yakın ürünler kullanmak zorunda kalmaktadırlar. Bu ürünleri çıkartırken yine İslami esaslar ön planda tutulmaktadır. Her ne kadar bu prensipler ön planda tutulsa da bir çok eleştiri de almaktadır. İslami bankaların ayn ızmaanda bir ticarethane olmasından dolayı para kazanma vurgusu zaman zaman ön plana çıkabilmektedir. İslam ekonomisinin gitmek istediği yola bakıldığında bankacılık sistemindeki tüm uygulamalarda azami dikkat zaruri bir hal almaktadır (Al-Mubarak, ve diğerleri, 2010).

2.3. Türkiye'de Kurulmuş Yabancı Sermayeli Bankalar

Sermayelerinin tamamı yabancı gerçek kişi veya tüzel kişilere ait olan bankalara Yabancı sermayeli bankalar denmektedir. Bu bankaların genel müdürlükleri genel itibariyle ülke dışında bulunmaktadır. Faaliyetlerine devam eden yabancı sermayeli bankalar;

- Alternatif A.Ş.
- Arap Türk Bankası A.Ş.
- Bank of China Turkey A.Ş.
- Burgan Bank A.Ş.
- Citibank A.Ş.
- Denizbank A.Ş.
- Deutsche Bank A.Ş.
- QNB Finans Bank A.Ş.
- HSBC Bank A.Ş.
- ICBC Turkey Bank A.Ş.
- ING Bank A.Ş.
- Odea Bank A.Ş.
- Rabobank A.Ş.
- MUFG Bank Turkey A.Ş.
- Turkland Bank A.Ş.

- Türkiye Garanti Bankası A.Ş.

2.4. Banka Kredilerinin Yapısı

Banka kredileri, tüketicilerin yanı sıra firmaların oldukça önemli finans kaynağı konumundadır. Bu kredilerin çeşitleri faiz/kar payı oranı, vadesi ve türlerine göre çeşitlilik arz etmektedir.

Bankaların politikalarını stratejileri belirlemektedir. Bu stratejiler belirlenirken de uygulamada oldukları kredi kriterleri dikkate alınır. BDDK 11.07.2014 tarih ve 29057 sayılı Resmî Gazete 'de Bankaların İç Sistemleri ve İçsel Sermaye Yeterliliği Değerlendirme Süreci Hakkında Yönetmelikte banka kredileri faaliyetlerine ilişkin stratejileri belirlemiştir;

- *Kredi stratejileri piyasa koşulları, bankanın finansal durumu, risk iştahı, beklenen kârlılık düzeyi ile özkaynak seviyesi dikkate alınarak yönetim kurulu tarafından yazılı olarak belirlenir ve onaylanır. Bu stratejiler yılda bir defadan az olmamak üzere güncellenir.*
- *Yönetim kurulu bankaca kredi stratejisi oluşturulurken kullanılan finansal ve ekonomik göstergeleri düzenli olarak inceler ve bu inceleme sonuçlarına göre stratejisinde ve uygulamalarında gerekli değişiklikleri yapar.*
- *Stratejiler oluşturulurken riskin maliyeti ve risk getiri dengesi gözetilir. Belirlenen stratejilerin kârın istikrarını ve kalitesini bozmaması sağlanır.*
- *Kredi stratejisi kısa, orta ve uzun vadeli planları içerir.*
- *Bankalar portföy bazında gerçekleştirilecek yeterli analizler yardımı ile kredi stratejilerini şekillendirir. Ayrıca bireysel borçlulara veya diğer taraflara yönelik olarak yapılan işlemlerden kaynaklanan kredi riski ile portföy düzeyindeki kredi riskini değerlendirebilmelerini sağlayacak yöntemlere sahip olmalıdır. Daha karmaşık bankalar için, sermaye yeterliliğinin kredi riski açısından değerlendirilmesi asgari olarak dört alanı kapsamalıdır. Söz konusu alanlar risk derecelendirmesi sistemleri, portföy analizi/portföy toplulaştırması, menkul kıymetleştirme/karmaşık kredi türevleri ve büyük krediler ile risk yoğunlaşmalarıdır.*
- *Stratejiler oluşturulurken beklenen risk düzeyine bağlı olarak sermaye gereksinimine karar verilir. Bankanın kredi riski nedeniyle mevcut durumda ve ilerideki dönemlerde ihtiyaç duyabileceği sermayeye ilişkin analizler yapılır. Farklı ekonomik koşullarda ihtiyaç duyulabilecek sermaye düzeyi de bu analizler kapsamında dikkate alınır.*

- *Kredi stratejileri banka organizasyon yapısı, kredi işlemlerinden sorumlu yönetimin ve personelin teknik bilgisi ve kapasitesi dikkate alınarak oluşturulur.*
- *Kredi stratejisi hakkında ilgili banka personeli bilgilendirilir ve bu stratejinin anlaşılması sağlanır.*
- *Kredi stratejileri makul ekonomik gösterge tahminleri çerçevesinde oluşturulur. Söz konusu tahminler stratejilerin yer aldığı dokümanda yazılı olarak belirtilir. Bir banka kredi stratejisinde, ekonomideki döngüler ve bunların kredi portföyünün niteliği ve kompozisyonu üzerindeki etkilerini dikkate alır. Ayrıca düzenleyici ve denetleyici otoritelerin ileriye dönük taahhüt, hedef ve politikalarının banka üzerindeki olası etkilerini de göz önünde bulundurulur.*
- *Yönetim kurulu, bankanın personel ücret ve terfi politikalarının kredi stratejisi ile çelişmemesini sağlar* (BDDK,2016).

2.4.1. KREDİ KAVRAMI

Bankacılık sektörü çok geniş bir sektör olmakla beraber en önemli konusunun kredi konusu olduğunu söyleyebiliriz. Birçok anlamı olan kredi kelimesi günümüzde bankacılık sektörüyle özdeşleşmiştir diyebiliriz. Anlam olarak maddi itibar, güven manasına gelmekle beraber , "Latince' de inanma, güven anlamına gelen kredi'credere' sözcüğünden türemiş olup, saygınlık manasında kullanılmaktadır. " (Ünay 1985). Kredinin tanımda, üç temel unsur görürüz. Bunlar; vade, güven ve risk şeklinde sıralanabilir.

Vade: Verilen ödünç para belirli bir süre sonra geri alınacağından veya verilen garanti belirli bir süre geçerli olacağı için kredide vade önemli unsurlardan biridir. Zaman içerisinde genel ekonomik durumdaki değişimler, sektördeki gelişmeler veya kredi müşterisinin karşılaşabileceği özel durumlar belirsizlikler içerdiği için vade uzadıkça risk artar.

Güven: Kredilendirme işlemi güven temelli bir işlemdir. Karşılıklı iki taraf arasında gerçekleşen anlaşmanın iki taraf olarak da sorumluluklarına zamanında uyacağına dair bir güven ilişkisi meydana gelmesi gerekir.

Risk: Kredi işlemi tanımı gereği risk içerir. Kredi sürecinde yapılan araştırma, değerlendirme ve teminatlandırma ile amaçlanan riskin minimize edilmesidir.

2.4.2. KREDİLENDİRME İLKELERİ

Kredi verilirken kredi ürününün fiyatını maliyetler ve piyasa koşulları belirler. Aynı zamanda ilgili kredinin türü, geri ödeme süresi ve alınacak teminat gibi detaylar bir arada değerlendirilerek ortaya bir fiyat çıkarılmaktadır. Kredilendirme ilkeleri 3 temel unsur içerir. Bunlar;

Emniyet: Verilecek olan kredi öncesinde başvuru sahibi hakkında yeterli istihbarat araştırmalarının yapılmış olması gereklidir bunun yanı sıra ise kredi karşılığında makul seviyede teminat alınmış olması da gereklidir.

Akışkanlık: Kredi kullandırılmasından sonra geri ödeme vadelerinde tahsil edilmelidir. Bu doğrultuda kredi sonrası riskin takibi çok önemlidir. Firmanın ödeyememesi durumunda hemen aksiyon alınmalı ve firma nakit girişlerini göz önüne alarak yeniden yapılandırma fırsatları değerlendirilmelidir

Verimlilik: Faiz gelirinin yanı sıra alınacak komisyon ve diğer bankacılık hizmet gelirleriyle mevcut kaynağın en verimli şekilde kullanılmasıdır

2.4.3. KREDİ TÜRLERİ

Kredi türleri bakımından Bankacılık sisteminde sınıflandırılmalar bulunmaktadır. Başlıca sınıflandırma; kredi vadesi ve kredinin kullanım amacı olarak belirtilmektedir. Birtakım kriterlere göre aşağıdaki şekilde krediler sınıflandırılabilir;

- Niteliklerine bakımından kredi türleri
- Vade açısından kredi türleri
- Kullanım amacına göre kredi türleri
- Kaynak çeşitleri açısından kredi türleri

2.4.3.1. Niteliklerine Göre Kredi Türleri

Kredi, temel olarak belirlenmiş bir faiz ve komisyon karşılığında borç olarak verilmesidir. Krediler niteliği açısından, nakdi ve gayrinakdi kredi olmak üzere ikiye ayrılırlar. (Caymaz, 1989: 20).

2.4.3.1.1. Nakdi Krediler

Kredi söylemi olduğunda akla ilk nakdi kredi gelmektedir. Faize ek olarak komisyonla beraber bir maliyet oluşturularak belli bir süre içerisinde borç verilmesi işlemine nakdi kredi denir. Bu krediler Türk Lirası cinsinden olabildiği gibi yabancı para cinsinden de olabilmektedir (Söker, 2010: 23). Aşağıdaki şekilde bu kredileri sıralayabiliriz (Seval, 1990: 75-78);

- İskonto senetleri (senet iskontosu)
- İştira senetleri (senet iştirası)
- Açık krediler (tüm ihracat kredileri dahil)
- Teminat kredileri
- Teminatlı ihracat kredileri
- Teminatlı ithalat kredileri
- Diğer teminatlı krediler
- Kefalet karşılığı krediler
- Senet karşılığı krediler
- Temlik karşılığı krediler
- Ticari emtia karşılığı krediler
- Tüketici kredileri
- İhtisas kredileri (kısa/orta/uzun vadeli)
- Fon kaynaklı krediler (kısa/orta/uzun vadeli)
- İşletme kredileri (kısa/orta/uzun vadeli)
- Reel sektöre verilen krediler (kısa/orta/uzun vadeli)
- Yatırım kredileri (kısa/orta/uzun vadeli) nakit kredilere örnek olarak gösterilebilir.

Belirtilen kredi türlerinde fiyatlama müşterinin limitine, teminatına kredi kaynağına, kredi büyüklüğüne, vadesine vb. unsurlara göre değerlendirilerek belirlenmektedir.

2.4.3.1.2. Gayrinakdi Krediler

Gayrinakdi krediler, herhangi bir işin yapılması ya da bir sektörde gösterilecek faaliyet için karşı tarafa verilmesi gereken garantinin banka tarafından karşı tarafa sağlanması amacıyla kullandırılan kredi türüdür. Banka nakdi kredilerde faiz/kar payı geliri elde ederken gayrinakdi kredilerde ise sadece komisyon geliri elde etmektedir. Banka vermiş olduğu bu garantörlüğün cinsine ve süresine göre belli oran ve dönemsel olarak başta belirttiği

komisyonu tahsil eder (Türkiye Bankalar Birliği,2009). Gayrinakdi Kredi çeşitlerini şu şekilde sınıflandırabiliriz;

- Teminat mektubu
- Referans mektubu
- Harici garantiler
- Akreditif
- Kabul (Aval) kredileri

Yukarıda belirtilen tüm gayrinakdi kredi türlerinin içerdiği konusu, süresi tutarı gibi başlıkların değerlendirilmesi neticesinde fiyatı oluşur.

2.4.3.2 Vadelerine Göre Kredi Türleri

Banka kredileri vadeleri açısından kısa vadeli, orta vadeli ve uzun vadeli krediler olmak üzere üçe ayrılırlar.

2.4.3.2.1. Kısa Vadeli Krediler

1 yıldan daha kısa olan krediler için kısa vadeli krediler tanımını kullanabiliriz. (Aras, 1996: 8). Özellikle kısa vadeli sermaye ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla firmalar tarafından kullanılmaktadır. Kısa vadeli krediler, orta ve uzun vadeli kredilere nazaran hem maliyeti hem de barındırdığı risk açısından daha çok tercih edilir. Genel itibariyle Kısa vadeli krediler aşağıdaki durumlar için kullanılmaktadır;

- Stok maliyetleri için
- Alacakların finansmanı
- Mevcut işletme giderlerinin karşılanabilmesi için
- Oluşan ani ödemeler için
- Başka bankalara olan ödemelerin yapılması için
- Satıcı kredilerinin tasfiyesi
- Firmaların öz kaynağın yetersiz kaldığı dönemlerde
- Belli dönemlerde oluşan zararların finanse edilmesi için

2.4.3.2.2. Orta Vadeli Krediler

Geri ödeme süresi 1 ile 5 yıl arasında olan kredilere orta vadeli kredilerdir. Orta vadeli krediler, ticari işletmelerin orta vadeli finansal ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılmaktadır.

2.4.3.2.3. Uzun Vadeli Krediler

5 yıldan daha fazla olarak kullanılan kredilere genel anlamda uzun vadeli krediler diyebiliriz. Bu krediler aşağıdaki durumlarda kullanılmaktadır;

- Yeni yapılacak olan yatırımların finansmanı için
- Sabit varlık (Bina veya makine-teçhizat) satın alınması
- Aynı sektörde veya başka bir sektörde faaliyet gösteren yeni bir firma satın alımı
- Üretimde kullanılan hammadde temininde

2.4.3.3. Kullanım Amacına Göre Kredi Türleri

Kullanım amacına göre kredileri iki ayrı başlıkta inceleyebiliriz. Bu krediler; Tüketici (bireysel) kredileri ve ticari (kurumsal) krediler olarak değerlendirilmektedir.

2.4.3.3.1. Tüketici Kredileri

Hane halkının gündelik gereksinimlerini karşılamak için ihtiyaç duydukları finansmanın sağlanması amacıyla finans kuruluşlarından nakdi olarak temin ettikleri kredilere tüketici kredisi denmektedir. Bu tarz krediler direk nakit temin edilerek kullanıldığı gibi ihtiyaç duyduğu ürünlerin direk alımı şeklinde de olabilmektedir. Tüketici kredisi finans kuruluşu ve tüketici arasında yapılan sözleşme ile doğmaktadır.

Kullandırılan tüketici kredilerinin temel amacı tüketicilerin kısa vadeli ihtiyaçlarını karşılayarak gelecekteki gelirleriyle taksitler halinde ödemesini yapabilmesidir. Hane halkı genellikle üç sebepten ötürü tüketici kredisi kullanır;

- Hayatlarına değer katarak yaşayabilme çabası
- Kredi olanaklarının elverişli ve kolay ulaşılabilir olması
- Hane halkının beklemediği anda oluşan ihtiyaçları

4 temel başlık etrafında da tüketici kredisi çeşitlerini sıralayabiliriz;

- İhtiyaç kredisi
- Taşıt kredisi
- Konut kredisi
- Kredili mevduat hesabı (KMH)

2.4.3.3.1.1. İhtiyaç Kredisi

İhtiyaç kredisi, hane halkının konut ve taşıt kredisi dışında kalan mal veya hizmetlerin temini esnasında talep ettikleri nakdin kaynağını oluşturmaktadır. İhtiyaç Kredileri;

- Vadeli İhtiyaç Kredisi
- İpotek Karşılığında kullandırılan İhtiyaç Kredisi
- Belli dönemlerde sunulan kampanya Kredileri (Eğitim, Yılbaşı, Bayram, Sonbahar, Kış Kredisi vb.)
- Arsa İpoteği alınarak kıllandırılan İhtiyaç Kredisi
- Taşıt Rehini alınarak kullandırılan İhtiyaç Kredisi
- İşyeri İpoteği alınarak kullandırılan İhtiyaç Kredisi

Son yıllarda kullanımı hızla artan bu krediler için finans kurumları müşterilerinin kredibilitesini ve gelir durumunu göz önüne alarak kredi kullandırmaktadırlar. İhtiyaç kredileri özü itibariyle düşük tutarda miktarda çok fazla müşteriye kullandırılarak riskin tabana yayılması noktasında büyük önem arz etmektedir.

2.4.3.3.1.2. Taşıt Kredisi

Taşıt kredisi, gerçek kişiler yeni ve ikinci el araç almak istediklerinde finans ihtiyaçları oluşabilmektedir. Bu finansman taleplerini başta bankalar olmak üzere finans kuruluşlarından karşılayabilmektedir. Taşıt kredisinde, ruhsat örneği veya yeni araca ait motor ve şase numaralarının da yer aldığı proforma fatura ile bankaya başvurulmaktadır.

Taşıt kredisi işlemlerinde gerçek kişiler ihtiyaç duydukları finansman tutarını banka üzerinden kullanmak suretiyle alımını yaparken aynı zamanda söz konusu aracını da rehin olarak banka tarafına vermektedir. Bu sebeple taşıt kredisi kullanılırken banka ile müşterisi arasında taşıt kredisi sözleşmelerinin yanı sıra araç rehni sözleşmesi imzalanmaktadır.

Taşıt kredisi, rehin işlemi dikkate alındığında rehin karşılığı kullandırıldığından ayni teminatlı bir kredi türüdür diyebiliriz (Şimşek, 2013: 34).

2.4.3.3.1.3. Konut Kredisi

Konut kredisi, bireylerin konut alımı esnasında ihtiyaç duydukları krediye alınacak olan konutun üzerine krediyi sağlayan finans kuruluşunun ipotek koyması karşılığında tesis edilen bir kredi türüdür (Karabaş, 2010: 15). Konut kredilerinde alınacak olan gayrimenkulün bitmiş oranı aranmakta olup bu oran %80' dir.

İpotek karşılığı konut kredisi olarak da adlandırılabilen bu kredi türü genel itibariyle finansman ürünlerinde en ucuz kredi türüdür diyebiliriz. Bankalar veya finans kuruluşları verilen kredi karşılığında alınacak konuta ipotek tesis etmektedir. İlgili konutun değerinin tespitini Sermaye Piyasası Kurumu (SPK) veya BDDK tarafından lisans almış gayrimenkul değerleme şirketleri tarafından yapılmaktadır.

Konut finansmanında, konut alımı gerçekleştirecek müşteriler uzun vadeli ve düşük faizi/kar payı talebinde bulunmaktadırlar. Banka veya finansman kuruluşları ise ellerinde bulundurdukları fonları uzun vadeli ve düzenli getiri getirmek amacıyla konut kredisi kullandırmaktadır. Konut kredisi genel olarak bu iki tarafı buluşturmaktadır (Yiğit, 2009: 18). Konut kredisi sisteminde, bankalar ve konut kredisi veren kurumların, konut sahibi olmak amacıyla finansman talebinde bulunan gerçek kişilere, kullandırdıkları finansmanı teminat altına alabilmek için ilgili gayrimenkullere ipotek işlemi yapmaktadırlar. Finans kuruluşları uzun vadeli ve düşük faizli/kar paylı kredi kullandırması mevcutlarında bulunan ipoteği nakde çevirmek için bu ipotek neticesinde ikincil piyasalarda menkul kıymet piyasaya sunmak için bundan kaynaklı fon arzı sağlayan işletmelerden yeni verecekleri kredilere kaynak bulmalarına olanak sağlayacaktır (Ayrıçay ve Yıldırım, 2007: 53).

2.4.3.3.1.4. Kredili Mevduat Hesabı (KMH)

Kredili Mevduat Hesabı, genel itibariyle tüketicilerin dönemsel kısa vadeli ihtiyaçlarının temini noktasında ihtiyaç duydukları finansmanın sağlanması amacıyla bankalar kanalıyla vadesiz cari hesaplarına tanımlanmış bir kredi limitidir.

Bankalar genellikle hesap açılışları esnasında müşterilerinin gelir durumlarına bakarak cari hesaplarla birlikte kredili mevduat hesabı da açmayı tercih ederler. Belli bir limit dahilinde açılan kredili mevduat hesabı, hesap sahiplerine kendine ait bakiyesi olmasa bile belirlenen limit dahilinde para çekmeyi, harcama yapmayı veya varsa ödemelerini yapmaya olanak sağlamaktadır. Kullandırılan bu kredinin getiri hesaplaması günlük olarak yapılarak tahsilat sağlanır.

2.4.3.3.1.5. Kredi Kartları

Kredi kartı; bankalar tarafından tüketicilerin ülke içinde veya ülke dışında mal veya hizmet alımlarını gerçekleştirmek amacıyla üye işyerlerinde kullanılmak üzere tüketicilere verilen bir karttır. 5464 sayılı Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun 3. Maddesine göre kredi kartları mevduat bankaları ve katılım bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarını tarafından verilir ve BDDK kanalıyla denetlenmektedir.

Kredi Kartı temin etmek isteyen gerçek kişiler bankaya yazılı başvuru yapmaktadır. Banka tarafı bu yazılı talebi talep sahibinin kredi kartı limitleri, Kredi Kayıt Bürosu (KKB) ile istihbaratını sorgular ve olumlu ya da olumsuz sonuçlandırır. Sorgulamalar neticesinde dikkat edilmesi gereken şartlar şunlardır; (Saçlı, 1997: 3-4).

- *18 yaşını doldurmuş olması,*
- *Yasal sorumluluk taşıması*
- *Türk vatandaşı olması (Yabancılar için Türkiye'de oturma veya çalışma izni almış olması),*
- *Borçlarına sadık olması (Karşılıksız çek veya protestolu senedinin olmaması, yasal takibe uğramamış olmak vb.),*
- *Geri ödemede sıkıntı çekmeyecek maddi gücünün bulunması,*
- *Gerektiğinde istihbaratları temiz kefil sunabiliyor olması,*
- *Kredi kartı başvurusunda belirtilen bilgilerin gerçek olması,*

24 Ağustos 1990 tarihinde kredi kartı ile ilgili bankalar arasında olan karşılıklı alacaklarının takas işlemlerinin yapılması amacıyla Bankalar arası Kart Merkezi A.Ş. (BKM) kurulmuştur. BKM, finans kuruluşlarını üye olarak kabul etmekte ve bir takım hizmetler sunmakta ve hizmetler neticesinde kazanım elde etmektedir. BKM kartlı sistem kuruluşu sadece Türkiye'de dünyadan farklı olarak çalışmaktadır. Dünyada bu sistem gibi çalışan Visa Card, Master Card, gibi kuruluşlar yabancı ülkelerde yapılan kredi kartı harcamalarının ülkemizdeki bankalara ödenmesi görevini üstlenmişlerdir. Türkiye'de yapılan tüm kredi kartını harcamaları Bankalar arası Kart Merkezi üzerinden yapılmaktadır. Kredi kartı sahibi banka ile kartın kullanıldığı üye işyeri aynı banka ise BKM' ye gerek kalmaksızın işlemler gerçekleştirilmektedir. Kart sahibi banka ile üye işyeri aynı banka değilse daha önceden tespit edilen takas oranı uygulanarak işlem bitirilmektedir (TCMB, 2011: 12).

i. Kredi Kartı Sistemleri: Kredi kartı sistemleri gruplara ayrılmaktadır. Bu ayrımda sisteme girenlerin sayısına göre şekillenmektedir. İki taraflı, üç taraflı ve karma sistem olmak üzere üç grupta değerlendirilmektedir.

ii. İki Taraflı Sistem: Kredi kartı sunan kuruluşların sadece kendi müşterilerine özel kredi kartı vererek yalnızca kendilerine ait olan üye işyerlerinde nakit para ödemeden mal ve hizmet alma imkânı sunan sistem iki taraflı sistem olarak anılmaktadır. Mağaza kartlarında sistem bu şekilde işlemektedir. Örneğin Boyner gibi mağazalarda kullanılan kartlar bu duruma örnek verilebilir. İki taraflı sistemde, kart hamilinin kredi kartını kullanabileceği işyeri sınırlıdır. Dolayısıyla müşteri elinde bulundurduğu kart kendisine sadece kartı çıkaran kuruluşa ait mağazalarda kullanma hakkı vermektedir (Çeker, 1997: 7).

Bir tarafında firma diğer tarafta ise müşteri bulunan iki taraflı sistemde iki taraf arasında sözleşme ile sürekli bir borç ilişkisi kurulmaktadır. Bir taraf müşterisine kart vermekte diğer taraf ise bu kart dâhilinde yapacağı alışverişlerinde ödemenin belli bir süre sonra ve belirlenen şartlarda yapılmasını kabul etme sorumluluğunu kabul etmektedir (Sayın, 2005: 15).

iii. Üç Taraflı Sistem: Bu sistemde müşteriler üye işyerlerinde harcama yapmakta ve kartıyla bu harcamaları peşin ödememektedirler. Pos cihazından çıkan slip e imza atmak veya kart şifresini girmek suretiyle alışverişlini tamamlamaktadır. Üye işyeri müşterisine sattığı malın bedelini kart kuruluşuna sunarak alışveriş bedelini tahsil etmektedir. Kart sahibi banka ise kart sahibine kredi kartı hesap özetini göndererek bildirim yaparak belirtilen ödeme tarihinde tahsilat beklemektedir. İş yeri sahibi alışveriş yapan kredi kartı sahibine mal veya hizmet sunup bedelini almayarak kart sahibine bir nevi kredi kullandırmaktadır. Bu her iki taraf için karşılıklı ilişki kurulmuş demek olup aralarında da belli bir teminat garanti ilişkisi olarak adlandırılmaktadır.

Genişletilmiş üç taraflı sistem uygulamasında kredi kartını veren kuruluş üye işyerine ödemekle yükümlüdür. Farklı bir banka kartı ile farklı bir üye işyerinden yapılan harcamalarda ise yapılan alışverişin bedelini üye işyerine ödeme yapmakta ve bu ödemeyi "Takas Merkezi'ne bildirmekte, Takas Merkezi de bu bedelin kart çıkaran kuruluştan alınıp üye işyeri sözleşmesi yapan kuruluşa verilmesini sağlamaktadır. Kart hamili adına yapılan bu ödeme ay sonunda kart sahibine gönderilen kredi kartı hesap özetiyle bildirilecektir. Kart sahibi ve üye iş yeri arasında hukuki bir bağ olmadığından bu bildirimin banka tarafından yapılması uygundur (Sayın, 2005: 17).

Bu sistemde finans kuruluşları kendi kredi kartı alt yapılarını kurmak yerine, uluslararası şirketlerle (Visa, Mastercard gibi) anlaşarak onların alt yapı sistemlerini kullanırlar. Bu sistemin işleyişinde taraflar aşağıdaki gibidir;

- Kart sahibi (Kartı elinde bulunduran ve alışveriş yapma hakkı bulunan kişi),
- Başvuru yaparak kart satışı yapabilen finans kuruluşu (A Bank, B Bank vb.),
- Alt yapısını kullandıran ve lisans veren kart şirketleri (Visa, Master Card vb.)
- Üye iş yerleri (hizmet veya mal satışı yapan) ile sözleşme yapan diğer bankalar (A Bank, B Bank, C Bank vb.),
- Üye iş yerleri (Sisteme dahil olarak bir finans kuruluşu ile üye iş yeri sözleşmesi imzalayan ve başka bankaların kart sahiplerine de iş yerinden satış yapan firmalar Türk Hava Yolları (THY), Vestel vb.) (Yılmaz, 2000: 20-21).

vi. Karma Sistem: "Genişletilmiş İki Taraflı Kredi Kart Sistemi'' olarak da adlandırılan karma sistemde kart sahibi kartını, kartı basıp teslim aldıkları kuruluşların yanı sıra diğer işletmelerde de kullanabilmektedir. Bu sistemde en önemli özellik ürün ya da hizmet sunan firmaların çıkardığı kredi kartlarını kart kuruluşlarıyla beraber başka firmalarda da ödeme aracı olarak kullanılabilmektedir. Bu sistemde ürün veya hizmet sunan işletmeler kendi aralarında kart kapatma hakkına sahip olurlar (Açıkgül, 2007: 29). Karma sisten hem genişletilmiş iki taraflı sistemi hem de iki taraflı kredi kartı sistemi özelliklerini barındırmaktadır.

Bu sisteme örnek vermek istersek; "Universal Air Travel Plan" (UATP) tarafından çıkarılan "Air Travel Card"ı örnek olarak verebiliriz. Universal Air Travel Plan kuruluşuna dünya üzerindeki neredeyse tüm havayolu şirketleri üye durumdadır. Kredi kartına sahip kişiler diledikleri havayolu şirketlerinden nakden ödeme yapmaksızın bilet temin edebilmektedirler. Karma sistemden kredi kartları benzer hizmet alanında ya da benzer bölgede kullanılabilen kartlardır (Açıkgül, 2007: 30).

2.4.3.3.2. Ticari Krediler

Ticari krediler, firmaların faaliyetlerini genişletmek ve güçlendirmek amacıyla yapmayı planladıkları yatırımlar için kullanabilecekleri finansman destekleridir. Firmalar büyüklüklerinden bağımsız bankalardan kredi alma hakkına sahiptirler. Firmalar genel olarak aşağıdaki sebeplerle kredi kullanmayı tercih ederler (Özmen, 2012: 9);

- Dönemsel işletme sermayesi talebi

- Özkaynak noktasında eksiklik hissetmesi
- Yapmayı planladığı bayilik anlaşmaları
- Kamuya yapacağı Vergi ve SGK ödemeleri
- İhale aşamasında planladıkları ödemeler için
- Uzun vadede iletme sermayesi ihtiyacı
- Duran varlık yatırımlarında
- Eskiyen duran varlıkların yenileriyle değiştirilmesinde
- Oluşan olağanüstü harcamaların karşılanmasında
- Firmaların zarar ettiği dönemlerde kaynak bulmak için

Ticari krediler, nakdi krediler ve gayri nakdi krediler olarak iki sınıfa ayrılır;

Nakdi Krediler;

- İskonto kredileri
- Borçlu cari hesap (BCH) kredileri
- Spot krediler
- Rotatif krediler
- Taksitli ticari krediler
- İhracat (Döviz) kredileri

Gayrinakdi Krediler;

- Teminat mektubu
- Referans mektubu
- Harici garantiler
- Akreditif
- Kabul (Aval) kredileri

2.4.3.3.2.1. Nakdi Krediler

Cari Hesap Sözleşmesi şeklinde işleyen kredilerdir. Türk Ticaret Kanunu'nun (TTK) da bulunan cari hesap hükümlerine göre tahsis edilen ve işleyen teminatlı ve teminatsız kredilerdir. Türk Ticaret Kanunu'na göre cari hesap sözleşmesi, kişilerin ürün, hizmet, para ve diğer hususlarından ötürü birbirlerinden alacaklarını ayrı ayrı istemekten karşılıklı olarak

vazgeçip, söz konusu alacaklarını ayrı ayrı borç ve alacak şekline dönüştürülerek hesabın kesilmesinden çıkacak bakiyeyi isteyebileceklerine dair sözleşmedir.

i. İskonto Kredisi: Çek veya senedin bankaya bırakılarak iskonto edilmesidir. Bu işlem esnasında ilgili çek veya senet bankaya teminat olarak vermektedir. Senet veya çekin üzerinde bulunan vadesine kalan gün hesaplanır ve faiz/kar payı uygulanır. Komisyon ve vergisel yükümlülükler bedelden düşülerek müşteriye kalan kısım ödenir. Basit olarak iskonto kredisini bu şekilde tarif edebiliriz.

ii. BCH Kredisi: Borçlu cari hesap olarak adlandırılan bu kredi türünde cari hesap üzerinden belli limit miktarıyla kullanılmaktadır.

iii. Spot Kredi: İşletmelerin kısa orta veya uzun vadeli finansman taleplerini gidermek amacıyla vadesi, tutarı ve uygulanacak faiz/kar payı oranının baştan belli olduğu kredilerdir. Buna doğrultuda;

- Spot krediler kısa orta ve uzun vadelerde verilmektedir.
- Spot kredilerin faiz/kar payı oranları cari kredilere göre daha düşük olup değişkenlik göstermemektedir.

Bu kredilerin en önemlim özelliği kullandırıldıktan sonra hiçbir şekilde vadesi ve oranının değişmemesidir.

iv. Rotatif Krediler: Firmalar bazı dönemlerde nakit girdilerini ayarlamakta sorunlar yaşayabilmektedir. Firmaların bekledikleri nakit girişleri olmamasından dolayı finansman ihtiyaçları doğmaktadır. Böyle dönemlerde kısa vadeli şekilde rotatif kredi kullanan firmalar istedikleri zaman bu krediyi kapatabilmektedirler. Oluşan faizini 3'er aylık dönem sonlarında ödeme yapmak suretiyle krediyi kullanabilmektedirler.

- Faizi günlük olarak hesaplanan rotatif kredilerin dönem dönem vadeleri uzayabilirken bazı dönemlerde ise daha kısa vadelerde kullandırılmaktadır.

Rotatif kredilerde faiz ödemeleri 3 aylık dönem sonlarında tahsil edilmekle beraber anapara tahsilatı ise vade sonunda yapılmaktadır.

v. Taksitli Ticari Krediler: Genel olarak firmalara kullandırılan Taksitli Ticari Krediler gerçek kişilere de kullandırılabilmektedir. Baştan belli olan bir ödeme planıyla taksitler halinde ödeme yapılan bu kredi türünde sektör veya kişisel gelir durumuna göre bazı aylara balon ödemeler konulabilir. Demirbaş, makina, teçhizat, arsa vb. alımlarında Taksitli Ticari Kredi kullandırılmaktadır.

vi. İhracat (Döviz) Kredileri: İhracat geliri olan firmaların döviz üzerinden finansman sağlaması ve gelen ihracat bedelleriyle kredinin ödenmesi doğrultusunda tanzim edilen kredilerdir. Son dönemde kamu tarafından döviz kredilerinin hangi şirketlere hangi şartlarda kullandırılabileceği yayınlanmıştır. Özellikle döviz geliri olmayan firmalara döviz kredisi kullandırılmaması yönünde tedbirler alınmıştır.

2.4.3.3.2.2. Gayrinakdi Krediler

i. Teminat Mektubu: Taahhüt içeren ve ödeme garantisi anlamına gelen teminat mektupları muhatap lehine banka tarafından verilmektedir.

ii. Referans Mektubu: İşletmeler gerek kamu ihalelerinde gerekse de özel firmalar ile yapacağı anlaşmalarda bankalardan referans mektubu talep etmektedirler. Temel amaç iş veya hizmetin yapılmasında firmanın mali durumunun uygun olup olmadığınınım belgelenmesidir. Bankalar çalıştıkları firmaların mali durumlarını bilançolarını yakından takip etmektedir ve bu doğrultuda nakdi ya da gayrinakdi limitler oluşturmaktadır. Referans mektuplarında da söz konusu firmanın bankadaki nakdi gayrinakdi limitleri bulunmaktadır.

iii. Harici Garantiler: Bir nevi yurt dışı teminat mektubu anlamına da gelen harici garantiler yurt dışında bulunan firmalara hitaben bankalar tarafından döviz olarak kullandırılan kredi türüdür.

iv. Akreditif: Ödeme taahhüdü içeren akreditif işlemleri dış ticaret işlemlerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Dış ticarette karşılıklı güven ortamı her zaman oluşmayabilir bu durumlarda akreditifli ithalat veya ihracat her iki tarafı da korumaktadır. İthalat yapacak olan firma bankaya başvurarak belli bir süre içinde ödeme şartlarıyla karşı tarafa akreditif açtırır. Açılan akreditif neticesinde gayrinakdi olan kredi türü vadesinde müşterinin finansman kullanması halinde nakdi krediye dönüşmektedir.

v. Kabul (Aval) Kredileri: Aval krediler satıcı tarafından düzenlenen poliçeye bankanın garanti vermesiyle malların teslim alınmasını içerir. Banka çalıştığı firmaların mali durumlarını dikkate alarak açtığı limitler dâhilinde firmalara aval kredisi desteği vermektedir. Aval kredisi ile gerçekleştirilen ithalat işlemlerinde yurt içi firmaları yurt dışından vadeli mal alabilmektedirler.

Yurt içindeki ithalatçı firma ithal ettiği malların bedellerini peşin olarak ödemek istemediği ve yurt dışında mal satan ihracatçı firmanın da kendisini garanti altına almasını sağlayan bir

kredi türüdür. Oluşturulan poliçeye banka tarafından aval verilerek her iki tarafında istediği orta nokta bulunmaktadır.

2.4.3.4. Kaynaklarına Göre Kredi Türleri

Kaynak açısından bakıldığında, kaynak teminini yurt içi ve yurt dışı olarak iki bölümde değerlendirebiliriz.

2.4.3.4.1. Yurt Dışı Kaynaklı

Bu krediler belli bir ödemesiz dönemi de içerilebilen oldukça uzun vade seçeneği de olan kredi türüdür. Genellikle firmaların büyük projelerinin veya yatırımlarının finansmanlarında kullanılmaktadır. Sermaye yetersizliğinin çok olduğu ülkelerde yurt dışı kredi kullanımları daha yaygındır, kredi taleplerinin başlıca sebepleri (Adıyaman, 2006: 22-23);

- Yurt içi kaynak azlığı,
- Oluşan bütçe farkları,
- Ödemeler dengesindeki farklar,
- Yatırımların finansmanı,
- Nakit akış ihtiyacında artış,
- Savunma giderleri finansmanı,
- Vadesi gelmiş borçlara finansman sağlanması,
- Olağan dışı oluşan harcamaların finansmanı,
- Kamunun milli paranın değer kaybını engellemek için rezerv gereksinimi,
- Ekonomideki bileşenlerin uyumunu sağlayıcı ve koruyucu etkiler,
- Kaynak dağılımı ve kullanımında etkinlik sağlayıcı etkilerdir.

Yurt dışı kaynaklı krediler diğer krediler gibi vade yönünden kısa, orta ve uzun vadeli olarak ayrılmaktadır. Genellikle bir yıldan az ise kısa vadeli, bir yıldan uzun 5 yıldan az ise orta vadeli, 5 yıldan daha uzun vadelerde ise uzun vadeli olarak nitelendirilmektedir. Bir yıldan az olan kısa vadeli yurtdışı kaynaklı krediler likidite eksikliğini gidermek için kullanılırken orta ve uzun vadeli yurt dışı krediler ise ülkelerin kalkınmasında öncülük ederek yatırımlarda kullanılmaktadır.

Yurt dışı kaynaklı krediler borcu alan taraf özel sektör veya devlet olabilmektedir. Gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerdeki ekonomiler seviye atlayabilmeleri için devletin

öncülük etmesi beklenmektedir. Bu sebeple yurtdışı kaynaklı kredilerin temininde gelişmiş ülkelerin aksine kamu daha çok yer almaktadır (Kavcıoğlu, 2013: 145).

Yurt dışı krediler, kaynak noktasından değerlendirildiklerinde Avrupa Birliği ve diğer yurt dışı kaynaklı krediler olarak ayrılabilir.

2.4.3.4.1.1. Avrupa Birliği Kaynaklı Krediler

Avrupa Birliği kaynaklı krediler az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinin önemli bir finansman kaynağı durumundadır. Bu krediler Avrupa Yatırım Bankası (AYB) ve Avrupa Yatırım Fonu (AYF) kredileridir. AYB kredileri, ekonomik yönden piyasaya etki edebilecek projelere destek vermektedir. AYB vasıtasıyla verilen kredi türleri; Doğrudan Krediler ve Küresel Krediler/ KOBİ'ler için Avrupa Yatırım Bankası kredileridir. Bu tür krediler belli bir yatırım maliyetinin üzerindeki projeler için geçerlidir. Bu yatırım maliyetinden az projeler kredi sağlanmakta, bu tür krediler bölgede bulunan AYB iş ortağı veya muhabir bir finans kuruluşu tarafından verilmektedir. Muhabir finans kuruluşları Avrupa Yatırım Bankası vasıtasıyla temin ettikleri fonları bu projelerde kullanmak üzere riskleri kendi üzerlerine alarak kullanım yapmaktadırlar.

Avrupa Yatırım Bankası'nın Desteklediği Sektörler (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 2010: 59);

- Enerjinin üretimi, depolanması, taşınması, dağıtımı (elektrik, petrol, gaz, rüzgâr ve güneş dahil yenilenebilir enerji)
- Enerji verimliliği
- Sanayi
- Bilişim teknolojisi ve medya
- Altyapı (belediye ve çevre altyapıları dahil)
- İmalat
- Araştırma
- Hizmetler
- KOBİ'ler
- Turizm sektörü
- Taşımacılık
- İletişim sektörü

Şekil 4: Avrupa Yatırım Bankası Kredilerinin Sektörel Dağılımı (%) (2000-2012)

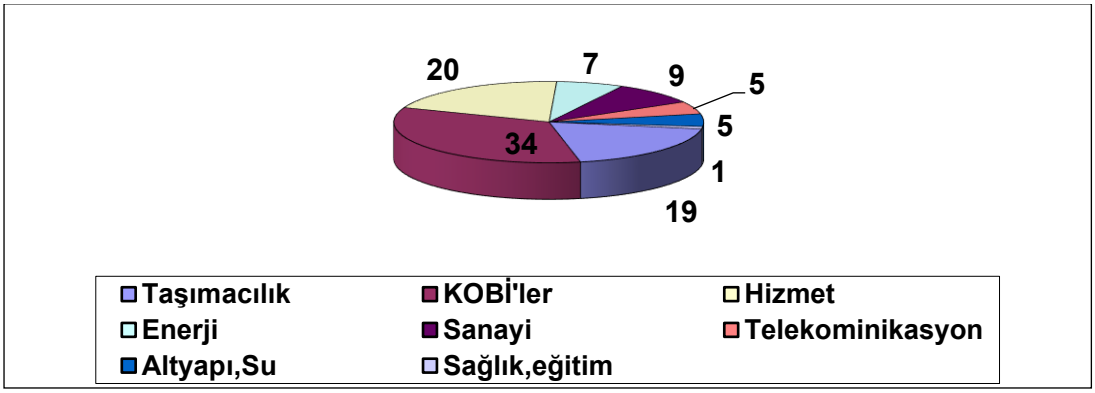

Kaynak: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 2010

AB kaynaklı diğer bir kredi ise AYF kredisidir. Avrupa Yatırım Fonu kredisi, daha çok orta ve küçük seviyedeki firmaların ülke içi veya ülke dışında planladıkları yatırımlarında finansman sağlamaktadır. AYF kredileri kullandırılırken ciro , çalışan sayısı ve faaliyet süresi gibi kriterler aranmaktadır.

2.4.3.4.1.2. Diğer Yurtdışı Kaynaklı Krediler

Diğer yurt dışı kredi kaynakları temel olarak özel sektör, kamu ve uluslararası kredi kuruluşlarından temin edilen kredilerdir.

2.4.3.4.2. Yurtiçi Kaynaklı

Bu kredi türü genel olarak ülke içinde faaliyet gösteren firmaların mevcut işlerini büyütmek veya yeni bir iş koluna yatırım yapmak amacıyla kaynağı yurt içi olan finansman ihtiyaçları için bankalar veya diğer finans kuruluşlarından finansman sağlanması olarak nitelendirilmektedir.

2.4.4. KREDİ İŞLEVLERİ

Kredinin işlevlerini üç farklı grupta değerlendirebiliriz (Aras, 1996: 5): İlki, Finans kuruluşları ve bankaların elinde bulundurdukları tasarruf ve sermayelerini kredi sağlamak suretiyle genel ekonominin gelişimine ve büyümesine katkıda bulunmak finansmana ihtiyaç duyan firmalara aktarmaktadır. Bu geçişkenlik sayesinde fon ve tasarruf sahipleri rant elde etmektedir. İkincisi, sermaye yetersizliği sorununa çare olarak sermaye oluşturur. Firmalar yapacakları yatırımlar için finansmanı kredi almak suretiyle tasarruf sahiplerinde temin ederler ve kredi vade tarihinde kredi ödemesini yaparak sermaye geliri kazanırlar. Üçüncüsü,

krediler sayesinde para dolaşımda daha aktif rol alır ve para politikasındaki parasal genişlemeye ciddi katkı sunar.

2.4.4.1. Mevduat Bankaları Açısından Kredi İşlevleri

Krediler, bankaların önemli gelir kaynaklarından ve hizmetlerinden biridir. Bireylerin ve işletmelerin ihtiyaç duydukları finansmanı karşılayabilmek açısından bankalar önemli bir rol oynamaktadır. Fon ihtiyacı olanlar krediler yoluyla söz konusu ihtiyaçlarını karşılamakta, bankalar ise genellikle mevduat şeklinde topladıkları fonları kredi olarak fon talep edenlere vererek faiz gelirlerini yükseltmeyi amaçlamaktadır (Demirhan, 2010) .

Bankalar, üretken yatırım olanaklarına sahip olan ve olmayan ekonomik birimler arasında fon akışını sağlayarak, ekonomide yüksek bir verimlilik yaratmakta ve böylelikle ekonomik büyümenin gerçekleşmesinde önemli bir rol üstlenmektedirler. Diğer bir ifadeyle, bu işlevi sayesinde makroekonomik değişkenleri olumlu bir şekilde etkileyebilmektedir (Şenel, 2020). Makro düzeyde bankalar, faaliyette bulundukları ekonomilerde para politikalarına yön verebilmektedir. Ayrıca, yatırımlara finansman sağlayarak ülkelerin kalkınmasına ve toplumun refah düzeyinin yükselmesine katkı sağlamaktadırlar. Dolayısıyla, bankalar gerçekleştirdikleri tüm işlevleri ile finansal sistemin temel unsurlarından biri olarak görülmektedir.

Türk bankacılık sektörünün 2021 Aralık ayındaki aktif büyüklüğü 2020 yılının sonunda göre %50.9 artarak 9.215 milyar TL, 2020 Nisan ayında ise 10.375.369 milyon TL olarak gerçekleşmiştir (Katılım Bankaları raporu, 2021; BDDK Haber Bülteni, Haziran 2022).

2021 yılı aralık ayında krediler, bir önceki yıla göre %37 artış göstererek 4.901 milyar TL'ye ulaşmıştır. Ticari kredi büyümesinde, 2021 yılının ilk 3 çeyreğinde yavaşlama olurken, bireysel krediler tarafında güçlü bir büyüme gerçekleşmiştir (Katılım Bankaları raporu, 2021). 2021 yılında Krediler/GSYH oranı (takipteki krediler hariç) %68'dir. Kredilerin %56'sını büyük işletmeler, %22'sini KOBİ'ler ve %22'sini bireysel müşteriler kullanmıştır (Bankalarımız, TBB, 2021). 2022 yılından Nisan ayında ise krediler 5.647.884 milyon TL'dir (BDDK Haber Bülteni, Haziran 2022).

Tablo: 4 Türkiye'de Banka Sayısı

	2019	2020	2021
Mevduat bankaları	34	34	35
Kamu sermayeli	3	3	3
Özel sermayeli	8	8	8
Yabancı sermayeli	21	21	21
TMSF	2	2	3
Kalkınma ve yatırım bankaları	13	14	16
Katılım bankaları	6	6	6
Toplam	53	54	57

Kaynak: TBB, BDDK

2021 yılında faaliyette bulunana banka sayısı 57'dir. Bunların 35'i mevduat bankası, 16'sı kalkınma ve yatırım bankası, 6'sı katılım bankasıdır. Mevduat bankalarının 3 tanesi kamu sermayeli, 8 tanesi özel sermayeli, 21 tanesi ise yabancı sermayelidir.

Tablo:5 Şube Sayısı

	2020	2021	Değişme
Mevduat bankaları	9875	9792	-83
Kamu sermayeli	3701	3715	14
Özel sermayeli	3643	3573	-70
Yabancı sermayeli	2529	2434	-95
TMSF	2	2	0
Kalkınma ve yatırım bankaları	64	68	4
Katılım bankaları	1255	1311	56
Toplam	11194	11171	-23

Kaynak: TBB, BDKK

Tablo 5'de Türkiye'de faaliyet gösteren bankalara ilişkin şube sayısı gösterilmektedir. Katılım Bankalarının büyüyen bir yapıya sahip olmasının getirmiş olduğu şubeleşme sayısında ki artışlarda görülmektedir.

Tablo: 6 2021 Yılında Banka Gruplarının Sektör Payları

	Aktifler	Krediler	Mevduat
Mevduat	86	85	90
Kamu	37	36	38
Özel Yabancı	29	28	31
Yabancı	20	20	21
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	7	8	0
Katılım bankaları	7	7	10
Sektör	100	100	100

Kaynak: TBB, BDKK

Tablo 6'da, 2021 yılında banka gruplarının sektör payları gösterilmektedir. 2021 yılında bankacılık sektörü içinde mevduat bankalarının aktiflerinin payı %86, kalkınma ve yatırım bankalarının payı %7, katılım bankalarının payı %7'dir.

2.4.4.2. Kalkınma Bankaları Açısından Kredi İşlevleri

Finansal sistemin bir parçası olan katılım bankaları, bankacılık hizmetleri sunan ve reel ekonomiyi finanse eden kuruluşlardır. Katılım bankacılığı, mevduat bankacılığından farklı olarak, 'faizsiz' bir şekilde faaliyet ve hizmetlerini gerçekleştirmek amacıyla ortaya çıkmışlardır. Faizsizlik prensibi, fonların tasarruf sahiplerinden toplanırken, onlara herhangi bir sabit getiri sözü vermemekte, fon kullandırmada ise ihtiyaç duyulan emtiayı peşin alıp vadeli satma, kiralama veya proje bazlı ortaklık oluşturma esasına dayanmaktadır (Katılım Bankaları Raporu, 2021).

Faizsiz finansman temel olarak mudabara (kar-zarar ortaklığı) ve şirketül-inan (emek-sermaye şirketi ile ortaklık) ya da müşareke, murabaha ve kiralama olmak üzere dört yönteme dayanmaktadır. Mudabara, ortaklık oluşturulan taraflardan birinin emeğini, diğerinin ise sermayesini ortaya koyduğu, kar ve zararın önceden belirlenmiş oranlarda paylaşıldığı bir ortaklık yapısıdır. Müşakere ise, iki veya daha fazla kişinin hem emek hem de sermayelerini birleştirerek daha çok uzun vadeli projelerin finansmanına yönelik oluşturulan bir ortaklık türüdür. Murabaha, işletmelerin satış fiyatını, satın alma maliyetlerine belirli bir kar payı ilave etmesiyle belirlemesi şeklinde gerçekleştirilmektedir. Kiralama, iktina ve icara olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilmektedir. İcara, katılım bankası tarafından bir gayrimenkulün veya makinenin satın alınarak üreticiye kiraya verilmesidir. İktina, üreticinin yaptığı kira ödemelerinin gayrimenkul veya makinenin sadece kullanımını değil, aynı zamanda mülkiyetini de kapsamaktadır (Ural, 2014; Altay, 2017).

2.5. Katılım Bankacılığının Sektördeki Yeri

Katılım bankacılığı, ticari faaliyetleri temel alan bir faizsiz finansman modeli sunmaktadır. Katılım bankacılığı ekonomik kalkınmayı sağlayacak bir ticaret anlayışı ile faaliyetlerini sürdürmektedir. Diğer bir ifadeyle toplumsal kalkınmayı öncelik olarak hedefleyen projelerin finansmanına katkı sağlayarak ekonomik büyüme ve toplumsal refah üzerinde olumlu bir etki yaratmaktadır.

Sürdürülebilir finans, sürdürülebilir fayda ve sürdürülebilir kalkınma esasını temel alan katılım bankacılığı ülkelerin sürdürülebilir kalkınmasında önemli bir finansman kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde yoksulluk, sosyal eşitsizlik ve çevresel bozulma gibi problemleri çözebilmek amacıyla devletlerin finansman arayışları daha önemli bir hale gelmiştir. COVID-19 pandemi döneminden önce 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'na erişebilmek için gelişmekte olan ülkeler 2,5 trilyon dolar civarında finansmana ihtiyaç duyarken, COVID-19 pandemisi ile birlikte bu rakam 4,5 trilyon dolara artmıştır. Finansman açığındaki bu artış, alternatif finansman kaynakları arayışını beraberinde getirmiştir. Katılım bankacılığı, konvansiyonel olmayan önemli bir finansman kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır (TKBB, 2022 : 31).

Sosyal katkıya dayalı yatırımları teşvik eden katılım bankacılığı, finansal getiriye ilave olarak pozitif sosyal ve çevresel etki oluşturma ve böylelikle sosyal ve ticari faydayı arttırmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, finans sektöründe yer alamayan dezavantajlı grupları sisteme dahil ederek finansal sistemin kapsayıcılığına katkı sağlamaktadır. Katılım bankaları, merkezi ve taşra bölgelerde yeni şubeler açarak istihdama katkı sağlamakta, böylelikle reel ekonomiyi desteklemektedir.

Temelleri 2001 yılında Özel Finans Kurumları Birliği ile atılan Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB)'nin temel amacı (Katılım Bankaları Birliği sektör raporları, 2021, https://tkbb.org.tr/sayfa/yayinlar/tkbb-yayinlari?page=21),

"*Serbest piyasa ekonomisi ve tam rekabet ilkeleri çerçevesinde bankacılık düzenlemeleri ile ilke ve kurulları doğrultusunda katılım bankalarının hak ve menfaatlerini savunmak, bankacılık sisteminin büyümesi, sağlıklı olarak çalışması ve bankacılık mesleğinin gelişmesi, rekabet gücünün artırılması amacıyla çalışmalar yapmak, rekabetçi bir ortamın yaratılması ve haksız rekabetin önlenmesi için gerekli kararları almak ve alınmasını sağlamak, uygulamak ve uygulanmasını talep etmektir.*"

Türkiye'de faaliyette bulunan katılım bankları, mevzuat gereği TKBB'ye faaliyet izni almalarından itibaren bir ay içerisinde üye olmaları gerekmektedir. 2022 yılı itibariyle Türkiye'de altı katılım bankası faaliyette bulunmaktadır.

Güçlü ve sağlıklı bir finansal ve bankacılık sistemi ekonominin temel yapı taşını oluşturmaktadır. Katılım bankaları, faizsiz modelleri ile atıl fonların ekonomiye kazandırılmasına önemli bir rol üstlenerek ekonominin gelişmesini sağlamaktadır. 2000'li yıllardan itibaren ulusal ve küresel ölçekte organizasyonel ve yapısal gelişim gösteren katılım

bankacılığı, finansa faaliyetlerinin yanı sıra ürün geliştirme, portföy yönetimi ve bireysel emeklilik gibi alanlara da genişlemesi ile birlikte niteliği artmış ve daha stratejik bir konumda yer almıştır. 2015 yılı itibariyle kamu bankalarının da bu alana girmesiyle birlikte katılım bankacılığı sektörü istikrarlı bir büyüme yapısına kavuşmuştur (Katılım Bankaları Birliği sektör raporları, 2021, https://tkbb.org.tr/sayfa/yayinlar/tkbb-yayinlari?page=21).

Tablo 7'de, katılım bankalarının 2012-2021 döneminde şube ve personel sayılarına ilişkin gelişimi gösterilmektedir.

Tablo:7 Katılım Bankalarına İlişkin Şube ve Personel Sayıları (2012-2021 Dönemi)

Yıllar	Şube Sayısı	Büyüme	Personel Sayısı	Büyüme
2012	828	21	15356	11
2013	966	17	16763	9
2014	990	2	16270	3.1
2015	1080	9	16554	1.7
2016	959	11.2	14467	12.6
2017	1032	8	15029	3.9
2018	1122	8.7	15654	4.2
2019	1179	5.1	16040	2.5
2020	1255	6.4	16849	5
2021	1311	4.5	17147	1.8

Kaynak: TKBB

Katılım bankaları, ekonomik büyümeye katkıları, finansal sisteme dahil edilemeyen atıl fonların sistem içerisine alınması, gelir dağılımı üzerindeki düzenleyici etkisi, reel sektöre kaynak aktarımı, istihdamın arttırılması gibi yararları sayesinde bankacılık sisteminin gelişmesine önemli katkılar sağlamaktadır (Katılım Bankaları Raporu, 2021).

Türkiye'de 2021 yılında katılım bankalarının toplam aktif büyüklüğü bir önceki yıla göre %64.1 yükselerek 717.3 milyar TL'ye ulaşmıştır. Net dönem karı ise bir önceki yıla göre %47,1 yükselerek 5.5 milyar TL, özkaynak toplamı ise %31.4 yükselerek 31.3 milyar TL olarak gerçekleşmiştir (Katılım Bankaları Raporu, 2021).

Tablo: 8 Katılım Bankalarına İlişkin Göstergeler (Milyon TL)

	2020	2021	Değişim (%)
Toplam Toplanan Fonlar	321.405	556.418	73.1
Toplanan Fonlar TL	102.090	148.867	45.8
Toplanan Fonlar YP	149.563	318.294	112.8
Kıymetli Maden Depo Hesapları TL	69.143	87.727	26.9
Kıymetli Maden Depo Hesapları YP	608	1.530	151.6
Kullandırılan Fonlar	222.349	335.912	51.1
Toplam Aktifler	437.146	717.338	64.1
Özkaynaklar	27.607	36.310	31.4
Net Kar	3.717	5.468	47.1

Kaynak: TKBB

Tablo 8'de katılım bankalarının 2020 ve 2021 yılları arasında toplanan fonların ve sektörel paylarındaki değişimler yer almaktadır. Katılım Banklarının fonlarında ki hızlı büyüme sektörde yüzdelik payını her geçen yıl arttırmaktadır.

Tablo: 9 Katılım Bankaları Toplam Aktifler ve Sektör Payları (Milyon TL) 2017-2021 Dönemi

	Toplam Aktifler	Değişim (%)	Sektörel Pay (%)
2017	160.136	20.5	4.9
2018	206.806	29.1	5.3
2019	284.459	37.5	6.3
2020	437.119	53.7	7.2
2021	717.388	64.1	7.8

Kaynak: TKBB

Tablo 9'da katılım bankalarının yıllar itibariyle toplam aktifleri ve sektörel paylarındaki değişimler yer almaktadır. Faizsiz düzenlemelere dayalı olarak mevduat ve kredileri bünyesine çekmeye çalışan katılım bankaları, yükümlülük ve varlık tarafında sözleşmeye bağlı özellikleri sayesinde para politika şoklarına karşı bir koruma sağlamaktadır. Bu nedenle katılım bankaları, geleneksel bankalardan farklı bir şekilde para politikasındaki değişimleri yansıtmaktadır (Khan ve Khanna, 2012).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATILIM BANKALARININ DIŞ TİCARET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Finans sektörü, para ve sermaye piyasalarının kalkınmasına katkıda bulunarak reel sektör üzerinde pozitif etki yaratmaktadır. Katılım bankacılığının ortaya çıkışı ve gelişimi finansal yeniliklerden biri olarak düşünülebilir. Finans sektöründe faiz dışı ilkelere dayalı olarak işleyen ve bu ilkelere uygun olarak bankacılık faaliyetlerini gerçekleştiren kurumlar olan katılım bankacılığı, topladıkları fonları kurum ve bireylere aktararak ekonomi üzerinde pozitif katkı sağlamayı amaçlamaktadırlar. Türkiye'de İslami finansın temsilcisi olan katılım bankaları, fon arzı ile reel sektörün fon ihtiyacını karşılamaya çalışmaktadırlar.

Çalışmanın bu bölümünde, 2005:12-2020:09 dönemleri arasında Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının reel sektör ve dış ticaret üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

3.1.Literatür

Bu bölümde, katılım bankalarının ekonomi ve dış ticaret üzerindeki etkileri üzerindeki etkilerini inceleyen teorik ve uygulamalı literatüre yer verilmiştir. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, genellikle geleneksel ve katılım bankalarının performansını karşılaştıran çalışmaların mevcut olduğu, katılım bankaları ile makroekonomik faktörler arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaların ise daha sınırlı sayıda olduğu görülmektedir.

Katılım bankalarının reel ekonomi üzerindeki etkilerini inceleyen uluslararası çalışmalardan, Beck vd. (2013), 1995-2009 döneminde 22 ülkeden (Brahain, Bangladeş, Cayman adaları, Mısır, Gambiya, Endonezya, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Malezya, Mauritannia, Pakistan, Katar, Suudi Arabistan, Singapur, Sudan, Suriye, Tunus, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, Birleşik Krallıklar ve Yemen) toplam 510 banka üzerinde yapılan çalışmada, geleneksel ve katılım bankaları arasındaki iş modeli, etkinlik ve istikrarlılık açısından karşılaştırmışlardır. Ayrıca, Küresel Finansal Krizin geleneksel ve katılım bankalarının hisse senedi performansı üzerindeki etkilerini de incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre, geleneksel ve katılım bankaları arasında iş yönelimi konusunda anlamlı farklılıklar bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, katılım bankalarının maliyet etkinliğinin daha az, aracılık oranının ve varlık kalitesinin daha yüksek olduğu, katılım ve geleneksel bankalar

arasındaki bu farklılığın ülkeler arasında ve katılım bankalarının büyüklükleri açısından farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Küresel finansal kriz döneminde katılım bankalarının sermayesinin daha iyi, varlık kalitesinin daha yüksek ve aracılıktan çekilme olasılığının daha düşük olduğu bulunmuştur.

Leon ve Weill (2018), 2006-2009 dönemi için gelişmekte olan ve yükselen 52 ülkede firma düzeyinde 15309 firma üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada, katılım bankacılığındaki gelişmenin kredilere erişme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmada, katılım bankaları tarafından verilen özel krediler, katılım bankaları tarafından verilen toplam krediler, geleneksel bankalar tarafından verilen krediler, geleneksel ve katılım bankaları tarafından sağlanan toplam krediler, reel ekonomik büyüme, enflasyon oranı makroekonomik değişkenlerin yanı sıra, firmaya özgü çalışan sayısı, firmanın yaşı, firma ihracat yapıyorsa, yabancı yatırımcılar sahipliği, devlet sahipliği olmaları durumunda 1, diğer durumlarda 0 değerini oluşturan kukla değişkenler kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, katılım bankacılığındaki gelişmelerin kredi sınırlamaları üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı, bununla birlikte geleneksel bankacılığın gelişiminin düşük olduğunda katılım bankacılığındaki gelişmenin krediye ulaşmada olumlu bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Berger vd. (2019), 2000-2014 döneminde 24 ülkede (Bahreyn, Bangladeş, Mısır, Endonezya, Ürdün, Kenya, Kuveyt, Lübnan, Malezya, Nijerya, Pakistan, Filipinler, Katar, Senegal, Singapur, Güney Afrika, Sudan, Suriye, Tayland, Tunus, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, Birleşik Krallık, Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti) katılım bankalarının likidite yaratma performansını incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda, katılım bankalarının geleneksel bankalardan daha fazla likidite yarattığı ve bu sonucun iktisadi olarak anlamlı, ekonometrik olarak tutarlı, yüksek ve düşük gelirli ülkelerde ve Küresel Finansal Kriz döneminde de geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Mensi vd. (2020), 16 ülkede (Bahreyn, Kuveyt, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Ürdün, Lübnan, Türkiye, Tunus, İran, Sudan, Bangladeş, Brunei, Malezya, Pakistan ve Endonezya) 1994-2014 dönemleri arasında İslam bankacılığının gelişimi, makroekonomik değişkenler ve ekonomide ki pozitif değişmeler ile doğrusal olmayan durumu analiz etmişlerdir. Ekonomik büyüme, katılım bankaları toplam varlıklarının GSYH'ya oranı, katılım bankaları mevduatlarının GSYH'ya oranı, katılım bankaları toplam kredilerinin GSYH'ya oranı, doğrudan yabancı yatırımlar, kamu tüketimi, ticari açıklık,

ticaret hacmi, petrol üretimi ve tüketici fiyat endeksi değişkenlerinin kullanıldığı çalışmada panel yumuşak geçişli modellerden yararlanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular, katılım bankaları gelişimi ile ekonomik gelişmede gerçekleşen büyüme arasında pozitif bir doğrusal olmayan durumun varlığını göstermektedir.

Sobarsyah vd. (2020), 1997-2012 dönemi için 29 ülkede katılım bankalarının kredi riski üzerinde kredi büyümesi ve işletme sermayesinin etkisini araştırmışlardır. Kredi riskini ölçmek amacıyla kredi kayıp karşılıklarının toplam varlıklara oranı, kredi kayıp rezervlerinin toplam varlıklara oranı, sorunlu kredilerin toplam kredilere oranı değişkenlerinin kullanıldığı çalışmada, daha yüksek bir kredi büyümesinin katılım bankalarının kredi riskini arttırdığı, ulaşılmıştır2008 Küresel Finansal Krizi sonrasında katılım bankaları için ihtiyatlı araçların ve denetimin güçlendirilmesinin ahlaki tehlikeyi hafifletmek ve ihtiyatlı kredi davranışı sağlamada gerekli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Azmat vd. (2020), 2000-2016 döneminde 20 ülkede (Bangladeş, Bahreyn, Mısır, Endonezya, Iran, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Morocco, Malezya, Umman, Pakistan, Katar, Suudi Arabistan, Senegal, Suriye, Tunus, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri ve Yemen) makroekonomik risklerin katılım bankaları ve geleneksel bankaların mevduatları üzerindeki etkilerini karşılaştırmışlardır. Mevduatlar ve mevduatların varlıklara oranı değişkenleri bağımlı değişkenler, GSYH büyüme oranı, kredi riski, işlem maliyeti, fırsat maliyeti, etkinlik, piyasa riskinin açıklayıcı değişkenler olarak kullanıldığı çalışmada, Küresel Finansal Krizi temsilen 2007, 2008 ve 2009 yıllarının 1, diğer yılların 0 değerini aldığı kukla değişken dahil edilerek oluşturulmuştur. Elde edilen bulgular, makroekonomik risklerin geleneksel bankaların mevduatları üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisinin varlığını desteklerken, katılım bankalarının mevduatları üzerinde negatif veya geleneksel bankalardan daha düşük bir anlamlılığa sahip olduğunu göstermektedir.

Türkiye özelinde yapılan çalışmalar ise şu şekildedir: Doğan (2008), katılım bankalarının ekonomiye etkilerini teorik açıdan ele almışlardır. Çalışmada, katılım bankalarının üretim ve ticarette maliyetlerin düşmesine, piyasada ticaretin canlanmasına, kayıtlı ekonomiyi büyüterek vergi gelirlerinin artmasına ve dış ticaretin gelişmesine katkıda bulunduğu belirtilmiştir. Ayrıca, katılım bankalarının ihracatın ve ithalatın gelişimini sağlayarak dış ticaret hacminin yükselmesine ve ekonomik büyümeye katkı sağladığı belirtilmiştir.

Benzer şekilde, Aras ve Öztürk (2011), ülkemizde katılım bankalarının kullandırdıkları fonların reel ekonomi üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda, Türkiye'de katılım bankalarının bankacılık sektöründeki payının artış göstermesine rağmen, fon kullandırma enstrümanlarının tamamını kullanamadıkları ve bu nedenle reel ekonomi üzerinde beklenen katkıyı sağlamadıkları belirtilmekle birlikte, katılım bankacılığının finansal krizlere karşı dayanıklılığı ve esnekliği nedeniyle öneminin artması gerektiği belirtilmiştir.

Pehlivan (2016), 2006-2014 döneminde Türkiye'de katılım bankacılığının mevcut durumunu geleneksel bankalar ile karşılaştırarak ortaya koymuş ve katılım bankalarının Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini değerlendirmiştir. Çalışmada, katılım bankalarının faize duyarlı olan bireylerin tasarruflarının reel ekonomiye kazandırılmasını sağladığı ve dolayısıyla finansal sistemin önemli bir parçası olduğu ve finansal sisteme derinlik ve çeşitlilik kazandırdığı, ekonomiye ve reel kesime katkı sağladığı belirtilmiştir. Ayrıca, katılım bankalarının finansal krizlerden geleneksel bankalara göre daha az etkilendikleri ifade edilmiştir.

Arslan (2017), katılım bankalarının Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisini teorik açıdan incelemiştir. Çalışmada, katılım bankalarının finansal sisteme dahil edilmeyen atıl fonları sisteme kazandırdığı, gelir dağılımını düzenlediği, reel sektöre kaynak aktararak ekonomik büyümeye katkı sağladığı ve ihracatı arttırdığı ifade edilmiştir.

Kandemir vd. (2018), 2007-2015 dönemi için Türkiye'de katılım bankaları kredileri ile ekonomide ki büyüme arasındaki bağlantıyı Granger nedensellik ve Toda-Yamamoto yaklaşımları ile analiz etmişlerdir. Katılım bankalarının 10 farklı sektöre verdiği krediler, GSYH ve ihracat değişkenlerinin kullanıldığı çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre, katılım bankaların inşaat, denizcilik, metal/işlenmiş maden, gıda/meşrubat/tütün, maden, toptan ticaret/komisyonculuk, tekstil/tekstil ürünleri, ziraat/balıkçılık ve turizm sektörlerine verdikleri fonlamanın GSYH veya ihracatın Granger nedeni olduğu, enerji pazarına verdikleri kredilerin ise hem GSYH hem de ihracatın Granger nedeni olduğu belirlenmiştir.

Varsak ve Yazıcı (2019), 2010:Q1-2017:Q1 dönemi için Türkiye'de katılım bankaları ve geleneksel bankalar tarafından verilen kredilerin ithalat üzerindeki etkisini panel veri analizi yöntemiyle araştırmışlardır. Çalışmadan elde edilen bulgulardan, Türkiye'de

katılım bankaları ve geleneksel bankalar tarafından kullandırılan krediler ile ithalat ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki kurulamamıştır.

Haykır ve Aydın (2019), Türkiye'de 2005-2018 döneminde imalat sanayi sektörünün kredi kullanımı ile ihracat ile arasında olan ilişkiyi Granger nedensellik analizi ve etki-tepki fonksiyonları üzerinden araştırmıştır. Çalışmanın sonucunda, imalat sanayi kredi kullanımından ihracatın tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi olduğu, kredilerde meydana gelen şokun ihracat üzerindeki etkisinin uzun süre devam edeceği tespit etmişlerdir.

İncekara ve Çetinkara (2019), Türkiye'de 2014-2017 dönemi için katılım bankaları açısından bankacılık sektörünün istikrarlılığının önemli bir göstergesi olan kredi risk yönetimini etkileyen faktörleri analiz etmişlerdir. Elde edilen bulgular, kredi riski ile katılım bankalarının sermaye yeterlilik oranı, net kârı ve toplam varlıkları arasında anlamlılık düzeyinde olduğu ve pozitif bir ilişkilendirme yapılabileceğimizi göstermektedir.

Şimşek (2019), katılım bankacılığının ülkemiz ekonomisine katkılarını incelemiştir. Çalışmada, katılım bankacılığının ülkemizde ekonomik büyüme ve istihdamın artmasında anlamlı katkılar sağladığı ifade edilmiştir. Ayrıca, katılım bankalarının finansal sistemin çeşitlenmesi ve gelişmesinde ve dolayısıyla sermaye piyasasının derinleşmesinde önemli bir rol oynadığı, reel sektöre kredi verilerek finanse edilmesinde de katkıları olduğu belirtilmiştir.

Dikmen (2019), Türkiye'de katılım bankacılığının Türkiye ekonomisine katkıları ve katılım bankacılığının finansal sektördeki yerini incelemiştir. Bu amaçla, Türkiye'deki katılım ve geleneksel bankalarda çalışan personele ve bankacılık sistemi konusunda bilgisi olan bireylere anket uygulamışlardır. Çalışmanın sonucunda, faiz nedeniyle finansal sisteme katılmayan atıl fonların katılım bankaları sayesinde sisteme dahil edilerek ülke ekonomisine katkı sağladığını ifade etmiştir. Ayrıca, katılım bankalarının kullandırdıkları kredilerin öncelikli olarak konut finansmanında kullanıldığı belirtilmiştir. Son olarak, katılım bankalarının geleneksel bankaların alternatifi olduğu da elde edilen bulgular arasındadır.

Erer vd. (2020), Ocak 2016-Ekim 2019 dönemi için Türkiye'de katılım bankalarının para politikası kredi aktarım mekanizmasındaki rolünü düşük ve yüksek enflasyon dönemleri ile genişletici ve daraltıcı para politikası dönemleri açısından geleneksel bankalarla karşılaştırarak incelemişlerdir. Mevduat bankaları toplam kredi hacmi, katılım bankaları toplam kredi hacmi, bankalar arası gecelik faiz oranı, Tüketici Fiyat Endeksi, sanayi üretim endeksi ve TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru endeksinin kullanıldığı analizden çıkan

bulgular, Türkiye'de parasal transfer döngü kanalının işlediği, ancak sonuçların katılım bankaları ve geleneksel bankalar açısından farklı olduğunu göstermektedir. Ayrıca, katılım bankalarının faiz oranı şoklarından etkilendiği ve faiz oranı riskiyle karşı karşıya kaldıkları ve kredi kanalının geleneksel bankalarınki kadar aktif olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 10'da literatür özet tablosu yer almaktadır.

Tablo: 10 Literatür Özet Tablosu

Yazar	Dönem	Ülke Grubu	Yöntem	Sonuç
Beck vd.(2013)	1995-2009	Brahain, Bangladeş, Cayman adaları, Mısır, Gambiya, Endonezya, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Malezya, Mauritannia, Pakistan, Katar, Suudi Arabistan, Singapur, Sudan, Suriye, Tunus, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, Birleşik Krallıklar ve Yemen	Regresyon Analizi	Geleneksel ve katılım bankaları arasında iş yönelimi konusunda anlamlı farklılıklar bulunduğu tespit edilmiştir. Küresel finansal kriz döneminde katılım bankalarının sermayesinin daha iyi, varlık kalitesinin daha yüksek ve aracılıktan çekilme olasılığının daha düşük olduğu bulunmuştur.
Pehlivan (2016)	2006-2014	Türkiye	Grafiksel analiz	Katılım bankalarının finansal krizlerden geleneksel bankalara göre daha az etkilenmektedir. Katılım bankaları, faize duyarlı olan bireylerin tasarruflarının reel ekonomiye kazandırılmasını sağlamaktadır.
Leon ve Weill (2018)	2006-2009	Gelişmekte olan ve yükselen 52 ülkede	Probit model	Katılım bankacılığındaki gelişmelerin kredi sınırlamaları üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur.
Kandemir vd. (2018)	2007-2015	Türkiye	Granger nedensellik ve Toda-Yamamoto	Katılım bankalarının inşaat, denizcilik, metal/işlenmiş maden, gıda/meşrubat/tütün, maden, toptan ticaret/komisyonculuk, tekstil/tekstil ürünleri, ziraat/balıkçılık ve turizm sektörlerine verdikleri fonlamanın GSYH veya ihracatın Granger nedeni olduğu, enerji pazarına verdikleri kredilerin ise hem GSYH hem de ihracatın Granger nedeni olduğu

				belirlenmiştir.
Varsak ve Yazıcı (2019)	2010:Q1-2017:Q1	Türkiye	panel veri analizi	Türkiye'de katılım bankaları ve geleneksel bankalar tarafından kullandırılan krediler ile ithalat arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.
Haykır ve Aydın (2019)	2005-2018	Türkiye	Granger nedensellik ve etki-tepki fonksiyonları	İmalat sanayi kredi kullanımından ihracatın tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi olduğu, kredilerde meydana gelen şokun ihracat üzerindeki etkisinin uzun süre devam edeceği tespit edilmiştir.
Berger vd. (2019)	2000-2014	Bahreyn, Bangladeş, Mısır, Endonezya, Ürdün, Kenya, Kuveyt, Lübnan, Malezya, Nijerya, Pakistan, Filipinler, Katar, Senegal, Singapur, Güney Afrika, Sudan, Suriye, Tayland, Tunus, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, Birleşik Krallık, Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti	Panel regresyon modeli	Katılım bankalarının geleneksel bankalardan daha fazla likidite yaratmaktadır.
Mensi vd. (2020)	1994-2014	Bahreyn, Kuveyt, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Ürdün, Lübnan, Türkiye, Tunus, İran, Sudan, Bangladeş, Brunei, Malezya, Pakistan ve Endonezya	Panel yumuşak geçişli modeller	Katılım bankaları gelişimi ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir doğrusal olmayan ilişki tespit edilmiştir.
Sobarsyah vd. (2020)	1997-2012	Birleşik Arap Emirlikleri, Bangladeş, Bahreyn, Brunei, Mısır, Birleşik Krallık, Gambia, Endoneya, Irak, İran, Ürdin, Kuveyt, Keyman adaları, Lübnan, Mauritania, Maldivler, Malezya, Filipinler, Pakistan, Katar, Rusya, Suudi Arabistan, Sudan, Singapur, Suriye, Tunus, Türkiye, Yemen	İki aşamalı sistem GMM	Daha yüksek bir kredi büyümesinin katılım bankalarının kredi riskini arttırmaktadır.

Azmat vd. (2020)	2000-2016	Bangladeş, Bahreyn, Mısır, Endonezya, Iran, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Morocco, Malezya, Umman, Pakistan, Katar, Suudi Arabistan, Senegal, Suriye, Tunus, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri ve Yemen	Panel regresyon modeli	Makroekonomik riskler, geleneksel bankaların mevduatları üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahipken, katılım bankalarının mevduatları üzerinde negatif veya geleneksel bankalardan daha düşük bir anlamlılığa sahiptir.
Erer vd. (2020)	Ocak 2016-Ekim 2019	Türkiye	Threshold VAR	Katılım bankalarının faiz oranı şoklarından etkilendiği ve faiz oranı riskiyle karşı karşıya kaldıkları ve kredi kanalının geleneksel bankalarınki kadar aktif olduğu tespit edilmiştir

3.2. Veri Seti

Katılım bankacılığının reel sektör ve dış ticaret üzerindeki etkilerinin analiz edilmesi, faizsiz araçlara dayalı bir finansal sistemin, finansal istikrarın sağlanmasındaki rolünün ortaya konulması açısından önem arz etmektedir.

Ülkemizde faaliyette bulunan üç tanesi kamu ve üç tanesi özel sektör sermayeli katılım bankalarının tahsis ettiği fonların dış ticaret üzerindeki etkisi ARDL sınır testi ile ortaya konulacaktır. Tablo 11'de ülkemizde faaliyette bulunan katılım bankaları yer almaktadır.

Tablo: 11 Türkiye'de Faaliyet Gösteren Katılım Bankaları

Kamu	**Özel**
Türkiye Emlak Katılım Bankası A.Ş.	Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.
Ziraat Katılım Bankası A.Ş.	Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.
Vakıf Katılım Bankası A. Ş.	Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.

Dış ticaret üzerinde etkili olan faktörler, ülkeler açısından farklılık göstermektedir. Söz konusu farklılıklar, ihracat ve ithalat üzerinde etkili olan faktörlerin çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır.

Çalışmada ihracat miktarı, dış ticaretin göstergesi olarak dikkate alınmıştır. İhracat düzeyi üzerinde etkili olan faktörlerden ilki yurtdışı gelir düzeyidir. Bunun nedeni, fiyatların sabit olduğu varsayımına dayanarak (Krugman, 1989: 1302) gelirdeki artış tüketimin de artmasına neden olmasıdır. Bu nedenle, bir ülkenin ihracatı, ticari partneri ülkenin gelirinden etkilenmektedir. Çalışmada OECD ülkelerinin gelir düzeyi, yurtdışı gelir düzeyi olarak varsayılmıştır. Bunun nedeni, OECD ülkelerinin, Türkiye'nin ticaretinin önemli bir kısmını yansıtıyor olmasıdır.

İhracat üzerinde etkili olan faktörlerden bir diğeri ise döviz kurlarındaki hareketliliktir (Chowdhury, 1993: 703; Daly, 1998: 336; McKenzie, 1998: 24; Kibritçioğlu ve Kibritçioğlu, 2004: 9; Bird ve Rajan, 2011: 22). Döviz kurundaki dalgalanmalar ihracat fiyatlarını da etkilemektedir. Döviz kurlarındaki artışın ihracat fiyatlarını düşürmesi ve ithalat fiyatlarını arttırması, benimsenin kur politikasının dış ticaret üzerindeki beklenen etkisini yansıtması açısından önem arz etmektedir (Dornbusch, 1986: 26, Zengin, 2001:3). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, reel döviz kurunda ortaya çıkan dalgalanmalar makroekonomik dengeleri bozucu etkiler yaratabilmektedir (Yılmaz ve Kaya, 2007: 70). Bahmani-Oskooee ve Ardalani (2006) tarafından yapılan çalışmalarda, yabancı para değerlerinde ki düşüsün uluslararası ticaret dengesi üzerindeki etkisi ortaya konulmaktadır. Döviz kurlarındaki artışın ortaya çıkaracağı enflasyonist etki nedeniyle çalışmada reel döviz kuru dikkate alınmıştır.

Merkez bankaları tarafından uygulanan para politikalarıyla belirlenen faiz oranları, ülkeye girecek portföy yatırımları, dolayısıyla döviz kurları üzerinde etkili olmaktadır. Döviz kurlarındaki hareketler ise dış ticareti etkilemektedir. Bu nedenle, ihracat üzerinde etkili olan bir diğer faktör faiz oranıdır. Faiz oranı arttığında ülkeye girecek portföy yatırımı artacak, bu durum döviz kurunda azalmaya neden olacaktır. Sonuç olarak ihracat düşecek, ithalat artacaktır (Uslu, 2018:313).

Bankalar tarafından sağlanan kredi hacmi, şirketlerin büyümesine ve gelişimine olan katkıları ile ihracatın belirleyicilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Şahin, 2011; Haykır ve Aydın, 2019). Finans sistemi içerisinde yer alan katılım bankaları sağladıkları fonlar ile reel ekonominin gelişimine katkı sağlamayı amaçlamaktadırlar. Sahip oldukları esnek fon toplama araçları ve ticaret temelli finansman olanaklarıyla katılım bankaları, kredi faizlerini düşürücü bir rol oynamaktadırlar. Üstlendikleri bu rol sayesinde, yatırım hacminin artmasına, faiz nedeniyle finans sistemi içerisine katılmakta çekimser olan atıl fonların sisteme girmelerine, reel sektöre kaynak aktarımına imkan sağlamaktadırlar (Tosun, 2000:

105; Özbay, 2014: 75). Bu kapsamda çalışmada 2005:12-2020:09 dönemi için hem mevduat bankalarının kullandırdıkları kredi hacmi hem de katılım bankalarının kullandırdıkları kredi hacmi, ihracatın belirleyicisi olarak modellere dahil edilmiştir.

Tablo 12'de analizde kullanılan değişkenlere ilişkin açıklamalar yer almaktadır:

Tablo: 12 Değişkenlere İlişkin Açıklamalar

Değişkenler	**Açıklamalar**	**Kaynak**
İhr	Toplam ihracat miktarı	TCMB istatistiki veri tabanı
sue_OECD	OECD ülkeleri sanayi üretim endeksi	OECD istatistiki veri tabanı
Rdk	Reel efektif döviz kuru UFE bazlı	TCMB istatistiki veri tabanı
İnt	Bankalar arası faiz oranı	TCMB istatistiki veri tabanı
Mbk	Mevduat bankaları toplam kredi hacmi	TCMB istatistiki veri tabanı
Kbk	Katılım bankaları toplam kredi hacmi	TCMB istatistiki veri tabanı

Analizde tüm seriler hareketli ortalamalar yöntemiyle mevsimsellikten arındırılmıştır. Aynı zamanda, tüm seriler logaritmik halleriyle analizlere dahil edilmiştir. Tablo 13'de söz konusu değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler özet tablosu yer almaktadır:

Tablo:13 Özet İstatistik Tablosu

	ihr	**kbk**	**Mbk**	**sue_OECD**	**Rdk**	**İnt**
Ortalama	34200000000	59412190	957000000	98.35059	98.82494	9.794787
Medyan	24900000000	53671455	738000000	99.22243	100.6500	7.250000
Maksimum	113000000000	215000000	2850000000	106.4190	117.5400	22.50000
Minimum	8440000000	6474425	121000000	83.93563	70.03000	1.500000
Standart Sapma	25800000000	44639273	727000000	5.155414	11.47115	5.555778
Çarpıklık	1.231977	1.112263	0.678513	-0.765538	-0.539867	0.770085
Basıklık	3.413768	4.151646	2.316584	3.623227	2.479178	2.527471
Jarque-Bera	46.29683	46.53812	17.12196	20.26685	10.65835	19.24928
Olasılık	0.000000	0.000000	0.000191	0.000040	0.004848	0.000066
Gözlem Sayısı	178	178	178	178	178	178

Tablo 13'de yer alan sonuçlara göre, Türkiye'de 2005:12-2020:09 dönemine ilişkin ortalama bankalar arası gecelik faizin %9.79 seviyesinde bulunduğu gözlenmektedir. Bankalar arası gecelik faiz oranı 2018:09-2019:06 döneminde %22.5 ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Söz konusu dönemde küresel finansal koşullarda ortaya çıkan bozulmalar, gelişmekte olan devletlerde portföy bazlı çıkışlarına en çok neden olarak o ülkelerin para birimlerindeki değer kaybının oluşması ve oynaklık da ki hareketin fazla olması yol açmıştır. Ülkemizde ise jeopolitik riskler, enflasyon görünümündeki dengesizlikler ve belirsizliğin sonlanmamasından dolayı Türk lirasının bu durumdan daha negatif ayrışmasına neden olmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin risk primi fazlaca artmış ve portföy akımları azalma göstermeye başlamış, bu nedenle Türk lirasındaki oynaklık daha fazla olmuştur (TCMB Enflasyon Raporu 2018-IV). Bu dönemde ortalama yıllık ihracat miktarı 34.2 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Yine söz konusu dönemde, mevduat bankaları tarafından sağlanan ortalama kredi hacmi 957 milyon TL iken, katılım bankaları tarafından sağlanan ortalama kredi hacmi 59.4 milyon TL olarak ifade edilebilir.

İhracat miktarı, mevduat bankaları kredi hacmi, katılım bankaları kredi hacmi, UFE bazlı reel efektif döviz kuru, OECD ülkeleri toplam sanayi üretim endeksi, faiz oranı için 2005:12-2020:09 dönemine ilişkin grafikler EKLER kısmında Şekil 5'de yer almaktadır. Şekil 5'de yer alan grafikler şu şekilde özetlenebilir: Reel efektif döviz kurundaki hareketliliklere bakıldığında, özellikle 2020'nin başlarından itibaren yaşanan salgın ile birlikte döviz kurunun aşırı değerlendiği görülmektedir. OECD ülkelerinin sanayi üretim endeksi incelendiğinde, 2008-2009 küresel krizin ve yaşanan salgının etkileri net bir şekilde görülmektedir. Küresel kriz ile karşılaştırıldığında, salgın döneminde yaşanan sanayi üretim endeksindeki düşüşün çok daha keskindir. Mevduat bankaları ve katılım bankaları tarafından sağlanan kredi miktarında ele alınan dönemde artış trendine sahip oldukları görülmektedir. Bankalar arası faiz oranı incelendiğinde, küresel finans krizden sonra ekonomik büyümeyi arttırmak amacıyla düşürülen faizlerin salgın dönemi ile birlikte, enflasyonu kontrol altına almak ve portföy girişlerini arttırmak amacıyla yükseltilmiştir.

Tablo: 14 Korelasyon Matrisi

	ihr	mbk	kbk	sue_OEC	rdk	int
İhr	1.000000 -----					
mbk	0.968134 (0.0000)	1.000000 -----				
kbk	0.948223 (0.0000)	0.988482 (0.0000)	1.000000 -----			
sue_OECD	0.617235 (0.0000)	0.548580 (0.0000)	0.469896 (0.0000)	1.000000 -----		
rdk	-0.918808 (0.0000)	-0.542301 (0.0000)	-0.511632 (0.0000)	-0.511177 (0.0000)	1.000000 -----	
İnt	0.037394 (0.6202)	-0.140418 (0.0616)	-0.210907 (0.0047)	0.271524 (0.0002)	-0.140730 (0.0610)	1.000000 -----

Not: Parantez içindeki değerler olasılıkları ifade etmektedir

Tablo 14'de yer alan korelasyon matrisi incelendiğinde, reel efektif döviz kuru ile mevduat bankaları tarafından sağlanan kredi hacmi ve katılım bankaları tarafından sağlanan kredi hacmi arasında orta düzeyde ve negatif korelasyon olduğu görülmektedir. Buna karşın, katılım bankaları kredi hacmi ile mevduat bankaları kredi hacmi arasında yüksek dereceden korelasyon mevcuttur.

3.3. Model

Değişkenler arasındaki uzun dönemli denge ilişkisi eşbütünleşme analizi ile test edilmektedir. Eşbütünleşme analizi, birim köke sahip zaman serilerinin doğrusal kombinasyonundan bulunan hata teriminin durağan olmasını ifade etmektedir. Engle-Granger (1987) tarafından önerilen Engle-Granger eşbütünleşme testi ile Johansen (1988) ve Johansen-Juselius (1990) tarafından önerilen Johansen eşbütünleşme testi literatürde en çok kullanılan testlerdir. Engle-Granger testi, iki serinin birinci dereceden bütünleşik (I(1)) olduğu durumda, bu değişkenlerin doğrusal kombinasyonundan bulunan hata terimine dayalı olarak gerçekleşmektedir. Johansen eşbütünleşme testi ise sistem yaklaşımına dayanmaktadır. Ayrıca, bu testte de tüm serilerin aynı dereceden bütünleşik olmaları gerekir. (Gujarati, 2004: 822-823; Green, 2002: 659).

Bununla birlikte, farklı bütünleşme derecelerine sahip olan zaman serileri arasındaki eşbütünleşme ilişkisi araştırılmak istenebilir. Değişkenlerin bazılarının I(0)'da bazılarının ise I(1)'de bütünleşme derecelerine sahip olması, Engle-Granger ve Johansen eşbütünleşme testlerinin kullanılamamasına neden olmaktadır. Bu sebeple, Pesaran, Shin ve Smith (2011) tarafından sınır testi yaklaşımı geliştirilmiştir. ARDL sınır testi, farklı birleşme derecelerine sahip değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin incelenmesine olanak sağlamaktadır. ARDL sınır testi yaklaşımının uygulanabilmesi için bazı değişkenlerin I(0) diğerlerinin de I(1) olması gerekir. Bununla birlikte, bütünleşme derecesi I(2) olan serilere bu test uygulanamamaktadır (Bilas vd., 2017).

Sınır testi, kısıtlanmamış hata düzeltme modeline dayanmaktadır. Kısıtlanmamış hata düzeltme modeli (3.1) nolu denklemdeki gibi ifade edilebilir :

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{m} \beta_1 \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^{m} \beta_2 \Delta X_{t-i} + \beta_3 Y_{t-1} + \beta_4 X_{t-1} + \varepsilon_t \qquad (3.1)$$

(3.1) nolu denklemde β_3 ve β_4 uzun dönem katsayılarını, β_1 ve β_2 kısa dönem katsayılarını, β_0 sabit terimi, m ise uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir. Birinci

aşamada, otokorelasyon ve farklı varyans problemlerinin olmamasına ve minimum Akaike (AIC) ve Schwarz (SC) bilgi şartlarına göre uygun gecikme uzunluğu belirlenmektedir. İkinci aşamada, F testi ile alan β_1 ve β_2 katsayılarının topluca anlamlılığı test edilmektedir. F testinde sıfır hipotezi "bütünleşme düzeyleri dikkate alınmadan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur" şeklindedir ve klasik F dağılımından farklılık göstermektedir. Pesaran (2001), alternatif güven düzeylerine ilişkin alt ve üst kritik değerler önermişlerdir. Burada alt kritik değer, değişkenlerin bütünleşme derecelerinin I(0), üst kritik değer ise I(1) olması durumunda geçerlidir.

F testine ilişkin sıfır hipotezi ve alternatif hipotez aşağıdaki gibidir:

$$H_0 = \beta_3 = \beta_4 = 0$$

$$H_1: \beta_3 \neq \beta_4 \neq 0$$

Elde edilen test istatistiği değeri, alt kritik değerden düşük olması durumunda sıfır hipotezi kabul görmekte ve dolayısıyla değişkenler üzerinde eşbütünleşme bağının olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Test istatistiği değerinin üst kritik değerden büyük olması durumunda ise sıfır hipotezi reddedilmekte ve değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğundan söz edilmektedir. Söz konusu değerin alt ve üst önemli değerler arasında olması halinde eşbütünleşmenin varlığı ile ilgili bir sonuca ulaşılamamaktadır.

Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığı bulunursa, kısa ve uzun dönemli katsayılar tahmin edilmektedir. Uzun dönemli ilişkinin incelenmesi için (3.2) nolu model tahmin edilmelidir:

$$Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{p} \beta_1 Y_{t-i} + \sum_{i=0}^{q} \beta_2 X_{t-i} + \varepsilon_t \qquad (3.2)$$

(3.2) nolu denklemde p ve q, uygun gecikme uzunluklarını ifade etmektedir. Uzun dönem katsayılarının elde edilmesi amacıyla kullanılacak modelin belirlenmesi amacıyla, (m+1)k denklem tahmin edilmektedir. Burada k toplam değişken sayısı ve m maksimum gecikme uzunluğudur.

Kısa dönemli katsayıları elde etmek için kurulan ARDL modeline dayalı hata düzeltme modeli (3.3) nolu denklemde verilmiştir.

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 EC_{t-1} + \sum_{i=1}^{p} \beta_2 \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^{q} \beta_3 \Delta X_{t-i} + u_t \quad (3.3)$$

(3.3) nolu denklemdeki β_2 ve β_3 kısa dönem katsayılarını ifade etmektedir. EC terimi ise, uzun dönem denkleminin sonucunda elde edilen hata teriminin bir önceki dönemin gecikmeli değerini ifade etmekte olup hata düzeltme terimi ve β_1 ise hata düzeltme katsayısı olarak adlandırılmaktadır. Hata düzeltme katsayısının negatif, birden küçük ve istatistiki olarak anlamlı olması beklenmektedir. Bu katsayısı, söz konusu değişkenler arasında uzun dönemde ortaya çıkan sapmaların bir dönem sonra ne kadarının düzeltildiğini göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, değişkenlerin yeniden dengeye gelme hızı hakkında bilgi vermektedir (Green, 2002: 572-573; Gujarati, 2004: 663-665).

Çalışmada 2005:12-2020:09 dönemi için katılım bankaları ve mevduat bankaları tarafından kullandırılan kredi hacminin dış ticaret üzerindeki etkisini incelemek amacıyla oluşturulan korelasyon matrisine dayalı olarak alternatif modeller oluşturulmuştur. Söz konusu modeller aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

Model 1:

$$\log ihr_t = \beta_{01} + \beta_{11}\, log\ sue_OECD_t + \beta_{21} log\ rdk_t + \beta_{31} mbk_t + \beta_{41} log\ int_t + \varepsilon_t \quad (3.4)$$

Model 2:

$$\log ihr_t = \beta_{01} + \beta_{11}\, log\ sue_OECD_t + \beta_{21} log\ rdk_t + \beta_{31} kbk_t + \beta_{41} log\ int_t + \varepsilon_t \quad (3.5)$$

Burada, Model 1 mevduat bankaları kredi hacminin dış ticaret üzerindeki etkisini yansıtırken, Model 2 katılım bankaları tarafından sağlanan toplam kredi hacminin dış ticaret üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

3.4. Ampirik Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, metodoloji bölümünde bahsedilen ekonometrik yöntemlere ilişkin kurumsal bilgiler dikkate alınarak, ilk olarak değişkenlerin durağanlıkları sistemsel kırılmaları önemsemeyen ve alan birim kök testleri ile incelenmiş, sonrasında

eşbütünleşme analizi ve kısa ve uzun dönem ARDL modelleri tahmin sonuçları ortaya konulmuştur.

3.4.1. Birim Kök Analizi

Mevduat ve katılım bankaları tarafından sağlanan kredi hacminin dış ticaret üzerindeki uzun dönemli etkisini ortaya konulmasının amaçlandığı çalışmada değişkenler arasında eşbütünleşme analizi yapılmadan önce, değişkenlerin bütünleşme derecelerinin ortaya koyulması gerekmektedir. Bu amaçla, ilk olarak değişkenlerin durağanlıkları ADF, Phillips-Perron ve KPSS birim kök testleri uygulanmıştır.

Hata terimi e_t'nin korelasyonlu olduğu durumda Dickey ve Fuller, genelleştirilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi olarak bilinen bir test geliştirmişlerdir. Yapılan test, bağımlı değişken ΔY_t'nin gecikmeli değerlerini ilave ederek tahmin edilen üç denklemin genişletilmesidir. ADF testi, aşağıdaki regresyonun tahminlenmesini içermektedir:

$$\Delta Y_t = a_0 + \delta Y_{t-1} + a_2 t + \sum_{i=1}^{m} \alpha_i \, \Delta Y_{t-1} + e_t \qquad (3.6)$$

burada e_t pür beyaz gülürtü hata terimidir ve $\Delta Y_{t-1} = (Y_{t-1} - Y_{t-2})$, $\Delta Y_{t-2} = (Y_{t-2} - Y_{t-3})$ vb. ADF testi, $\delta = 0$ test etmektedir (Gujarati, 2004: 817).

Genelleştirilmiş Dickey-Fuller (ADF) denklemleri aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$\Delta Y_t = a_0 + \sum_{i=1}^{p} \alpha_i \, \Delta Y_{t-i} + e_t \qquad (3.7)$$

$$\Delta Y_t = a_0 + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{p} \alpha_i \, \Delta Y_{t-i} + e_t \qquad (3.8)$$

$$\Delta Y_t = a_0 + \delta Y_{t-1} + a_2 t + \sum_{i=1}^{p} \alpha_i \, \Delta Y_{t-i} + e_t \qquad (3.9)$$

(3.7), (3.8) ve (3.9) nolu denklemlerde δ parametresine ilişkin hesaplanan $t_{\hat{\delta}}$ istatistiklerinin kritik değerlerden daha negatif olması durumunda, serinin durağan olduğu ifade edilebilir. Aksi durumda, serinin durağan değildir (Gujarati, 2004: 817).

(3.7), (3.8) ve (3.9) nolu denklemlerde kullanılacak olan gecikme uzunluğunun yanlış belirlenmesi, testlerin gücünün azalmasına neden olmaktadır. Gecikme uzunluğunun (p) gerekenden daha yüksek belirlenmesi durumunda, sonuçlar sapmalı olmaktadır (Ng ve Perron, 1995: 268-281). Söz konusu denklemlerde gecikme sayısını (p) tespit edebilmek için Akaike (AIC) veya Schwarz (SIC) bilgi kriterleri dikkate alınmaktadır (Seddighi vd., 2000: 267-268; Enders, 1995: 225-226).

Dickey-Fuller birim kök testinde, hata terimleri ilişkisinde otokorelasyon olmadığı, hata terimlerinin sıfır ortalamalı ve sabit varyanslı dağıldıkları varsayılmaktadır. Bununla birlikte Phillips ve Perron (1988), birim kökün varlığını sınamak için Dickey-Fuller test varsayımlarını geliştirerek hata terimlerinin dağılımı ile ilgili parametrik olmayan istatistiksel bir yöntem geliştirmiştir ve bu nedenle birim kökün olduğu zaman serisi modellerinin geniş bir sınıfı için geçerli olmaktadır. Bu yöntem, zaman serilerinde hareketli ortalama bileşenlerinin olduğu durumda önemli avantajlar sağlamaktadır (Phillips ve Perron, 1988: 336). Bu test, artıklarda korelasyonu hesaba katan bir testtir. Phillps Perron testi, aşağıdaki regresyon denkleminin EKK tahminine dayalı olarak oluşturulmaktadır:

$$\Delta Y_t = \mu + \beta(t - T/2) + \rho Y_{t-1} + + e_t \qquad (3.10)$$

Sıfır hipotezi $H_0: \rho = 1$'dir, test istatistikleri artıklarda korelasyonu düzeltmek için uyarlanmaktadır. Bu istatistik, $Z(\hat{p})$, $H_0: \rho = 1$ sıfır hipotezini test etmek kullanılmaktadır:

$$Z(\hat{p}) = T(\hat{p} - 1) - (T^6/24D_x)(S_{Tl}^2 - S_u^2) \qquad (3.11)$$

burada T gözlem sayısıdır.

$D_x = (T^2(T^2 - 1)/12 \sum Y_{t-1}^2 - T(\sum tY_{t-1})^2 + T(T + 1) \sum tY_{t-1} \sum Y_{t-1} - (T(T + 1)(2T + 1)/ 6)(\sum Y_{t-1})^2$

S_{Tl}^2, $\sigma^2 = lim_{T\to\infty} T^{-1} E(S_T^2)$'nin tutarlı bir tahmincisidir ve burada $S_T = \sum_{t=1}^{T} e_t$'dir.

S_u^2, $\sigma_u^2 = lim_{T\to\infty} T^{-1} \sum_{t=1}^{T} E(e_T^2)$'nin tutarlı bir tahmincisidir.

Phillps Perron testinin asimtotik kritik değerleri Dickey Fuller testi ile benzerdir ve kritik değerler Dickey Fuller tablosundaki ile aynıdır (Ghosh, 1999: 323-324).

Phillips-Perron testi için gecikme uzunluğunun belirlenmesinde otokorelasyon fonksiyonu dikkate alınmaktadır. Analizi yapılan otokorelasyon katsayısına denk düşen son anlamlı gecikme değeri, uygun gecikme uzunluğunu vermektedir. Bununla birlikte, çalışmalarda gecikme uzunluğu için zaman boyutunun kullanıldığı görülmektedir. Buna göre, uygun gecikme uzunluğu T1/3 olarak belirlenmektedir (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2007: 365).

Birim kökün varlığını sınamak için geliştirilen testlerden biri de KPSS testidir. Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (1992) serilerin trend durağan veya düzey durağan olduğu sıfır hipotezine sahip olan LM testi için öneride bulunmuşlardır. Bu test, sıfır hipotezi altında bir limit teorisi vermektedir ve fark durağan alternatif hipotezi altında asimtotik yönü

analiz etmektedir (Phillips ve Jin, 2002: 239). KPSS testine ilişkin hipotez testleri, ADF ve Phillips-Perron birim kök testlerinden farklılık göstermektedir. KPSS testine ilişkin sıfır hipotezi serinin durağan olduğunu, alternatif hipotez ise serinin durağan olmadığını ifade etmektedir. Buradaki durağanlık, seri trendden arındırıldığından dolayı trend durağanlığı yansıtmaktadır. Sıfır hipotezi trend durağanlığı ifade etmesinden dolayı, elde edilecek rassal yürüyüş sürecinin varyansı sıfırdır (Kwiatkowski vd., 1992: 158-178). Rassal yürüyüşün normal dağılımlı ve durağan yapıya sahip olan hata terimlerinin de normal dağılımlı bir temiz-seri oluşu öngörüsü altında, sıfır hipotezi için tek yönlü LM istatistiği LBI testine dayanmaktadır. LM testinde sıfır hipotezi, rassal yürüyüşün sıfır varyansa sahip olduğu öngörüsü altında dizinin determinstik trend, rassal yürüyüş ve durağan hataların toplamını vermektedir (Savüktekin ve Nargeleçekenler, 2007: 361).

$Y_t, t = 1,2, \dots, T$ olsun. Serilerin deterministik trend, rassal yürüyüş ve durağan hatanın toplamına ayrıştırıldığı varsayılmaktadır:

$$Y_t = \xi t + r_t + e_t \qquad (3.12)$$

burada r_t rassal yürüyüş sürecidir:

$$r_t = r_{t-1} + u_t$$

burada $u_t \sim iid\ (0, \sigma_u^2)$. İlk değer r_0 sabit rolünü üstlenmektedir. Durağanlık hipotezi $\sigma_u^2 = 0$ olmasıdır. e_t'nin durağan olduğu varsayıldığından, sıfır hipotezi altında Y_t trend durağandır (Kwiatkowski vd., 1992: 162).

Tablo 15'de ihracat (ihr), mevduat bankaları kredi hacmi (mbk), katılım bankaları kredi hacmi (kbk), OECD ülkeleri sanayi üretim endeksi (sue_OECD), bankalar arası faiz oranı (int) ve UFE bazlı reel efektif döviz kuru (rdk) değişkenleri için sabit terimli ve sabit terim ve trendli ADF, Phillips-Perron ve KPSS birim kök test sonuçları yer verilmiştir.

Tablo: 15 Birim Kök Test Sonuçları

	ADF		Phillips-Perron		KPSS	
Değişkenler	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
İhr	0.3189 (3)	-2.1796 (3)	0.7266 (13)	-3.1593(2)*	1.6839(10)***	0.255(10)***
Δihr	-9.859(2)***	-9.875(2)***	-16.72(12)***	-16.82(12)***	0.1610 (13)	0.044(13)
sue_OECD	-2.2124 (2)	-3.0326 (6)	-2.2545 (2)	-2.6690 (4)	0.760 (10)***	0.1302(10)**
Δsue_OECD	-10.04(1)***	-10.01(1)***	-9.079(12)***	-9.043(12)***	0.0438 (8)	0.0445(7)
Rdk	-0.4881 (2)	-2.4962(2)	-0.4492(5)	-2.7193(2)	1.4603(10)***	0.255(10)***
Δrdk	-10.46(1)***	-10.48(1)***	-10.444(7)***	-10.447(7)***	0.1055 (5)	0.0282(6)
İnt	-2.0586 (1)	-2.0244 (1)	-2.1729 (5)	-2.1444 (5)	0.3024 (10)	0.296(10)***
Δint	-11.089(1)***	-11.067(1)***	-11.468(3)***	-11.444(3)***	0.0770 (4)	0.0523(4)
Mbk	-1.1545 (3)	-2.0960 (3)	1.6005 (7)	-1.9698 (7)	1.7228(10)***	0.318(10)***
Δmbk	-5.5069(2)***	-5.5665(2)***	-10.613(3)***	-10.747(6)***	0.2335 (7)	0.0436(7)
Kbk	-0.9595 (3)	-2.3609 (3)	-1.5986 (7)	-2.4777(7)	1.6794(10)***	0.349(10)***
Δkbk	-4.8039(2)***	-4.7947(2)***	-12.797(7)***	-12.852(7)***	0.3383 (8)	0.2041 (7)
Kritik Değerler	%1 -3.4680 %5 -2.8780 %10 -2.5756	%1 -4.0116 %5 -3.4358 %10 -3.1419	%1 -3.4674 %5 -2.8777 %10 -2.5756	%1 -4.0116 %5 -3.4358 %10 -3.1417	%1 0.7390 %5 0.4630 %10 0.3470	%1 0.2160 %5 0.1460 %10 0.1190

*Not: Parantez içindeki rakamlar gecikme uzunluklarını göstermektedir. ***,**,* sırasıyla %1, %5 ve %10 önem seviyelerinde anlamlılıkları ifade etmektedir. int değişkeni için sabit terimli kök test sonucu, ihr, sue_OECD, rdk, mbk ve kbk değişkenleri için sabit terim ve trendli birim kök test sonuçları geçerlidir.*

Değişkenlere ilişkin ADF, Phillips-Perron ve KPSS birim kök testlerinde sabit terimli mi yoksa sabit terimli ve trendli verilerin mi geçerli olduğuna bakılırken, regresyonlarda yer alan sabit terim ve trend değişkenlerine bağlı katsayıların anlamlılıkları ve değişkenlerin grafikleri de göz önünde bulundurulmuştur. ADF ve Phillips-Perron birim kök testleri için bulunan istatistik değerinin, sayı doğrusuna göre, kritik değerin ötesinde ise serinin durağan olduğu ifade edilebilir. Yalnızca KPSS testinde bunun tam tersi geçerlidir.

Tablo 15'de gösterilen ADF birim kök test sonuçlarına bakıldığında, ihracat (ihr), mevduat bankaları kredi hacmi (mbk), katılım bankaları kredi hacmi (kbk), OECD ülkeleri sanayi üretim endeksi (sue_OECD), bankalar arası faiz oranı (int) ve UFE bazlı reel efektif döviz kuru (rdk) değişkenleri için birim kökün varlığını söyleyen sıfır hipotezinin %5 önem seviyesinde reddedilemediği ifade edilebilir. Bununla birlikte, söz konusu değişkenlerin

birinci farkları alındığında, %5 önem seviyesinde durağan hale geldikleri görülmektedir. Dolayısıyla, ADF birim kök testine göre tüm değişkenler birinci dereceden (I(1)) bütünleşiktir.

Tablo 15'de yer alan Phillips-Perron birim kök test sonuçlarına bakıldığında, ADF birim kök testine benzer şekilde, ihracat (ihr), mevduat bankaları kredi hacmi (mbk), katılım bankaları kredi hacmi (kbk), OECD ülkeleri sanayi üretim endeksi (sue_OECD), bankalar arası faiz oranı (int) ve UFE bazlı reel efektif döviz kuru (rdk) değişkenlerinin %5 önem seviyesinde birinci farklarında durağan oldukları ifade edilebilir.

Tablo 15'de yer alan KPSS birim kök test sonuçları incelendiğinde, bankalar arası faiz oranı (int) değişkeninin %5 anlamlılık seviyesinde düzey değerinde (I(0)) durağan olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, ihracat (ihr), mevduat bankaları kredi hacmi (mbk), katılım bankaları kredi hacmi (kbk), OECD ülkeleri sanayi üretim endeksi (sue_OECD) ve UFE bazlı reel efektif döviz kuru (rdk) değişkenlerinin ise birinci farklarında (I(1)) durağan hale gelmektedirler.

Yukarıda uygulanan ADF, Philips-Perron ve KPSS testleri yapısal kırılmaları göz ardı eden birim kök testleridir. Buna karşın, yapısal kırılmalar zaman serilerinde sahte birim köke neden olmaktadır. Bu durumda, gerçekte durağan olan bir seri birim köke sahipmiş gibi bir sonuçla karşılaşılmaktadır. Bu nedenle, yapısal kırılmaların dikkate alınmaması zaman serilerinin bütünleşme derecelerinin yanlış tespit edilmesine neden olmaktadır. ADF ve Philips-Perron birim kök testleri ile KPSS birim kök testinin gösterdiği sonuçların farklı olması, yapısal kırılmaların varlığına işaret etmektedir. Ayrıca, değişkenliklerin grafikleri incelendiğinde, dikkate alınan değişkenlerde kırılma olduğu görülmektedir. Bu nedenle söz konusu değişkenlerin durağanlıklarının araştırılmasında yapısal kırılmalı birim kök testlerinin kullanılması gerekmektedir. Bu kapsamda, değişkenlerin durağanlıklarının araştırılmasında bir yapısal kırılmaya onay veren Zivot-Andrews birim kök testi uygulanmıştır.

Zivot ve Andrews (1992), Perron (1989) tarafından geliştirilen birim kök test sonuçlarının hassasiyetini incelemişler ve Perron testinde kırılma tarihlerinin dışsal olarak belirlenmesini eleştirmişlerdir. Zivot-Andrews testinde, alternatif hipotez altında kırılmanın ortaya çıktığı zamanın net olarak bilinmediği öngörülmektedir. Zivot ve Andrews (1992), Perron (1989)'un kırılma notalarını belirlemek için uyguladığı prosedürü genişleterek

Perron'un testini şartsız (unconditional) birim kök testineçevirmişlerdir. Zivot-Andrews testinde kırılma zamanları önceden bilinmemekte ve bu tarihler dışsal olara değil içsel olarak belirlenmektedir.

Trend ve hem tren hem sabitli modeller için sıfır hipotezi aşağıda belirtildiği gibidir:

$$y_t = \mu + y_{t-1} + e_t \qquad (3.13)$$

Sıfır hipotezi $\{y_t\}$ serilerinin içsel yapısal kırılma olmadan entegre olduğu varsayılmaktadır. Alternatif hipotez $\{y_t\}$ serisinin zamanın bilinmeyen bir noktasında meydana gelen trendde meydana gelen tek kırılmalı trend-durağan süreç ile gösterilmesi şart koşulmaktadır. Temel amaç trend-durağanlığı söyleyen alternatif hipoteze en fazla ağırlık veren kırılma notasını tahmin etmeye çalışmaktadır.

Kırılma noktası λ, $\alpha^i = 1$ $(i = A, B, C)$ için tek taraflı t istatistiğini minimize ederek kara verilmektedir. Çünkü istatistiğin çok küçük değerleri sıfır hipotezinin reddedilmesine sebep olmaktadır. $\widehat{\lambda}^i_{inf}$ i modeli için minimize edilen değeri göstersin. Bu durumda,

$$t_{\widehat{\alpha}^i}\left[\widehat{\lambda}^i_{inf}\right] = \inf_{\lambda \epsilon \wedge} t_{\widehat{\alpha}^i}(\lambda), \quad i = A, B, C \qquad (3.13)$$

Perron'un ADF test stratejisi gözlemlenerek, birim kökü test etmek için kullandığımız regresyon denklemleri aşağıdaki gibidir:

$$y_t = \hat{\mu}^A + \hat{\theta}^A DU_t(\hat{\lambda}) + \hat{\beta}^A t + \hat{\alpha}^A y_{t-1} + \sum_{j=1}^{k} \hat{c}_j^A \Delta y_{t-j} + \hat{e}_t \qquad (3.14)$$

$$y_t = \hat{\mu}^B + \hat{\beta}^B t + \hat{\gamma}^B DT_t^*(\hat{\lambda}) + \hat{\alpha}^B y_{t-1} + \sum_{j=1}^{k} \hat{c}_j^B \Delta y_{t-j} + \hat{e}_t \qquad (3.15)$$

$$y_t = \hat{\mu}^C + \hat{\theta}^C DU_t(\hat{\lambda}) + \hat{\beta}^C t + \hat{\gamma}^C DT_t^*(\hat{\lambda}) + \hat{\alpha}^C y_{t-1} + \sum_{j=1}^{k} \hat{c}_j^C \Delta y_{t-j} + \hat{e}_t \qquad (3.16)$$

Burada eğer $t > T\lambda$ ise $DU_t(\lambda) = 1$, aksi durumda 0; eğer $t > T\lambda$ ise $DT_t^*(\lambda) = t - T\lambda$, aksi durumda 0'dır.

Zivot-Andrews testinde kırılma noktaları , $\widehat{\lambda}^i_{inf}$ ve $t_{\widehat{\alpha}^i}$değerlerini minimize ederek $\hat{T}_B = T\hat{\lambda}$ ile belirlenir (Zivot ve Andrews, 1992: 253-254).

Zivot-Andrews birim kök testine ilişkin sonuçlara Tablo 16'da yer verilmiştir.

Tablo: 16 Zivot-Andrews Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Model	Kırılma Tarihi	Test İstatistiği
İhr	A	2008:10	-5.0923 (2)**
	B	2015:12	-4.6470 (2)**
	C	2008:10	-5.0888 (2)**
Sue_OECD	A	2008:08	-4.0032 (2)
	B	2009:01	-3.5084 (2)
	C	2008:07	-3.7389 (2)
Δsue_OECD	A	2009:05	-10.3418 (1)***
	B	2008:06	-10.0439 (1)***
	C	2009:04	-10.9315 (1)***
Rdk	A	2017:10	-3.9039 (2)
	B	2015:02	-3.9055 (2)
	C	2016:10	-4.1359 (2)
Δrdk	A	2011:11	-7.1403 (4)***
	B	2014:11	-6.9951 (4)***
	C	2011:11	-7.1306 (3)***
İnt	A	2009:01	-3.6045 (1)
	B	2011:01	-3.6406 (1)
	C	2010:08	-3.7251(1)
Δint	A	2011:02	-11.8892 (1)***
	B	2018:05	-11.4721 (1)***
	C	2011:02	-12.0982 (1)***
Mbk	A	2010:10	-4.0624 (1)
	B	2014:10	-3.5821 (3)
	C	2010:10	-3.9343 (3)
Δmbk	A	2009:10	-5.8667 (4)***
	B	2018:06	-5.5596 (4)***
	C	2018:06	-6.0932 (4)***
Kbk	A	2014:01	-3.4950 (3)
	B	2009:09	-2.0505 (3)
	C	2018:06	-2.3310 (3)
Δkbk	A	2017:03	-5.4102 (2)***

	B	2016:08	-5.8769 (2)***
	C	2018:06	-6.0435 (2)***

*Not: Parantez içindeki rakamlar Akaike Bilgi Kriterine göre uygunu gecikme uzunluklarını ifade etmektedir. ***, ** ve * sırasıyla, %10, %5 ve %1 önem seviyesindeki anlamlılıkları göstermektedir. Model A sabitte, Model B trendde ve Model C sabit ve trendde kırılmayı göstermektedir. . int değişkeni için sabit terimli kök test sonucu, ihr, sue_OECD, rdk, mbk ve kbk değişkenleri için sabit terim ve trendli birim kök test sonuçları geçerlidir.Model A için %1, %5 ve %10 önem seviyesinde kritik değerler sırasıyla -5.34, -4.93, -4.58; Model B için %1, %5 ve %10 önem seviyesinde kritik değerler sırasıyla -4.80, -4.42, -4.11; Model C için %1, %5 ve %10 önem seviyesinde kritik değerler sırasıyla -5.57, -5.08, -4.82'dir.*

Tablo 16'da bulunan Zivot-Andrews birim kök test verilerine bakıldığında, yapısal kırılma dikkate alındığında ihracat miktarının %5 önem seviyesinde düzey değerinde durağan olduğu görülmektedir. Buna karşın, katılım bankaları kredi hacmi (kbk), mevduat bankaları kredi hacmi (mbk), OECD ülkeleri sanayi üretim endeksi (sue_OECD), bankalar arası faiz oranı (int) ve UFE bazlı reel efektif döviz kuru (rdk) değişkenlerinin birinci farklarında durağan hale gelmektedirler.

Bağımlı değişken olan ihracat değişkeninin I(0)'da, katılım bankaları kredi hacmi (kbk), mevduat bankaları kredi hacmi (mbk), OECD ülkeleri sanayi üretim endeksi (sue_OECD), bankalar arası faiz oranı (int) ve UFE bazlı reel efektif döviz kuru (rdk) değişkenlerinin ise I(1)'de bütünleşik olmaları nedeniyle, ihracat üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesinde ARDL yaklaşımından yararlanılacaktır.

3.4.2. Eşbütünleşme İlişkisinin Test Edilmesi

Sistemsel kırılmayı dikkate alan Zivot-Andrews birim kök testine göre ihracat (ihr) değişkeninin sıfırıncı dereceden bütünleşik I(0); OECD ülkelerinin sanayi üretim endeksi (sue_OECD), bankalar arası faiz oranı (int), UFE bazlı reel efektif döviz kuru (rdk), katılım bankaları kredi hacmi (kbk) mevduat bankaları kredi hacmi (mbk) değişkenlerinin ise birinci dereceden bütünleşik I(1) olmalarından dolayı, söz konusu değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin incelenmesinde, tüm değişkenlerin aynı dereceden bütünleşik olması koşuluna bağlı olan Engle Granger ve Johansen eşbütünleşme testleri kullanılamamaktadır. Değişkenlerin bütünleşme derecelerinin farklı olması nedeniyle eşbütünleşme ilişkisinin test edilmesinde ARDL sınır testi kullanılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, kredi hacminin ihracat üzerindeki etkilerini incelemek olduğundan, sınır testi yaklaşımı açısından mevduat bankaları ve katılım bankaları tarafından sağlanan kredi hacmi olmak üzere farklı modeller oluşturulmuştur.

Pesaran ve Shin (1999) ve Pesaran vd. (2001) tarafından önerilen ARDL sınır testi, bazı değişkenlerin I(0) bazı parametrelerin ise I(1) olması durumunda, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin araştırılmasına olanak sağlamaktadır. Diğer eşbütünleşme testlerinin aksine, ARDL sınır testi küçük örneklemler için de etkin sonuçlar üretmektedir. Söz konusu teste göre, öncelikle değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin test edilebilmesi için, kısıtlanmamış hata düzeltme modeli oluşturulmaktadır. Bu kapsamda oluşturulan ve 3.2 nolu bölümde ifade edilen Model 1 ve Model 2'ye ilişkin kısıtlanmamış hata düzeltme modelleri aşağıdaki gibi ifade edilebilir

Model 1:

$$\Delta ihr_t = \beta_0 + \beta_1 \sum_{i=1}^{q} \Delta ihr_{t-i} + \beta_2 \sum_{i=1}^{q} \Delta sue_OECD_{t-i} + \beta_3 \sum_{i=1}^{q} \Delta rdk_{t-i} + \beta_4 \sum_{i=1}^{q} \Delta int_{t-i} + \beta_5 \sum_{i=1}^{q} \Delta mbk_{t-i} + \gamma_1 ihr_{t-i} + \gamma_2 sue_OECD_{t-i} + \gamma_3 rdk_{t-i} + \gamma_4 int_{t-i} + \gamma_5 mbk_{t-i} + \varepsilon_t$$

Model 2:

$$\Delta ihr_t = \beta_0 + \beta_1 \sum_{i=1}^{q} \Delta ihr_{t-i} + \beta_2 \sum_{i=1}^{q} \Delta sue_OECD_{t-i} + \beta_3 \sum_{i=1}^{q} \Delta rdk_{t-i} + \beta_4 \sum_{i=1}^{q} \Delta int_{t-i} + \beta_5 \sum_{i=1}^{q} \Delta kbk_{t-i} + \gamma_1 ihr_{t-i} + \gamma_2 sue_OECD_{t-i} + \gamma_3 rdk_{t-i} + \gamma_4 int_{t-i} + \gamma_5 kbk_{t-i} + \varepsilon_t$$

Model 1 ve Model 2 arasındaki fark, kredi hacminin sağlandığı banka türünden kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Model 1'de mevduat bankaları tarafından sağlanan kredi hacminin ihracat üzerindeki etkisi dikkate alınırken, Model 2'de katılım bankaları tarafından sağlanan kredi hacminin ihracat üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Bu modellerde, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin incelenmesine yönelik sıfır hipotezi, $H_0: \gamma_1 = \gamma_2 = \gamma_3 = \gamma_4 = \gamma_5 = 0$ şeklinde ifade edilebilir. Hesaplanan F istatistiği, Pesaran vd. (2001) tarafından yapılan çalışmada belirtilen alt ve üst sınır değerleri ile %1, %5 ve %10 önem seviyeleri için karşılaştırılmaktadır. Hesaplanan F istatistiği alt sınırdan daha küçük olması halinde, değişkenler arasında eş bütünleşmenin olmadığını söyleyen sıfır hipotezi reddedilememektedir. Hesaplanan F istatistiği üst sınırdan daha yüksek olması halinde, eş bütünleşmenin olmadığını söyleyen sıfır hipotezi reddedilmekte,

dolayısıyla eşbütünleşme ilişkisinin varlığı ifade edilmektedir. Bununla birlikte, hesapladığımız F istatistiğinin alt ve üst sınırlar dâhilinde olduğu durumda, eşbütünleşme açısından bir karar verilememektedir, başka bir eşbütünleşme testi uygulanmalıdır. Uygulanan sınır testi neticesinde aralarında eşbütünleşme bağlantısı bulunan parametreler için, uygun ARDL modelleri ile uzun vade katsayıları, daha sonra da hata düzeltme modeli ile kısa dönem katsayılar tahmin edilmektedir.

Sınır testi metodu dahilinde eşbütünleşme bağlantısını araştırmak için öncelikle kısıtlanmamış hata düzeltme modellerine ilişkili optimal gecikme uzunluklarının ortay konması gerekmektedir. Optimal gecike uzunluğunun tespitinde her bir model için ayrı ayrı maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak alınmış ve gecikme uzunluklarına ilişkin Akaike (AIC), Swarchz (SC) ve HQ bilgi kriterleri ile Breusch-Godfrey LM otokorelasyon ve Breusch-Pagan farklı varyans test istatistikleri hesaplanmıştır. Otokorelasyon ve farklı varyans problemlerini içermeyen ve en düşük bilgi kriterlerine sahip olan gecike uzunluğu, optimal gecikme uzunluğu olarak tespit edilmektedir. Model 1 ve Model 2 için optimal gecikme uzunluklarına yönelik sonuçlar Tablo 17'de gösterilmektedir.

Tablo: 17 Modellere İlişkin Optimal Uzunlukların Belirlenmesi

Model 1					
Gecikme Sayısı	R^2	JB Testi		Breusch-Pagan Testi	
		İstatistik Değeri	Olasılık Değeri	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
1	0.9947	0.7025	0.7037	1.8282*	0.0665
2	0.9957	0.8085	0.6674	1.2153	0.2375
3	0.9957	0.6511	0.2221	1.5225*	0.0846
4	0.9958	1.0719	0.5751	1.6808*	0.0642
Gecikme Sayısı	Breusch-Godfrey LMTesti		AIC	SC	HQ
	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri			
1	9.1387***	0.0000	-4.6929	-4.5135	-4.6202
2	0.8691	0.4213	-4.8438	-4.5736	-4.7342
3	1.7834	0.1715	-4.8043	-4.4426	-4.6526
4	0.0550	0.9464	-4.7693	-4.3154	-4.5852
Model 2					
Gecikme Sayısı	R^2	JB Testi		Breusch-Pagan Testi	
		İstatistik Değeri	Olasılık Değeri	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
1	0.9950	1.6053	0.4481	1.9479**	0.0485
2	0.9958	1.4769	0.4778	1.2167	0.2364
3	0.9958	0.7288	0.6946	1.4762*	0.0910
4	0.9959	2.3650	0.3065	1.6284*	0.0766
Gecikme Sayısı	Breusch-Godfrey LMTesti		AIC	SC	HQ
	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri			
1	6.1621***	0.0026	-4.7433	-4.5638	-4.6705
2	1.4359	0.2410	-4.8683	-4.5981	-4.7587
3	1.4658	0.2341	-4.8411	-4.4795	-4.6944
4	0.0348	0.9658	-4.8139	-4.3600	-4.6298

Not: ***, ** ve * sırasıyla, %10, %5 ve %1 önem seviyesindeki anlamlılıkları göstermektedir.

Tablo 17'deki bulunan sonuçlara göre, Model 1 ve Model 2 için, otokorelasyon ve farklı varyans sorunlarını içermeyen ve normallik varsayımının sağlandığı, en düşük bilgi kriterleri değerlerini içeren uygun gecikme uzunlukları 2 olarak tespit edilmiştir.

Optimal gecikme uzunluğunun tespit edilmesinden sonra, kısıtlanmamış hata modeli 2 gecikme ile tahmin edilmiş ve eşbütünleşme ilişkisinin araştırılması için F istatistikleri hesaplanmıştır. Tablo 18'da değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını ifade eden sıfır hipotezi ($H_0: \gamma_1 = \gamma_2 = \gamma_3 = \gamma_4 = \gamma_5 = 0$) altında hesaplanan F istatistik değerleri ve Pesaran vd. (2001)'in çalışmasına bulunan ilgili kritik değerler gösterilmektedir.

Tablo:18 Sınır Testi Sonuçları

Model 1 İçin Uzun Dönem Modeli						
	Gecikme Sayısı		F İstatistiği			
	2		5.2115			
Kritik Değerler						
	%10 Önem Seviyesi		%5 Önem Seviyesi		%1 Önem Seviyesi	
K	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
4	2.45	3.52	2.86	4.01	3.74	5.06
Model 2 İçin Uzun Dönem Modeli						
	Gecikme Sayısı		F İstatistiği			
	2		6.9292			
Kritik Değerler						
	%10 Önem Seviyesi		%5 Önem Seviyesi		%1 Önem Seviyesi	
K	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
4	2.45	3.52	2.86	4.01	3.74	5.06

Not: Kritik sınır değerleri için Pesaran (1997:478) çalışmasındaki F Tablo değerleri dikkate alınmıştır. Burada k, bağımsız değişken sayısıdır.

Mevduat bankaları ve katılım bankaları tarafından sağlanan kredi hacminin ihracat üzerindeki etkilerinin incelenmesinin amaçlandığı çalışmada dikkate alınan değişkenlerden ihracat miktarının I(0), reel efektif döviz kuru, faiz oranı, OECD ülkeleri sanayi üretim endeksi ve mevduat bankaları ve katılım bankaları tarafından sağlanan kredi miktarı değişkenlerinin ise I(1) olmalarından dolayı, hesaplanmış F istatistik değerleri, Pesaran (1997)'ın çalışmasında yer alan alt ve üst kritik değerleri ile karşılaştırılmıştır. Elde edilen sınır test sonuçları incelendiğinde, Model 1 ve Model 2 için F istatistik değerlerinin, %1 önem seviyesinde alt ve üst kritik değerlerden daha yüksek olduğu ifade edilebilir. Bu durum, Model 1 ve Model 2 için parametreler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu göstermektedir. İki model için de eşbütünleşme bağlantısının belirlenmesinden dolayı, uyumlu ARDL modelleri aracılığıyla kısa ve uzun dönem katsayı tahminleri gerçekleştirilecektir.

3.4.3. Uzun Dönem Katsayılarının Tahmini

Model 1 ve Model 2'de yer alan parametreler arasında eşbütünleşme bağlantısının varlığının belirlenmesi nedeniyle, uzun vade katsayı tahmin sonuçlarının inceleneceği ARDL modelleri kurulmuştur. Bu kapsamda, Model 1 ve Model 2 için kurulan uzun vade katsayılarının tahminine yönelik ARDL modelleri aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

Model 1:

$$ihr_t = \beta_0 + \beta_1 \sum_{i=1}^{q} ihr_{t-i} + \beta_2 \sum_{i=0}^{p} sue_OECD_{t-i} + \beta_3 \sum_{i=0}^{r} rdk_{t-i} + \beta_4 \sum_{i=0}^{m} int_{t-i} + \beta_5 \sum_{i=0}^{n} mbk_{t-i} + \varepsilon_t$$

Model 2:

$$ihr_t = \beta_0 + \beta_1 \sum_{i=1}^{q} ihr_{t-i} + \beta_2 \sum_{i=0}^{p} sue_OECD_{t-i} + \beta_3 \sum_{i=0}^{r} rdk_{t-i} + \beta_4 \sum_{i=0}^{m} int_{t-i} + \beta_5 \sum_{i=0}^{n} kbk_{t-i} + \varepsilon_t$$

Mevduat bankaları ve katılım bankaları tarafından sağlanan kredi hacminin ihracat kalemi üzerine uzun vadede yansımasının ortaya konulması amacıyla kurulan ARDL modellerine yönelik uygun gecikme uzunlukları Akaike (AIC) bilgi kriterine dayanılarak tespit edilmiştir. Model 1 için uygun ARDL modeli ARDL(2,1,2,2,1) ve Model 2 için uygun ARDL modeli ARDL(2,1,2,2,0) olarak tespit edilmiştir. Model 1 ve Model 2 için ARDL model tahmini ve uzun dönem katsayı sonuçları Tablo 19 ve Tablo 20'de gösterilmektedir.

Tablo: 19 Model 1 İçin Uzun Dönem ARDL Modeli Tahmin Sonuçları ve Hesaplanan Uzun Dönem Katsayıları

ARDL(2,1,2,2,1) Modeli				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
ihr(-1)	0.499699***	0.062409	8.006793	0.0000
ihr(-2)	0.289948***	0.06097	4.755608	0.0000
Sue_OECD	2.416736***	0.238462	10.13467	0.0000
Sue_OECD(-1)	-2.20326***	0.252003	-8.74301	0.0000
Rdk	-0.88266***	0.175708	-5.02344	0.0000
rdk(-1)	-0.02201	0.266655	-0.08255	0.9343
rdk(-2)	0.484826***	0.176598	2.745372	0.0067
İnt	0.014121	0.02504	0.563965	0.5736
int(-1)	-0.06027*	0.035092	-1.71753	0.0878
int(-2)	0.072034***	0.02472	2.913993	0.0041
Mbk	0.846936***	0.248521	3.407898	0.0008
mbk(-1)	-0.73507***	0.246289	-2.98458	0.0033
Sabit	1.59189***	0.43125	3.691335	0.0003
Hesaplanan Uzun Dönem Katsayılar				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
Sue_OECD	1.014829**	0.454721	2.231764	0.0270
Rdk	-1.9959***	0.347642	-5.74124	0.0000
İnt	0.123049***	0.040136	3.065837	0.0025
Mbk	0.531801***	0.050107	10.6134	0.0000
Sabit	7.567708***	1.179475	6.416167	0.0000
R^2	0.995662	Akaike bilgi kriteri		-4.855350
Düzeltilmiş R^2	0.995343	Schwarz bilgi kriteri		-4.621166
F-istatistiği	3117.585	Durbin-Watson istatistiği		2.056912

Not: ***, ** ve * sırasıyla, %10, %5 ve %1 önem seviyesindeki anlamlılıkları göstermektedir.

Tablo 19'da yer alan Model 1'e ilişkin uzun dönem katsayı tahmin sonuçları incelendiğinde, OECD ülkelerinin gelirini temsilen analize katılan OECD ülkeleri sanayi üretim endeksinde meydana gelen %1'lik artış karşısında Türkiye'nin ihracat miktarının %1.01 oranında arttığı görülmektedir. Reel efektif döviz kurunda meydana gelen %1'lik artı

karşısında ise ihracat miktarı %1.99 oranında azalmaktadır. Diğer bir ifadeyle, reel döviz kurundaki artış ulusal paranın değer kazanması anlamına geldiğinden, ihraç malların fiyatı yurtdışı malların fiyatına göre daha pahalı hale gelecek, dolayısıyla bu durum ihracatın azalmasına neden olacaktır. Faiz oranına ortaya çıkan %1'lik artış karşısında ihracat miktarı %0.12 oranında yükselmektedir. Politika faiz oranında oluşan artış, enflasyonun kontrol altına alınmasında önemli rol oynamakta, bu durum ise uzun dönemde faiz oranlarının azalmasına imkân sağlamaktadır. Dolayısıyla, uzun dönem faiz oranlarının azalmasıyla birlikte ihracat miktarı da artacaktır. Mevduat bankaları kredi hacminde ortaya çıkan %1'lik artış karşısında ise ihracat miktarı %0.53 oranında artmaktadır.

Tablo: 20 Model 2 İçin Uzun Dönem ARDL Modeli Tahmin Sonuçları ve Hesaplanan Uzun Dönem Katsayıları

ARDL(2,1,2,2,0) Modeli				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
IHRSA(-1)	0.425416***	0.065424	6.502413	0.0000
IHRSA(-2)	0.253809***	0.060078	4.224663	0.0000
SUE_OECSA	2.425681***	0.231959	10.45738	0.0000
SUE_OECSA(-1)	-1.848309***	0.258005	-7.163841	0.0000
RDK_UFESA	-1.225289***	0.150229	-8.156153	0.0000
RDK_UFESA(-1)	0.235157	0.239000	0.983920	0.3266
RDK_UFESA(-2)	0.364750**	0.171908	2.121775	0.0354
INTSA	0.003979	0.024336	0.163515	0.8703
INTSA(-1)	-0.044109	0.034445	-1.280554	0.2022
INTSA(-2)	0.078694***	0.024469	3.216020	0.0016
KBKSA	0.165927***	0.031698	5.234636	0.0000
C	2.141370***	0.448389	4.775697	0.0000
Hesaplanan Uzun Dönem Katsayılar				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
Sue_OECD	1.799927***	0.273291	6.586128	0.0000
Rdk	-1.9496***	0.214333	-9.09612	0.0000
İnt	0.120224***	0.025511	4.712645	0.0000
Kbk	0.517269***	0.030843	16.77096	0.0000
Sabit	6.675607***	0.777654	8.584285	0.0000
R^2	0.995742	Akaike bilgi kriteri		-4.885310
Düzeltilmiş R^2	0.995656	Schwarz bilgi kriteri		-4.669141
F-istatistiği	3486.378	Durbin-Watson istatistiği		2.025615

Not: ***, ** ve * sırasıyla, %10, %5 ve %1 önem seviyesindeki anlamlılıkları göstermektedir.

Tablo 20'de yer alan Model 2'e ilişkin uzun dönem katsayı tahmin sonuçları şu şekilde özetlenebilir: OECD ülkelerinin gelirini temsilen analize katılan OECD ülkeleri sanayi üretim endeksinde meydana gelen %1 oranındaki artış karşısında Türkiye'nin ihracat miktarının %1.79 oranında arttığı görülmektedir. Reel efektif döviz kurunda ortaya çıkan %1'lik artı karşısında ise ihracat miktarı %1.94 oranında azalmaktadır. Faiz oranına meydana

gelen %1'lik artış karşısında ihracat miktarı %0.12 oranında artmaktadır. Katılım bankaları kredi hacminde ortaya çıkan %1'lik artış karşısında ise ihracat miktarı %0.51 oranında yükselmektedir.

3.4.4. Kısa Dönem Katsayıların Tahmini

Değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin belirlenmesinden sonra, OECD ülkeleri faiz oranı, sanayi üretim endeksi, reel efektif döviz kuru ve mevduat bankaları ile katılım bankaları tarafından sağlanan kredi hacminin ihracat miktarı üzerindeki kısa vadeli yansımalarını gözlemleyebilmek için, ARDL yaklaşımını temel alan hata düzeltme modeli oluşturulmaktadır. Model 1 ve Model 2 için kurulan hata düzeltme modelleri aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

Model 1:

$$\Delta ihr_t = \beta_0 + \beta_1 \sum_{i=1}^{q} \Delta ihr_{t-i} + \beta_2 \sum_{i=1}^{p} \Delta sue_OECD_{t-i} + \beta_3 \sum_{i=1}^{r} \Delta rdk_{t-i} + \beta_4 \sum_{i=1}^{m} \Delta int_{t-i} + \beta_5 \sum_{i=1}^{n} \Delta mbk_{t-i} + a\ EC_{t-1} + \varepsilon_t$$

Model 2:

$$\Delta ihr_t = \beta_0 + \beta_1 \sum_{i=1}^{q} \Delta ihr_{t-i} + \beta_2 \sum_{i=1}^{p} \Delta sue_OECD_{t-i} + \beta_3 \sum_{i=1}^{r} \Delta rdk_{t-i} + \beta_4 \sum_{i=1}^{m} \Delta int_{t-i} + \beta_5 \sum_{i=1}^{n} \Delta kbk_{t-i} + a\ EC_{t-1} + \varepsilon_t$$

Model 1 ve Model 2'de yer alan EC katsayısı, değişkenler arasındaki uzun vade ilişkiden ortaya çıkan hata teriminin bir dönem gecikmeli değerini ifade etmekte ve hata düzeltme katsayısı olarak tanımlanmaktadır. Hata düzeltme katsayısının negatif ve birden küçük olması, sistemde denge değerinden sapmalar sonucunda uzun dönemde yeniden dengenin sağlanacağını yansıtmaktadır. Diğer bir ifadeyle, politika değişikliği ülke içindeki veya uluslararası piyasalardaki konjonktür gibi nedenlerle oluşan olağandışı bir durum neticesinde uzun vadede oluşan denge değerinden sapmaların ne kadarlık bir süre kapsamında düzeleceğini ve denge durumunun ne kadarlık bir süre içinde yeniden sağlanacağını

belirtmektedir. Tablo 21 ve Tablo 22'de Model 1 ve Model 2 için ARDL modeline dayalı kısa dönem katsayı tahminlerini gösteren hata düzeltme modeli tahmin sonuçları gösterilmektedir.

Tablo:21 Model 1 İçin ARDL Modeline Dayalı Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları

ARDL(2,1,2,2,1) Modeli				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
Δihr(-1)	-0.253809***	0.060970	-4.162870	0.0001
Δsue_OECD	2.425681***	0.238462	10.172183	0.0000
Δrdk	-1.225289***	0.175708	-6.973456	0.0000
Δrdk(-1)	-0.364750**	0.176598	-2.065431	0.0405
Δint	0.003979	0.025040	0.158920	0.8739
Δint(-1)	-0.078694***	0.024720	-3.183435	0.0017
Δmbk	0.165927	0.248521	0.667658	0.5053
EC(-1)	-0.320775***	0.048441	-6.622008	0.0000

Not: ***, ** ve * sırasıyla, %10, %5 ve %1 önem seviyesindeki anlamlılıkları göstermektedir.

Tablo 21'de yer alan Model 1'e ilişkin kısa dönem katsayı tahmin sonuçlarına göre, kısa dönemde OECD ülkelerinin sanayi üretim endeksinde oluşan %1'lik artış karşısında ihracat miktarı %2.42 oranında artmaktadır. Yine kısa vadede, reel efektif döviz kurunda ortaya çıkan %1'lik artış karşısında ihracat miktarı %0.36 oranında azalmaktadır. Döviz kurundaki azalma, ulusal paranın değer kazanması anlamına gelmektedir. Bu durumda, ülke içinde üretilen malların fiyatı yurtdışı yerleşikler açısından pahalanacak ve dolayısıyla ihracat azalacaktır. Benzer şekilde, kısa dönemde faiz oranlarında ortaya çıkan %1'lik artış karşısında ihracat miktarı %0.07 oranında azalmaktadır. Kısa vadede, faiz oranındaki artış ülkeye portföy girişinin artmasına neden olacaktır. Portföy girişindeki artış ile ülke içinde döviz arzı artacak, bu durum döviz kurunu da azaltacaktır. Dolayısıyla, kısa dönemde faiz oranındaki artış ihracatın azalmasına neden olmaktadır. Mevduat bankalarının kredi hacimlerinde oluşan %1'lik artış karşısında ise ihracat miktarı %0.16 oranında arttığı görülmektedir. Hata düzeltme katsayısına göre, uzun dönem denge değerinden meydana gelen sapmaların bir dönem sonra %32'si düzeltilmekte ve sistem yaklaşık 3 dönem sonra (3 çeyrek) yeniden dengeye gelmektedir.

Tablo: 22 Model 2 İçin ARDL Modeline Dayalı Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları

ARDL(2,1,2,2,0) Modeli				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
Δihr(-1)	-0.252311***	0.060114	-4.197208	0.0000
Δsue_OECD	2.427791***	0.231332	10.49483	0.0000
Δrdk	-1.227729***	0.150229	-8.172383	0.0000
Δrdk(-1)	-0.364750**	0.171908	-2.121775	0.0354
Δint	0.003699	0.024336	0.163515	0.8703
Δint(-1)	-0.075594***	0.024229	-3.119980	0.0016
Δkbk	0.163342***	0.033428	4.886382	0.0000
EC(-1)	-0.321644***	0.055102	-5.837247	0.0000

Not: ***, ** ve * sırasıyla, %10, %5 ve %1 önem seviyesindeki anlamlılıkları göstermektedir.

Tablo 22'de yer alan Model 2 ile alakalı kısa dönem katsayı tahmin sonuçlarına göre, kısa dönemde OECD ülkelerinin sanayi üretim endeksinde oluşan %1'lik artış karşısında ihracat miktarı %2.42 oranında artmaktadır. Reel efektif döviz kurunda kısa vadede oluşan %1'lik artış karşısında ihracat miktarı %0.36 oranında azalmaktadır. Benzer şekilde, kısa dönemde faiz oranında meydana gelen %1'lik artış karşısında ihracat miktarı %0.07 oranında azalmaktadır. Katılım bankaları kredi hacminde oluşan %1'lik artış karşısında ise ihracat miktarı %0.16 oranında arttığı görülmektedir. Hata düzeltme katsayısı incelendiğinde, sistemde uzun dönem denge değerinden meydana gelen sapmaların bir dönem sona %32'sinin düzeltildiği ve sistemin yaklaşık 3 dönem sonra yeniden denge değerine geldiği ifade edilebilir.

ARDL modellerine dayalı olarak oluşturulan kısa dönem ve uzun dönem modelleri için Cusum Q ve Cusum Q kare grafikleri EKLER kısmında Şekil 6 ve Şekil 7'de yer almaktadır. CUSUM Q ve Cusum Q kare grafikleri incelendiğinde Model 1 ve Model 2'nin istikrarlı bir yapıda olduğu ifade edilebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bankacılık sektöründe meydana gelen gelişmeler aslında ekonomik kalkınmanın bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Belirlenen ekonomik hedeflere erişmek amacıyla çeşitli özellikleri ve türleriyle faaliyette bulunan bankacılık sektörü, ekonomide en önemli paya sahip sektörlerden biridir. Ekonomin finansmanında rol oynayan bankalar, ekonominin en büyük destekçisidirler.

Ekonomik birimler arasında parasal faaliyetlerin ve kredi hizmetlerinin gerçekleşmesine yönelik faaliyetleri yerine getiren iktisadi işletmeler olan bankalar, bir yandan servet oluşumuna katkı sağlarken, diğer yandan tasarrufların verimli ve karlı yatırım alanlarına aktarılmasını sağlamaya çalışarak kaynak kullanımını pozitif olarak etkilemektedir. Sermayenin ve paranın istikrarlı bir şekilde dolaşımının sağlanması, finansal fırsatların yaratılmasını ve yatırım alternatiflerinin sunulmasını sağlayan bankalar, topladıkları fonları kredilendirme ve diğer finansal işlemlerde kullanarak ekonomik büyümeye katkı sağlamayı amaçlamaktadırlar. Bankalar mevzuatlarında ifade edilen faaliyetleri gerçekleştirirken, söz konusu faaliyetleri açısından Türk Bankacılık Kanuna göre Mevduat Bankaları, Kalkınma ve Yatırım Bankaları ve Katılım Bankaları olarak sınıflandırılmaktadır.

Ülkede sanayinin ve ticaretin gelişiminde önemli katkı sağlayan bankacılık sektörü, dış ticaretin arttırılmasında da büyük bir role sahiptir. İhracat ve ithalat için gerekli olan finansmanın sağlanması ve söz konusu işlemlerin güvenle yerine getirilebilmesi, dış ticaretin gelişiminde önemli hususlardır. İhracat ve ithalat işlemlerinde aracılık görevi bulunan bankalar, söz konusu işlemlere yönelik özel bölümler oluşturmuşlardır. Dış ticaretin gelişimine ihracatçılara ve ithalatçılara sağladıkları krediler ile destek sağlamayı amaçlayan bankacılık sektörü, bu sayede ihracatçı ve ithalatçı firmaların gereksinim duydukları finansman olanaklarına ulaşmalarına imkân sağlamaktadır.

2006:01-2019:12 dönemi için mevduat bankaları ve katılım bankaları tarafından sağlanan kredi hacimlerinin dış ticaret üzerindeki etkilerinin belirlenmesi ve karşılaştırılması amaçlanmıştır. Katılım bankacılığının reel sektör ve dış ticaret üzerindeki etkilerinin analiz edilmesi, faizsiz araçlara dayalı bir finansal sistemin, finansal istikrarın sağlanmasındaki rolünün ortaya konulması açısından önem arz etmektedir.

İhracat miktarı, dış ticaretin göstergesi olarak dikkate alınmıştır. Bu kapsamda, ihracatı etkileyen faktörler açısından mevduat bankaları ve katılım bankaları tarafından

sağlanan kredi hacimlerinin etkileri iki model oluşturularak karşılaştırılmış ve bu sayede faiz bankacılık prensibiyle çalışan katılım bankalarının önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bankalar tarafından sağlanan kredi hacmi, şirketlerin büyümesine ve gelişimine olan katkıları ile ihracatın belirleyicilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılım bankaları, faiz nedeniyle yastık altında tutulan fonların da ekonomiye aktarılmasına imkân sağlamakta ve esnek fon toplama araçları ve ticarete dayalı finansman seçenekleriyle reel ekonominin gelişiminde önemli rol oynamaktadırlar. Mevduat bankaları ve katılım bankaları tarafından sağlanan kredi hacimlerinin dış ticaret üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla Krugman (1979)'ın çalışmasına dayanarak OECD ülkelerinin gelir düzeyi, döviz kurlarındaki artışın ortaya çıkaracağı enflasyonist etkiyi nedeniyle reel döviz kuru, para politikası açısından politika faiz oranı da kontrol değişkenler olarak oluşturulan modellere ilave edilmiştir.

Kredi hacminin ihracat üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla, ARDL sınır testi yaklaşımı açısından mevduat bankaları ve katılım bankaları tarafından sağlanan kredi hacmi olmak üzere farklı modeller oluşturulmuştur. Sınır testi sonucunda, ihracat miktarı ile OECD ülkeleri gelir düzeyi, reel döviz kuru, faiz oranı ve mevduat ve katılım bankaları kredi hacmi arasında eş bütünleşme ilişkisinin uzun dönemli varlığı ortaya konulmuştur. Bu sonuç, ilgili parametrelerin uzun vadede birbirleriyle paralellik gösterdikleri ifade etmektedir.

Mevduat bankaları ve katılım bankaları tarafından sağlanan kredi hacmi ile ihracat arasındaki uzun vadeli ilişkisinin belirlenmesi amacıyla kurulan ARDL modellerine yönelik uygun gecikme uzunlukları Akaike (AIC) bilgi kriterine dayanılarak tespit edilmiştir. Model 1 için uygun ARDL modeli ARDL(2,1,2,2,1) ve Model 2 için uygun ARDL modeli ARDL(2,1,2,2,0) olarak tespit edilmiştir.

Eş bütünleşme ilişkisinin tespit edilmesi ile birlikte, mevduat bankaları ve katılım bankalarının sağladıkları kredi hacimlerinin ihracat üzerindeki uzun dönemli etkilerini ortaya koymak amacıyla uzun dönem katsayıları elde edilmiştir. Mevduat ve katılım bankalarının ihracat üzerindeki etkisine ilişkin uzun dönem katsayı tahmin sonuçları incelendiğinde, OECD ülkelerinin gelirini ihracat üzerinde arttırıcı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Benzer şekilde, faiz oranın ihracat üzerinde olumlu etkilere sahip olduğu ifade edilebilir. Politika faiz oranında meydana gelen artış, enflasyonun kontrol altına alınmasında önemli rol oynamakta, bu durum ise uzun dönemde faiz oranlarının azalmasına imkân sağlamaktadır. Dolayısıyla, uzun dönem faiz oranlarının azalmasıyla birlikte ihracat miktarı da artacaktır.

Buna karşın reel efektif döviz kurunda meydana gelen artış ise ihracat miktarını azalmaktadır. Bu sonuca göre, reel döviz kurundaki artış ulusal paranın değer kazanması anlamına geldiğinden, ihraç malların fiyatı yurtdışı malların fiyatına göre daha pahalı hale gelecek, dolayısıyla bu durum ihracatın azalmasına neden olacaktır. Aynı zamanda, uzun dönemde ihracat kalemini en fazla etkileyen faktör reel döviz kuru olduğu ifade edilebilir.

Mevduat bankaları kredi hacminde ve katılım bankaları kredi hacminde meydana gelen artış karşısında ihracat miktarına pozitif katkı sağladıkları ortaya konulmaktadır. Bununla birlikte, mevduat bankaları tarafından sağlanan kredi hacminin ihracat üzerindeki etkisinin, uzun dönemde, katılım bankalarının ihracat üzerindeki etkilerinden daha büyük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, bankacılık sektörü içinde mevduat bankalarının payının daha fazla olmasının ve katılım bankacılığının Türkiye'de yeni gelişmeye başlamasının bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmada OECD ülkeleri reel efektif döviz kuru, faiz oranı, sanayi üretim endeksi, mevduat bankaları ile katılım bankaları tarafından sağlanan kredi hacmi ile ihracat miktarı arasındaki kısa vadeli yansımalarını bulabilmek amacıyla, ARDL yaklaşımını temel alan hata düzeltme modeli oluşturulmuştur. Kısa dönem katsayı tahmin sonuçlarına göre, kısa dönemde OECD ülkelerinin gelirlerinin ihracat üzerindeki etkisinin pozitif olduğu görülmektedir. Buna karşın, reel efektif döviz kurunun ihracat üzerindeki etkisi kısa dönemde de negatiftir. Döviz kurundaki azalma, ulusal paranın değer kazanması anlamına gelmektedir. Bu durumda, ülke içinde üretilen malların fiyatı yurtdışı yerleşikler açısından pahalanacak ve dolayısıyla ihracat azalacaktır. Benzer şekilde, kısa dönemde politika faiz oranındaki artış ihracatın azalmasına neden olmaktadır. Kısa dönemde, faiz oranındaki artış ülkeye portföy girişinin artmasına neden olacaktır. Portföy girişindeki artış ile ülke içinde döviz arzı artacak, bu durum döviz kurunu da azaltacaktır. Dolayısıyla, kısa dönemde faiz oranındaki artış ihracatın azalmasına neden olmaktadır.

Sonuçlar kredi hacmi açısından değerlendirildiğinde, katılım bankaları kredi hacmi ile mevduat bankaları kredi hacminin kısa dönemde ihracat üzerinde pozitif katkı sağladıkları ve etki büyüklüğü bakımından ihracat üzerinde birbirine benzer sonuçlara sahip oldukları ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Acar, F. (2013). "Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001- 2013)", *Çalışma Dünyası Dergisi,* 1(2)

Açıkgül, E., Açıkgül A.H. (2007). *"TEORİ VE UYGULAMADA KREDİ KARTI SÖZLEŞMELERİ."* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Adıyaman, A. (2006). "Dış Borçlarımız ve Ekonomik Etkileri." *Sayıştay Dergisi*. 62:22-23

Akgün, K. (2007). *"Türk Bankacılık Sektöründe Operasyonel Risk Yönetimi Üzerine Bir Araştırma",*(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Akman, Ş. (2012). "*Bankacılık Sektöründe Problemli Krediler ve Ekonomi Üzerine Etkileri ",* (Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi). T.C. İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul,

Al-Mubarak, T., Osmani, N.M., (2010)., *"Applications of Maqasid al-Shariah and Maslahah in the Islamic Banking Practices: An Analysis",* https://www.researchgate.net/publication/235988767_Applications_of_Maqasid_al-Shariah_and_Maslahah_in_the_Islamic_Banking_Practices_An_Analysis, (05.06.2022).

Altay, N. O. (2017). "Türk Bankacılık Sistemi". *Ege Üniversitesi İktisadi ve idari Bilimler Fakültesi.* 5(2)

Arabacı, H. (2018). *''*Türkiye'de Bankacılık Sektörünün Gelişimi 2000-2016''. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırma Dergisi*, 2(3)

Aracıoğlu, B., Demirhan, D. (2011). "Kriz Öncesi Ve Kriz Sonrası Dönemler İtibariyle Finansal Hizmetler Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi ile Değerlendirilmesi*". İzmir SMMMO, Dayanışma Dergisi*. 111

Aras, G. (1996). *"Ticari Bankalarda Portföy Yönetimi".* Ankara: SPK Yayınları

Aras, O. N., Öztürk, M. (2011). Reel Ekonomiye Katkıları Bakımından Katilim Bankalarının Kullandırdığı Fonların Analizi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, *3*(2), 167-179.

Arıcan, E., Yücememiş, B. (2011). "*Türk Bankacılık Sektörü 2002-2016 Dönemi Genel Görünümü''*, İktisadi Araştırmalar Vakfı:64-66

Arslan, E. C. (2017). *Katılım Bankacılığı Sisteminin Türkiye Ekonomisine Katkıları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi

Arslan, İ., Yapraklı, S. (2008). "Banka Kredileri Ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz 1983-2007''. *Ekonometri ve İstatistik*. 7: 88-103.

Ayrıçay Y., Yıldırım, U. (2007). "İPOTEĞE DAYALI KONUT FİNANSMAN SİSTEMİ ve SON DÜZENLEMELER IŞIĞINDA SİSTEMİN TÜRKİYE'DE İŞLEYİŞİ". *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 51-71

Azmat, S., Azad, A. S., Ghaffar, H., Hayat, A., & Chazi, A. (2020). Conventional vs Islamic Banking and Macroeconomic Risk: Impact on Asset Price Bubbles. *Pacific-Basin Finance Journal.*

BDDK, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2016). *"BANKALARIN KREDİ YÖNETİMİNE İLİŞKİN REHBER"*. https://www.bddk.org.tr/Mevzuat/DokumanGetir/949. (03.06.2022)

BDDK, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2018)., *"Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara İlişkin Yönetmelik"*, *https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=7&MevzuatNo=10735&MevzuatTertip=5*, (03.06.2022)

BDDK, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2022). *"Haber Bülteni"*. file:///C:/Users/sony/Downloads/HaberBulteni.pdf. (03.06.2022)

BDDK, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2022). *"Haber Bülteni (Nisan 2022)"*. file:///C:/Users/sony/Downloads/HaberBulteni.pdffile:///C:/Users/sony/Downloads/HaberBulteni.pdffile:///C:/Users/sony/Downloads/HaberBulteni.pdf. (03.06.2022)

Balcı, A. (2011). *"Dış Ticarette Kullanılan Finansman Teknikleri ve Isparta Tercihi"*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Balcı, D. (2013). "*Türk Bankacılık Sektörünün Kar Kaynaklarının 2001 Öncesi ve Sonrası Karşılaştırılması'',* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Başkent Üniversitesi SBE

Beck, T., Demirgüç-Kunt, A. and Merrouche, O. (2013). "Islamic vs. Conventional Banking: Business Model, Efficiency and Stability". *Journal of Banking and Finance* 37, 433-447.

Berger, A. N., Boubakri, N., Guedhami, O., & Li, X. (2019). "Liquidity creation performance and financial stability consequences of Islamic banking: Evidence from a multinational study". *Journal of Financial Stability*, *44*, 100692.

Bhagwati, J. (1964). "The pure theory of international trade: a survey". *The Economic Journal*, 1(84)

Bilas, V., Bošnjak, M., & Novak, I. (2017). "Examining the relationship between financial development and international trade in Croatia". *The South East European Journal of Economics and Business*, *12*(1).

Brooks, C. (2008). "IntroductoryEcoometrics for Finance, second edition". New York: Cambridge University

Caymaz, H. (1989). '*Krediler'*, İstanbul: Türk Ticaret Bankası Eğitim Müdürlüğü Yayınları

Ciuriak, D., Lapham, B., Wolfe, R., Collins-Williams, T., & Curtis, J. M. (2011). "New Trade Policy". *Queen's Economics Department Working Paper.*

Çeker, M. (1997). "*Kredi Kartı Uygulaması ve Özel Hukuk Açısından Kredi Kartının Hukuka Aykırı Kullanımı'',* Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Türkiye İş Bankası Vakfı.

Çetiner, M., Taşdelen S. (2017). ''Türk Bankacılık Sektörün 'deki Kredi Değişimlerinin Analitik Değerlemesi: 2005-2017 Dönemi''*, International Journal of Academic Value Studies*, 2017, 3(17): 277-290.

Çizakça, Murat (1999). *İslam Dünyasında ve Batı'da İş Ortaklıkları Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları

Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1979). "Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series With a Unit Root. Journal of the American Statistical Association". 74: 427-431.

Dikmen, S. (2019). *Katılım Bankacılığı ve Türkiye Ekonomisine Etkileri* (Yayınlanmamış, Doktora Tezi). Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.

Demir, M. (2015). ''*2008 Küresel Krizin Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri "*, (Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi, SBE,

Demirgüç-Kunt, A., E. Detragıache. (1998). "*The Determinants of Banking Crises: Evidence from Developed and Developing Countries''*, IMF Staff Papers,.

Demirhan, D. (2010). "Türkiye'deki mevduat bankalarının finansal yapıya ilişkin kararlarının karlılık üzerine etkileri". *Muhasebe Finansman Dergisi*, 1(45): 157-168.

Demirhan, D. (2014). *"Bankacılık Faaliyetleri/İşlemleri. Banka İktisadı ve İşletmeciliği"* Editörler Altay, N.O., Küçüközmen, C.C., Ural, M. Demireli, E. Ankara: Detay Yayıncılık,

Doğan, S., Sarsel, Y. (1996). *"Enflasyonun Bankacılık Sektörü Üzerine Etkileri ve Türk Bankacılık Sektörüne Bir Bakış'',* Ankara: Türkiye Bankalar Birliği.

Doğan, S. (2008). *"Katılım Bankaları ve Ekonomiye Etkileri: Türkiye Örneği"*. (Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,.

Enders, W. (1995). *"Applied Econometrics Time Series"*. New York: John Wiley and Sons Inc.

Erer, D., Erer, E. ve Korkmaz, Ö. (2020). *Katılım Bankacılığının Kredi Aktarım Mekanizmasındaki Rolü: Türkiye Üzerine Asimetrik Uygulama*. Katılım Finansmanında Yeni Yaklaşımlar. İstanbul: TKBB Yayınları, Yayın No: 12

Eximbank. (2021). "Faaliyet Raporu.". https://www.eximbank.gov.tr/content/files/af984b4d-255e-47d1-a034-95985afbc506/eximbank-2021-yili-faaliyet-raporu. (01.06.2022)

Ghosh, M. (1999). "Structural Break And Unit Root In Macroeconomic Time Series: Evidence From A Developing Economy". *Indian Journal of Statistics*, 61: 318-336.

Görgün, M.R. (2020). *Dış Ticaret Finansman Yöntemleri*. Dış Ticaret Yöntemleri, Editörler: Mehmet Ragıp Görgün, Selminaz Adıgüzel. Ankara: Nobel Yayınları

Gujarati, D.N. (2004). " Basic Econometrics". The McGraw-Hill Componies, fourth edition.

Gujarati, D. N. (1995). "Basic Econometrics". Third Edition, New York: McGraw-Hill

Greene, W.H. (2002) Econometric Analysis. 5th Edition, Prentice Hall

Hacıoğlu, Ali (2009). "*Türkiye'de Dış Ticaret Mevzuatı ve Ekonomi Politikalarının Arasındaki uyum Sorunlarına İlişkin Bir Analiz"*, (Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Haykır, Ö. ve Aydın, M. (2019). "Türkiye'de Banka Kredilerinin İhracat Üzerinde Etkileri: Ekonometrik Analiz". *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 9(2): 515-533.

Helpman, E. (1999). "The structure of foreign trade". *The Journal of Economic Perspectives*. 13(2):121-144.

İbiş, E. (2013). ‘’2001 Krizi: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Etkileri’’, (Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Başkent Üniversitesi, SBE.

İnan, E. A. (2000). ’’Dezenflasyon Programının Türk Bankacılık Sistemine Olası Etkileri”. *Bankacılar Dergisi*. 32

İncekara, A., Çetinkaya, H. (2019). “Credit Risk Management: A Panel Data Analysis on The Islamic Banks in Turkey”. *Procedia Computer Science*, *158*, 947-954.

Kaçmaz, Ersoy (2014). *“Türkiye’de Dış Ticaret İşlemlerinde Uygulanan Finansman Teknikleri ve Lojistik Sektörüne Yönelik Bir Araştırma”,* (Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kandemir, T, Arifoğlu, A. ve Canbaz, M.F. (2018). “Sektörel Krediler ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Katılım Bankaları Örneği”. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 10(2), 19-30.

Kalkan, S., Dündar, H.Ç., Dinççağ, A. (2010). *“Türkiye’de Dış Ticaret ve Dış Ticaret Finansmanı: İhracattaki Düşüşte Finansman Sıkıntısı Ne Kadar Etkili?”.* https://www.tepav.org.tr/upload/files/1279030294-4.Turkiye_de_Dis_Ticaret_ve_Dis_Ticaret_Finansmani.pdf, (07. 08. 2022).

Kalyoncu, D. (2013). “*Risksiz Risk Yönetiminin Alternatif Yolları’’*, (Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Okan Üniversitesi, SBE

Kara, Meryem (2012). *“E- Dış Ticarette Karşılaşılan Sorunlar Üzerine Bir Araştırma: Gıda Sektörü Örneği”,* (Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karabaş, F. R. (2010). *“Bireysel Krediler Kapsamında İpotekli Konut Kredileri (Mortgage)’’* (Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Karaçor, Z. (2006). ‘’Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizinin Öğrettikleri’’, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 16.

Karamustafa, C. (2011). *“Sorunlu Kredilerin Varlık Yönetim Şirketlerince Tasfiyesi ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi”,* T.C.Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu, Denetçilik Tezi.

Karluk, R. (1996). *Uluslararası Ekonomi,* İstanbul: Beta Yayınları

Tkbb. (2022). Katılım Finans Dergisi, 31. Sayı, 2022, https://tkbb.org.tr/uploads/pages/1655376978_f93dfe3d01446371ab59.pdf

Tkbb. (2021). Katılım Bankaları Birliği sektör raporları, 2021, https://tkbb.org.tr/sayfa/yayinlar/tkbb-yayinlari?page=21

Kavcıoğlu, Ş. (2013). "Yurtdışı Kaynaklı Krediler ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri". *Marmara Avrupa Araştırma Dergisi*. 21.

Klapper, L. (2005). "*The Role of Factoring for Financing Small and Medium Enterprises".* World Bank.

Khan, A. K., T. Khanna. (2012. Is Faith a luxury for the rich? Examining the influence of Religious Beliefs on Individual Finanial Choices. In Building Bridges Across Financial Communities: The Global Financial Crisis, Social Responsibility, and Faith-Based Finance, ed. S. N. Ali. Cambridge, MA: Harvard Law School

Koç, S. (2002). "Bankaların Yeniden Sermayelendirilmesi Sürecinin Düşündürdükleri". *Active Bankacılık ve Finans Dergisi.* 26.

Koçyiğit, S. Ç., Demir, A. (2014). "Türk Bankacılık Sektöründe Kredi Riski ve Yönetimi: Türkiye Garanti Bankası Örneği'', *Gazi Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*, Ankara

Krugman, P. R. (1979). "Increasing returns, monopolistic competition, and international trade". *Journal of International Economics*. 9(4), 469-479.

Kwiatkowski, D., Phillips, P. C., Schmidt, P., ve Shin, Y. (1992). "Testing The Null Hypothesis of Stationarity Aganist The Alternative Of A Unit Root. How Sure Are We That Economic Time Series Have A Unit Root?". *Journal of Econometrics*, 54:159-178.

Leon, F. and Weill, L. (2018). "Islamic Banking Development and Access to Credit". *Pacific-Basin Finance Journal*, 52, 54-69.

Mensi, W., Hammoudeh, S., Tiwari, A. K., & Al-Yahyaee, K. H. (2020). "Impact of Islamic banking development and major macroeconomic variables on economic growth for Islamic countries: Evidence from panel smooth transition models". *Economic Systems*, *44*(1).

Neary, J. P. (2009). "Putting the "new" into new trade theory: Paul Krugman's Nobel Memorial Prize in economics". *The Scandinavian Journal of Economics*,111(2), 217-250.

Ng, S., Perron, P. (2001)." Lag Length Selection and the Construction of Unit Root Tests with Good Size and Power. Econometrica", 69: 1519-1554

Ortaç, Serhan (2010). *"Dış Ticaret İşlemleri, Muhasebe Uygulamaları ve Uygulamaların Muhasebeleştirme Standartları Karşısındaki Durumu",* (Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öngen, H. B. (2019). "Katılım bankacılığının Türk bankacılık sektörü içindeki payının seçilmiş göstergelere göre değerlendirilmesi". *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, *4*(1), 21-43.

Özel, H. A. (2012). "TİCARİ SERBESTLEŞMENİN TEORİK TEMELLERİ VE YENİ TİCARİ SERBESTLEŞME TEORİLERİ". *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 4-26.

Özbay, F. (2014). Katılım Bankacılığı ve Türkiye' deki Uygulamaları, (Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Gediz Üniversitesi.

Özdemir, Z. (2005). "Dış ticaret finansman tekniklerinden faktoring ve forfaiting işlemleri". *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 194-224.

Özmen, A. (2012). "Ticari Kredilerde Bankacılık Uygulamaları ve Yatırım Kredilerinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Uygulama". (Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Öztürk, N. (2012). *"Dış Ticaret Kuram Politika Uygulama"*. Bursa: Ekin Yayınevi

Perron, P. (1989). The Great Crash, the Oil Price Schock and the Unit Root Hypothesi". Econometrica, 57.

Phillips, P., Jin, S. (2002). "The KPSS Test With Seasonal Dummies". *Econometrics Letters*, 77: 239-243.

Phillips, P., Perron P. (1988). "Testing For A Unit Root In Time Series Regression". *Biometrika*, 75: 335-346.

Pindyck, R. S., Rubinfeld, D. L. (1991). "Econometric Models and Economic Forecast", *Third Edition, McGraw-Hill*

Said, E. S., Dickey, D. A. (1984). "Testing for Unit Roots in Autoregressive Moving Average Models of Unknown Order". *Biometrika,* 71.

Sayın, Serhat. *"Türk Hukukunda Kredi Kartı ve Kredi Kartının Hukuka Aykırı Kullanılmasından Doğan Hukuki Sorumluluk",* İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınevi, 2005.

Şaçlı, Emir Ali. *"Kredi Kartları".* İstanbul: T. Emlak Bankası AŞ. Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Yayın No:23, 1997.

Seddighi, H. R., Lawyer, K. A., Katos, A. V. (2000). Econometrics: A Practial Approach, London: Routlenge Taylor and Francis Group

Sen, S. (2005). "International trade theory and policy: what is left of the free trade paradigm*?". Development and change*, 36(6), 1011-1029.

Sertkaya, B. (2012). "*Bankacılık Krizleri ve Türkiye Örneği''*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, SBE.

Seval, B., 1990. "Kredilendirme Süreci ve Kredi Yönetimi", T.C. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Muhasebe Enstitüsü Yayınları, Yayın No:59.

Seyidoğlu, H. (1994). *ULUSLARARASI İKTİSAT Teori, Politika ve Uygulama,* Ankara: Güzem Yayınları

Sobarsyah, M., Soedarmono, W., Yudhi, W. S. A., Trinugroho, I., Warokka, A., & Pramono, S. E. (2020). "Loan growth, capitalization, and credit risk in Islamic banking". *International Economics*.

Soydal, H.; Acet, H. ve Sürücü, Ş. (2020). "Dış Ticaret Finansmanında Faktoring ve Forfaiting Tekniği*". Jass StudiesThe Journal of Academic Social Science Studies*, 13(79).

Söker, M. (2010). "*Bankacılık Sektöründe Bireysel Krediler ve Bankaların Mali Tablolarına Etkileri''*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, Bankacılık Ana Bilim Dalı

Subasat, T. (2003). "What does the Heckscher-Ohlin model contribute to international trade theory? A critical assessment*". Review of Radical Political Economics*, 35(2), 148-165.

Sümer, G. (2016). ''Türk Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi ve AB Bankacılık Sektörü İle Karşılaştırılması'', *Gazi Üniversitesin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 18(2),.

Şahbaz, N. (2010). "*Türk Bankacılık Sektöründe Sorunlu Krediler ve Makroekonomik Etkileri: Türkiye Örneği'',* (Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi). Afyon: T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE.

Şahin, A. (2005). "REMM Modeli Çerçevesinde Bireylerin İstatistiki Davranışlarının Analizi", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, www.e-sosder.com, Bahar 2005, c. 3, s. 12 (191- 195).

Şahin, A. (2011). *Türkiye'de Banka Kredileri ve Büyüme İlişkisi Üzerine Bir Uygulama*: 1995 – 2010 (Yüksek Lisans Tezi), Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Şakar, H. (2002). "*Bankalarda Aktif Pasif Yönetimi'',*İstanbul: Mida Eğitim Merkezi

Şenel, C. (2020). "Banka Kredileri ve Türk Bankacılık Sektöründe Kredilerin Uluslararası Karşılaştırmalı Analizi". *İşletme Araştırmaları Dergisi*, *12*(1), 810-825.

Şimşek, Y. (2013). "*Türk Bankacılık Sisteminde Bireysel Kredilerdeki Teminat Türlerinin Kredi Dönüşlerine Etkileri'',* (Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi, SBE.

Şimşek, B. (2019). *Katılım Bankacılığı ve Türkiye Ekonomisine Katkıları* (Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi). Sosyal Bilimleri Enstitüsü.

TBB. (2009). "*Uluslararası Gelişmeler, Türkiye Ekonomisine ve Bankacılık Sektörüne Yansımaları'',* 2009.

TBB. (2012). "*Türkiye'de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi''*, Yayın no:280, 2012.

TBB. (2021). Bankalarımız. https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/istatistikiraporlar/ekler/3817/Bankalarimiz_2021.pdf. (03.06.2022)

TCMB. (2011). ''*Türkiye'de Kredi Kartı Piyasası'',* Mart 2011.

TCMB. (2015). "*Türkiye'de Tüketici ve Ticari Kredilerin Cari Açıkla İlişkisi'',* Eğitim Notları, S.19, 2015.

Ticaret Bakanlığı. (2021). *"Faaliyet Raporu"* https://ticaret.gov.tr/data/621cb9a313b8764714eb4739/Ticaret%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%202021%20Y%C4%B1l%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu_Ek_T%C4%B0CARET%20BAKANLI%C4%9EI%202021%20YILI%20FAAL%C4%B0YET%20RAPORU.pdf.pdf, (01.03.2022)

TOBB, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, (2010). "Avrupa Yatırım Bankası ve Türkiye, Ekonomik Forum". Ankara.

Tosun, M. (2000). *"Türk Mali Sisteminde Özel Finans Kurumları Deneyimi ve ÖFK'lerin Türk Banka Sistemi İçindeki Yeri. B.Cemal Rodoplu, Türkiye'de Özel Finans Kurumları Teori ve Uygulama."* İstanbul: Albaraka Türk Yayınları

Tsay, R. (2002). "The Analysis of Financial Time Series". *Wiley publication, third Edition.*

Ural, M. (2014). *"Bankacılıkta Sınıflandırma. Bankacılık Faaliyetleri/İşlemleri. Banka İktisadı ve İşletmeciliği"* Ankara: Detay Yayıncılık

Uslu, H. (2018). "Türkiye'de Döviz Kuru ve Faiz Oranını Dış Ticaret Üzerine Etkileri: Yapısal Kırılmalı Bir Analiz". *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi,* 3(3): 311-334

Ünay, V. (1985). *"3182 Sayılı Bankalar Kanunu Gereğince Bankalarca İç Ticaretin ve Sanayiin Finanse Edilmesi Usulleri"*. İstanbul: Es Yayınları.

Varsak, S., Yazıcı, R. (2019). "The Effect of Credits Extended By Participation Banks and Conventional Banks on Imports". *Studies on Balkan and Near Eastern Social Sciences*, 3.

Yılmaz, Eyüp. *"Türkiye'de Kredi Kartı Uygulaması ve Ekonomik Etkileri"*, İstanbul: Türkmen Kitabevi

Yılmaz, Ö., Kaya, V. (2007). "İhracat, İthalat ve Reel Döviz Kuru İlişkisi: Türkiye İçin Bir VAR Modeli", *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 22 (50), s.70.

Yiğit, M., (2009). "İpotekli Konut Kredisi Kullanma Eğilimi Ve Banka Seçimini Etkileyen Faktörlerin Karşılaştırmalı Analizi: Ankara Bölgesinde Bir Uygulama", (Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: İşletme Anabilim Dalı, Finansman Bilim Dalı.

Zivot, E., Andrews, Donald W. (1992). "Further Evidence on the Great Crash, the Oil-Price Shock,and the Unit-Root Hypothesis". *Journal of Business Economic Statistics*, 10(3): 251-270

EKLER

Şekil 5 Değişkenlerin 2005:12-2020:09 Dönemine İlişkin İzledikleri Seyri Gösteren Grafikler

a) İhracat

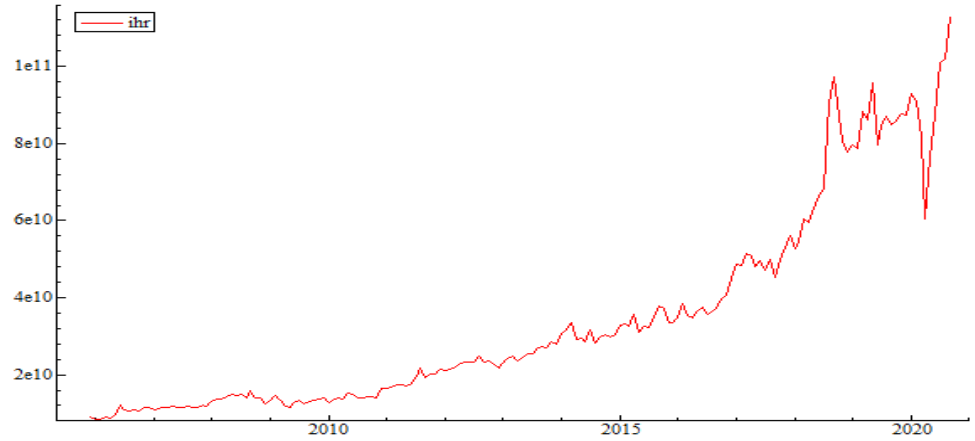

b) Mevduat Bankaları Kredi Hacmi

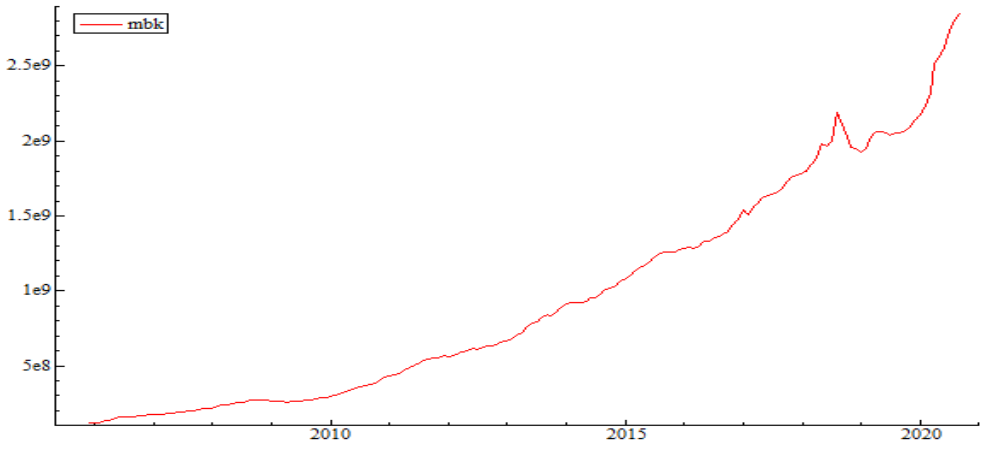

c) Katılım Bankaları Kredi Hacmi

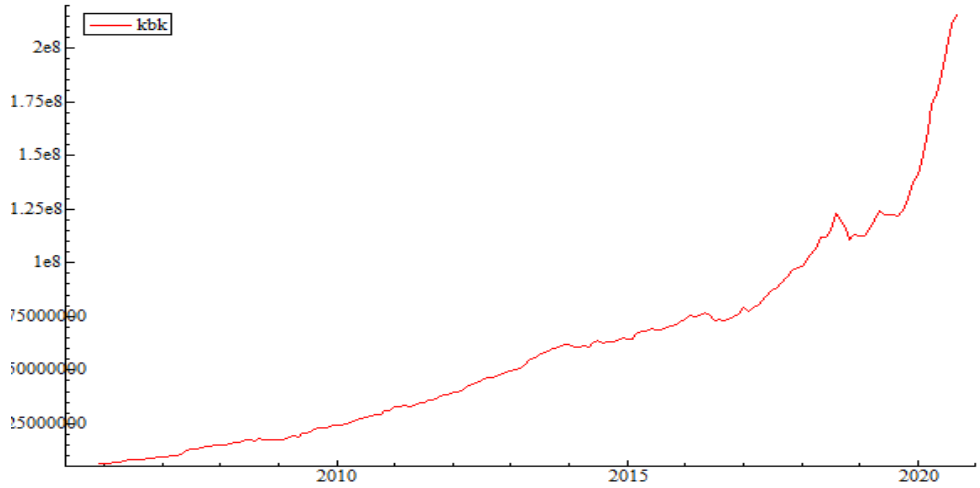

d) OEDC Ülkeleri Sanayi Üretim Endeksi

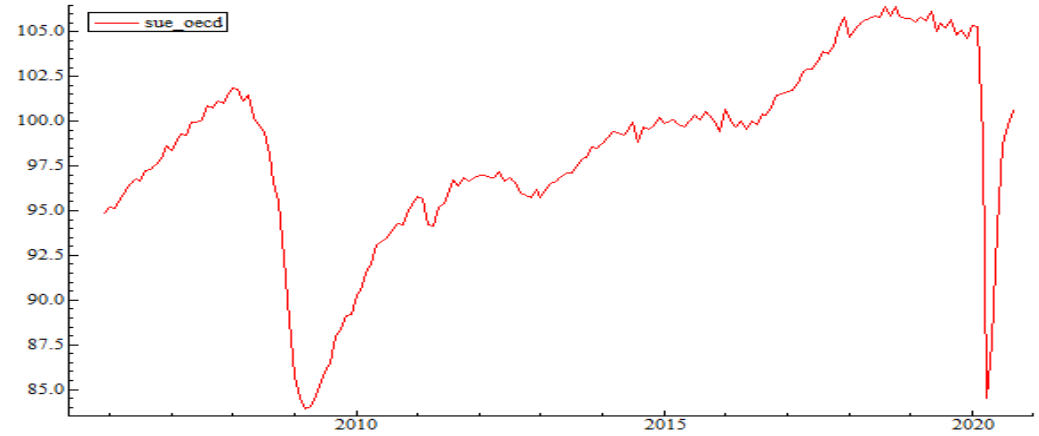

e) Reel Efektif Döviz Kuru

f) Faiz Oranı

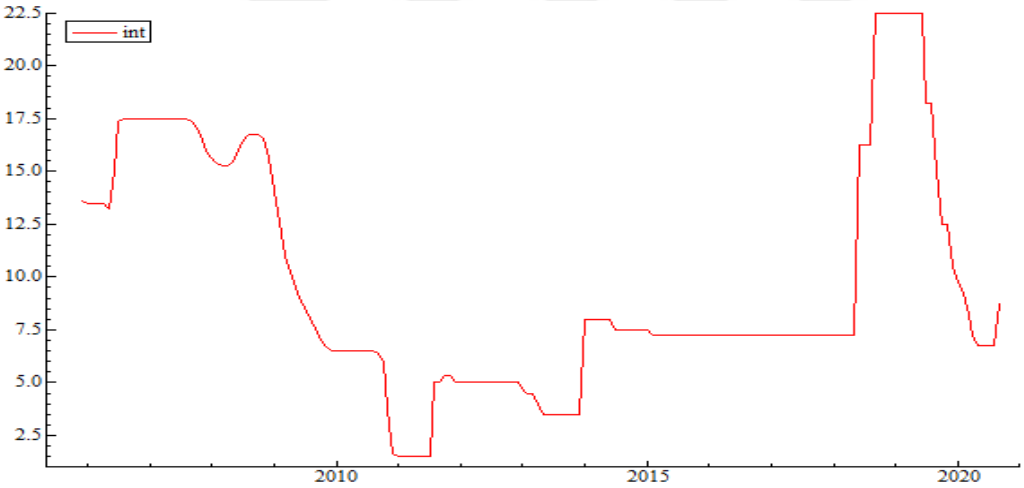

Şekil 6 Kısa Dönem Modelleri İçin CUSUMQ ve CUSUMQ Kare Grafikleri

a) Model 1

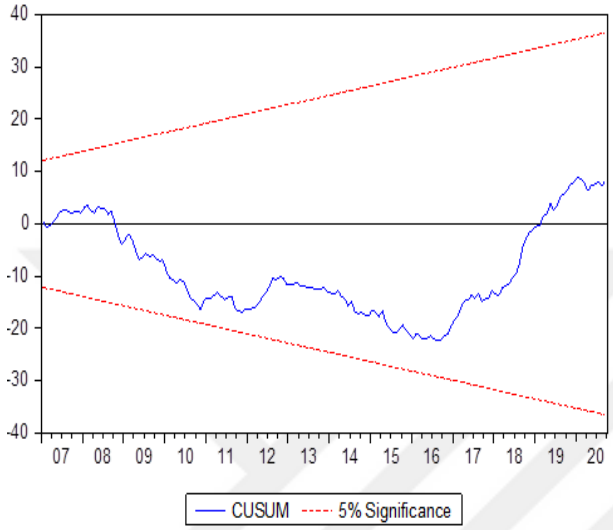

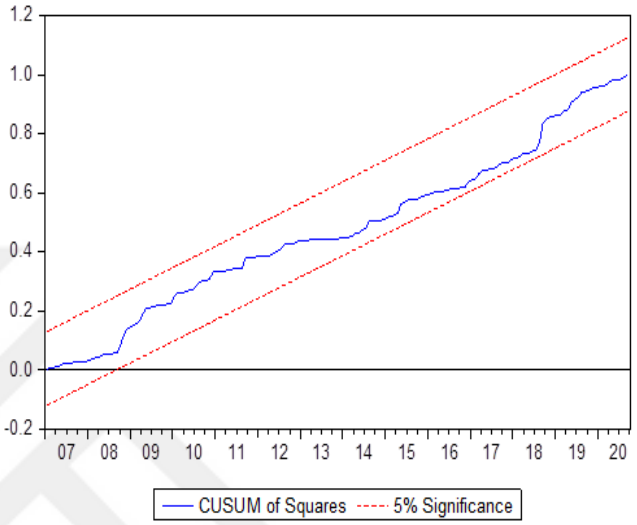

b) Model 2

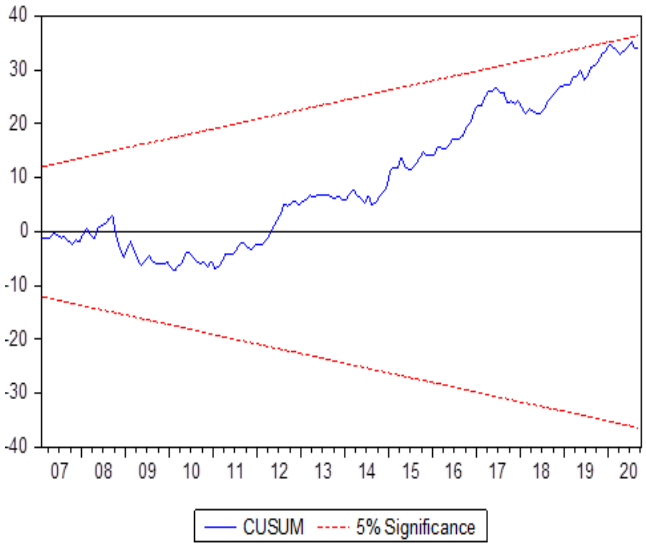

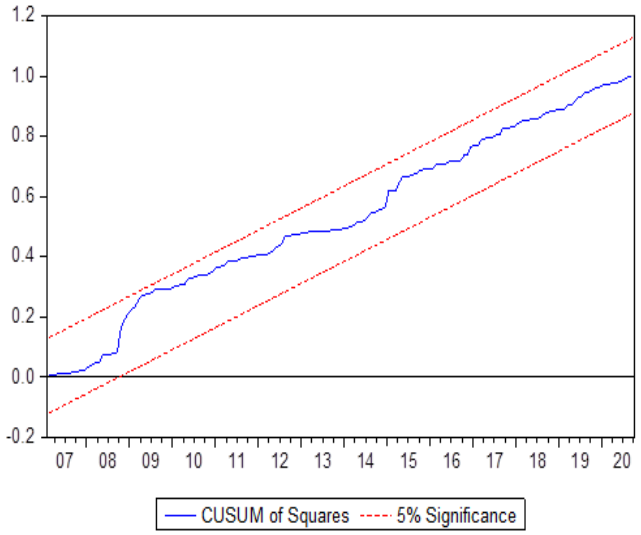

Şekil 7 Uzun Dönem Modelleri İçin CUSUMQ ve CUSUMQ Kare Grafikleri

a) Model 1

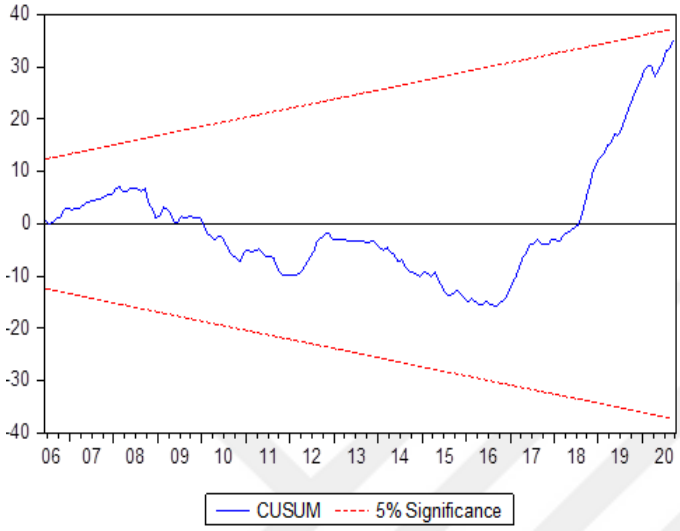

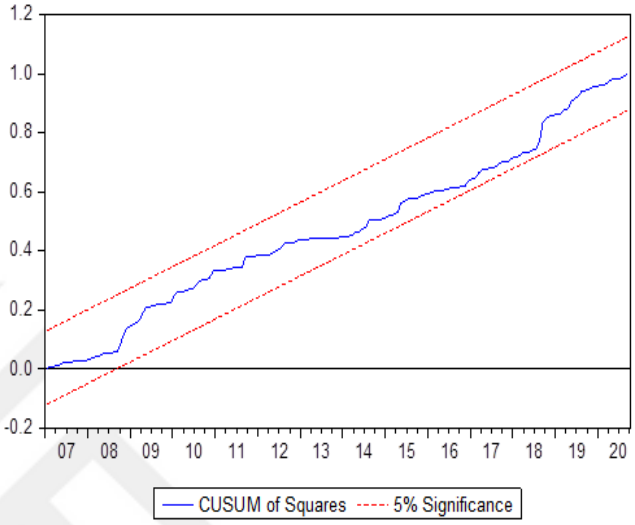

b) Model 2

